

ZOTIMET EKZISTUESE PËR ZGJEDHJE DEMOKRA TIKE NË SHTETET PJESËMARRËSE NË OSBE

ZOTIMET EKZISTUESE PËR
ZGJEDHJE DEMOKRATIKE NË
SHTETET PJESËMARRËSE NË
OSBE

Të drejtat e autorit janë të rezervuara. Përmbajtja e këtij botimi mund lirisht të kopjohet për qëllime edukuese dhe qëllime tjera jokomerciale, me kusht që riprodhimet e tilla të shoqërohen me një mirënjohje të OSBE/ODIHR si burimi i tyre.

Ky publikim është një përkthim i titullit të ODIHR-it “Zotimet Ekzistuese për Zgjedhje Demokratike në Shtetet Pjesëmarrëse në OSBE”; OSCE/ODIHR 2003 përpunuar nga Misioni Vëzhgues i OSBE-së në Shkup.

Fotografitë u mundësuan nga Misioni Vëzhgues i OSBE-së në Shkup.

Misioni Vëzhgues i OSBE-së në Shkup
Ndërtesa QBE, Shkup
11 Oktomvri 25

osce.org/skopje

FALËNDRIME

Ky raport për përparimin është përgatitur nga një grup juristësh ekspertë ndërkombëtar me eksperiencë në praktikën zgjedhore dhe të drejtat e njeriut. Ekspertët ishin: Hrair Balian, Drejtori i Programeve Speciale në Qendrën për Politikën e Sigurisë të Gjenevës dhe ish Kryesuesi i Seksionit të Zgjedhjeve në ODIHR; Michael Boda, Volfson Kolegj, Universiteti i Oksfordit; Vladimir Goati, Instituti i Shkencave Sociale, Beograd; Daniel Finn, Konsultant, Ligji Ndërkombëtar për Çështjet Publike, Kalifon, Nju Xhersi; John Hartland, Konsultant, Qendra për Studime Krahasuese për Zgjedhjet, Strasburg, Vladimir Lysenko, Anëtar i Komisionit Qendror Zgjedhor të Federatës Ruse, Moskë; Patrick Merloe, Bashkëpunëtor i Lartë dhe Drejtor i Programeve Zgjedhore, Instituti Nacional Demokratik për Çështje Ndërkombëtare, Uashington, D.C.; Gerald Mitchell, Konsultant i Jashtëm, Bruksel; Jessie Pilgrim, Konsultant Ligjor, Tulsa, Oklahoma;

Steven Wheatley, Ligjërues i rregullt i Ligjit për të Drejtat e Njeriut dhe Ligjin Ndërkombëtar, Universiteti i Lidsit, Lids. ODIHR falënderon kontributin e Pierre Garrone dhe Martin-Micallef Gael nga Komisioni Evropian për Demokraci nëpërmjet të Ligjit (Komisioni i Venedikut) në Strasburg. Dan Finn është parimisht autori i Pjesëve Një, Dy dhe Katër. Pjesa e Tretë është kryesisht e bazuar në Propozim Dokumentin e OSCE/ODIHR-it "Standardet dhe Zotimet Ndërkombëtare për të Drejtat për Zgjedhje Demokratike: Një Udhëzues Praktik për Praktikën më të mira të Zgjedhjeve Demokratike", përpiluar nga Jessie Pilgrim dhe dorëzuar nga ODIHR-i pranë Këshillit të Përhershëm të OSBE-së në nëntor të vitit 2002. Hrair Balian, John Hartland, Patrick Merloe, dhe Steven Wheatley mundësuan komente të zgjeruara për pjesët e ndryshme të raportit të tanishëm.

PËRMBAJTJA

FALËNDRIME.....	3
-----------------	---

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	7
------------------------------	---

PJESA E PARË LISTA E ZOTIMEVE TË OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJET DEMOKRATIKE	11
---	-----------

Parimet e përgjithshme dhe Zotimet e OSBE-së	11
1. Hyrje	12
2. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi	13
3. Barazia: Zonat e votimit dhe Qarqet	14
4. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi	15
5. Universaliteti: E drejta për të votuar	16
6. Kandidaturat dhe Partitë Politike	17
7. Fushata zgjedhore	18
8. Procesi i votimit	21
9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe implementimi	23
10. Ankesa dhe ankimimet	24
11. Monitorimi i brendshëm dhe ndërkombëtar	25
12. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi	27

PJESA E DYTË KOMENTE SQARIME MBI LISTËN E ZOTIMEVE TË OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJET DEMOKRATIKE	29
--	-----------

Parimet dhe Zotimet e përgjithshme të OSBE-së	30
I. Hyrje.....	31
II. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi	31
III. Barazia: Zonat e votuesve dhe Qarqet	32
IV. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi	32
V. Universaliteti: E drejta për të votuar	34
VI. Kandidaturat dhe Partitë Politike	35
VII. Fushata zgjedhore	37
VIII. Procesi i votimit	39
IX. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe implementimi	41
X. Ankesat dhe apelet	42
XI. Vëzhgimi (Monitorimi) i brendshëm dhe ndërkombëtar	43
XII. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi	44

PJESA E TRETË RAPORTI PËR HISTORINË: ZOTIMET E OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJE DEMOKRATIKE	45
I. Hyrje	45
II. Historia (Prapavija)	47
III. Angazhimet dhe detyrimet themelore	49
A. Prapavija (historia) universale.....	49
B. Prapavija (historia) rajonale	51
IV. Zgjedhjet demokratike: Komponentët dhe konsiderimet	55
A. Hyrje	55
B. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi	56
C. Barazia: Zonat e votimit dhe Qarqet	57
D. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi	58
E. E drejta për votim: E drejta e përgjithshme dhe e barabartë për të votuar	60
F. Kandidaturat dhe Partitë Politike	65
G. Fushata zgjedhore, Financat dhe Mediumet	69
H. Procesi i votimit	74
I. Rezultatet: Përcaktimi, publikimi dhe zbatimi	76
J. Ankesat dhe apelet	77
K. Vëzhgimi i zgjedhjeve	79
L. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi	80
 PJESA E KATËRT REFERENCAT	 83
 RRETH OSBE/ODIHR-it	 89

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Ky dokument është një raport mbi përparimin e projektit të iniciuar nga Zyra e OSBE-së për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (OSBE/ ODIHR-it) që të përcaktojë inventarin e normave, angazhimeve, parimeve dhe “praktikave të mira” për marrëdhëniet lidhur me zgjedhjet.

Që prej miratimit të tij në vitin 1990, dokumenti i Mbledhjes të Kopenhagës të Konferencës për Dimensionin Njerëzor të Konferencës mbi Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE, tani OSBE-së), i njohur zakonisht si Dokumenti i Kopenhagës, është pranuar si njëri prej teksteve kryesore ndërkombëtare, i cili përcakton parimet për zgjedhje demokratike në rajonin e OSBE-së dhe, në fakt, në mbarë botën. Edhe pse nuk është kryesisht një instrument që lidhet me zgjedhjet, Dokumenti i Kopenhagës përmban përbetimet e spektrit të gjerë për shtetet pjesëtare të OSBE-së për të mbajtur zgjedhje vërtet demokratike në kontekstin më të gjerë të respektimit të të drejtave të njeriut që të jenë të lira, të drejta, transparente dhe me llogaridhënie nëpërmjet të sundimit të ligjit; nga e drejta e votës që është universale, e barabartë, e fshehtë; dhe që garanton të drejtën për t’u zgjedhur, si edhe të drejtën për të votuar.

Angazhimet e përcaktuara në Dokumentin e Kopenhagës kanë shërbyer për të udhëzuar punën e OSBE/ ODIHR-it lidhur me zgjedhjet që prej krijimit të saj si Zyrë për Zgjedhje të Lira në vitin 1991. Ashtu siç janë zgjeruar fushëveprimi dhe mandati i aktiviteteve të ODIHR-it lidhur me zgjedhjet, Dokumenti i Kopenhagës ka vazhduar të jetë tepër i rëndësishëm. Pas 13 viteve, shkak i ndikimit të vazhdueshëm i Dokumentit të Kopenhagës,

mund të jetë në pjesë të madhe gjuha e saj kuptimplote.

Që nga viti 1990, thelbi i teksteve në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar i cili përcaktonte parimet për zgjedhje demokratike, është rritur. Edhe pse parimi i zgjedhjeve demokratike ishte i përcaktuar në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut në vitin 1948 dhe në Konventën Ndërkombëtare mbi të Drejtat Civile dhe Politike (ICCPR) në vitet e gjashtëdhjeta, komuniteti ndërkombëtar nuk ka filluar ti drejtohet kësaj çështje në thellësinë më të madhe deri para vetëm një kohe të shkurtër.

Që prej miratimit të Dokumentit të Kopenhagës nga ana e OSBE-së, gjithsesi, një numër i institucioneve kanë kontribuar në zhvillimin e parimeve ndërkombëtare lidhur me zgjedhjet. Në Evropë, puna në këtë fushë nga Këshilli i Evropës dhe Asambleja Parlamentare e saj dhe rasti gjyqsorë i Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut i ka pasuruar parimet ndërkombëtare për zgjedhjet demokratike. Komisioni Evropian për Demokraci nëpërmjet Ligjit (Komisioni i Venedikut) të Këshillit të Evropës ka përpiluar Kodin e Praktikave të Mira për Çështjet Zgjedhore. Asambleja Parlamentare e Komonuelthit të Shteteve të Pavarura (CIS) është kontribuuesi më i ri për këta përpjekje me një konventë lidhur me këtë çështje që do të jenë në fuqi brenda CIS. 20 anëtarët e Shoqatës të Zyrtarëve të zgjedhjeve të Evropës Qendrore dhe Lindore (ACEEEO) ka miratuar gjithashtu një projekt-konventë mbi zgjedhjet demokratike dhe e ka dorëzuar dokumentin pranë Këshillit të Evropës për shqyrtim. Në shkallë globale, Komiteti për të Drejtat e Njeriut i OKB-së miratoi një Koment të Përgjithshëm (General Comment 25) duke

interpretuar parimet demokratike për zgjedhje të përcaktuara në Nenin 25 të ICCPR, për të cilin shumica e shteteve pjesëmarrëse të OSBE-së janë Shtetet, dhe organet e tjera të OKB-së kanë kontribuar në listën në rritje të dokumenteve ndërkombëtare për këtë çështje, si një konsensus global në mbështetjen e demokracisë që u shfaq në vitet e 90-ta.

Ky organ i pasur me norma, angazhime politike, parime, ligje gjyqësore, komente, dhe rekomandime është i shpërndarë nëpër një numër të konsiderueshëm të dokumenteve të publikuar nga organizata të ndryshme ndërkombëtare.

Si të tillë, praktikuesit në fushën zgjedhore nuk kanë fatin të kenë një dokument të vetëm që paraqet këtë përmbledhje të materialeve mbi parimet demokratike zgjedhore në një format gjithëpërfshirës dhe me qasje të lehtë. Si institucion udhëheqës në promovimin e zgjedhjeve demokratike, që nga vitet e 90-ta në rajonin e OSBE-së, ODIHR-i është i vendosur fortë për të hartuar një dokument të tillë gjithëpërfshirës, në fakt një inventar të normave ekzistuese, angazhimeve politike dhe parimeve. Në përputhje me rrethanat, dhe në përpjekje për të ndihmuar Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së me një metodologji më të qëndrueshme kur vëzhgojnë zgjedhjet dhe mundësojnë ndihmë teknike, ODIHR-i në nëntor të vitit 2001 filloi një projekt për të përpiluar inventarin.

ODIHR-i në përpjekjet e tij përgatiti tre përpilime shitesë. Së pari, gjatë Takimit Ministror në Bukuresht në vitin 2000, Federata Ruse i bëri thirrje ODIHR-it për të përgatitur një rishikim gjithëpërfshirës të legjisllacionit zgjedhor të shteteve pjesëmarrëse me qëllim që të zhvillojnë standarde të përbashkëta sipas të cilave zgjedhjet demokratike mund të jenë në zhvillim. Së dyti, gjatë Seminarit për Dimensionin Njerëzor të OSBE-së në vitin 2001, ODIHR-i u inkurajua të shqyrtojë mundësinë e mbindërtimit të Dokumentit të Kopenhagës dhe të sqarojë dhe zhvillojë më tej angazhimet për zgjedhje demokratike. Së treti, në të paktën tre forume të ndryshme, u iniciuan projekte për zhvillimin e dokumenteve

të reja ndërkombëtare për zgjedhje demokratike: (a) Konventa e Shteteve të Pavarura të Komonuelthit (CIS) për Standardet për zgjedhje demokratike, të drejtat dhe liritë zgjedhore të miratuara në vitin 2001, që tanimë janë në procesin e ratifikimit nga shtetet anëtare, (b) draft Konventa e ACEEEO mbi Standardet për zgjedhje demokratike, të drejtat dhe liritë zgjedhore të miratuara në vitin 2002, që është dorëzuar pranë Këshillit të Evropës për shqyrtim; dhe (c) Kodi i Praktikave të Mira për Çështjet Zgjedhore i Komisionit të Venedikut, i vitit 2002, që mund të bëhet bazë për veprim të mëtejshëm në këtë sferë nga Këshilli i Evropës.

ODIHR-i i ka mirëpritur këto iniciativa dhe ka komentuar mbi draft versionet e dokumenteve. Sidoqoftë, ODIHR-i ishte i shqetësuar se pa një dokument gjithëpërfshirës ku paraqitet inventari i plotë i normave ekzistuese ndërkombëtare, angazhimeve, dhe principeve për zgjedhjet demokratike, dhe duke pasur parasysh ndryshimet në marrëdhëniet ndërkombëtare prej momentit kur u përpilua Dokumenti i Kopenhagës në vitin 1990, përpjekjet me qëllim të mirë të institucioneve të ndryshme përbënin një rrezik të fragmentimit të atyre angazhimeve të dakorduara në përgjithësi. Si e tillë, dhe si një hap i parë, ODIHR-i inicioi në nëntor të vitit 2001 një projekt për të përcaktuar një katalog të standardeve ekzistuese në një dokument gjithëpërfshirës. Projekti u bë i mundur me kontributin bujar nga Zvicra.

Për këtë qëllim, ODIHR-i mblodhi një grup ekspertësh të ndryshëm të ligjit ndërkombëtar me përvojë në praktikën për zgjedhjet dhe të drejtat e njeriut në Perëndim, si dhe në Komonueltin e Shteteve të Pavarura (CIS) dhe shtetet e ish-Jugosllavisë. Grupi u takua pesë herë, u konsultua mbi një bazë të vazhdueshme gjatë kohëzgjatjes së projektit, dhe përgatiti dy projekt-raporte të dërguara pranë Mbledhjes për Zbatim të Dimensionit Njerëzor dhe Këshillit të Përhershëm të OSBE-së të vitit 2002.

Në vendimin 509 të 5 dhjetorit 2002, Këshilli i Përhershëm (KP) përshëndeti përpjekjen

e ODIHR-it dhe i dha detyrë “për të zhvilluar më tej ... projektin aktual dhe për të raportuar mbi progresin e bërë pranë KP në 30 qershor 2003”. Më tej, në vendimin 7 të 7 dhjetorit 2002, Këshilli i Ministrave të OSBE-së në Porto ngarkoi Këshillin e përhershëm (KP) “për të marrë në konsideratë nevojën për të përpunuar angazhimet shtesë për zgjedhjet, në frymën e bashkëpunimit të zgjeruar me organizatat tjera ndërkombëtare, si edhe midis shteteve pjesëmarrëse, dhe të raportojë në takimin e ardhshëm të Këshillit të Ministrave” në vitin 2003.

Në përgjigje të kërkesave të identifikuar për përpilimin e një dokumenti që do të shërben edhe si një inventar i normave, angazhimeve dhe parimeve ekzistuese për zgjedhje demokratike dhe do të ndihmojë Këshillin të Përhershëm “për të marrë në konsiderim nevojën për të përpunuar angazhimet shtesë për zgjedhjet”, ky raport i progresit përcakton, në Pjesën e I-rë, një inventar gjithëpërfshirës që qartazi identifikon: (1) normat ekzistuese lidhur me zgjedhjet universale të përfshira në dokumentet e OKB-së, duke përfshirë marrëveshjet për të drejtat e njeriut; (2) angazhimet e OSBE-së nga Dokumenti i Kopenhagës dhe tekstet e mëvonshme; dhe (3) parimet që rrjedhin nga instrumentet e tjera rajonale të aplikueshme për zonën e OSBE-së dhe standardet e përbashkëta të praktikës midis shteteve pjesëmarrëse. Përveç kësaj, në disa raste në të cilat nuk mund të identifikohet asnjë parim universal, ekspertët gjithashtu kanë identifikuar edhe praktikën e mira që Shtetet pjesëmarrëse mund ti konsiderojnë.

Për referim të gatshëm dhe pas një seksioni ku detajizohen parimet e përgjithshme dhe angazhimet e OSBE-së, inventari është i organizuar sipas komponentëve funksional të një procesi zgjedhor:

1. Hyrje;
2. Korniza ligjore: Vëllimi dhe Sistemi;
3. Barazia: Zonat (njësitë) dhe Qarqet votuese;
4. Paanshmëria: Administrata dhe Menaxhimi;
5. Universaliteti: E drejta të votojë;
6. Kandidaturat dhe partitë politike;
7. Fushata zgjedhore, financimi dhe mediumet;
8. Procesi i votimit;
9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe zbatimi;
10. Ankesat dhe Apelet;
11. Mbikëqyrja vendore dhe ndërkombëtare; dhe
12. Bashkëpunimi dhe përmirësimi.

Pjesa e Dytë e këtij raporti për progresin përfshin komentet shpjeguese përkatëse për secilin prej paragrafëve të përfshirë në inventar (Pjesa e Parë). Pjesa e Tretë përfshin materialet mbështetëse në mbështetje të inventarizimit, shumica prej të cilave ishin përfshirë fillimisht në projekt-raportet e dërguara më parë. Së fundi, pjesa e katërtë përmban referencat e përdorura në këtë raport për përparimin, të organizuar nga institucionet e burimit.

PJESA E PARË

LISTA E ZOTIMEVE TË OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJET DEMOKRATIKE

Parimet e përgjithshme dhe Zotimet e OSBE-së

1. Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së, “pranojmë se demokracia pluraliste dhe sundimi i ligjit janë thelbësore për të siguruar respektimin e të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, zhvillimin e kontakteve të njeriut dhe zgjidhjen e çështjeve të tjera lidhur me karakterin njerëzor. Prandaj ata mirëpresin angazhimin e shprehur nga të gjitha shtetet pjesëmarrëse për idealet e demokracisë dhe të pluralizmit politik, si edhe vendosmërinë e tyre të përbashkët për ndërtimin e shoqërive demokratike të bazuara në zgjedhjet e lira dhe në sundimin e ligjit.”¹
2. “Shtetet pjesëmarrëse shprehin bindjen e tyre se respektimi i plotë i të drejtave dhe lirive themelore të njeriut dhe zhvillimi i shoqërive të bazuara në demokracinë pluraliste dhe sundimin e ligjit janë parakushte për përparim në vendosjen e rendit të qëndrueshëm dhe paqes, sigurisë, drejtësisë dhe bashkëpunimit që ata kërkojnë për të vendosë në Evropë. Prandaj ata riafirmojnë angazhimin e tyre që të zbatojnë plotësisht të gjitha dispozitat e Aktit Final të dhe dokumenteve të tjera të OSBE-së që kanë të bëjnë me dimensionin njerëzor dhe që të përmirësojnë përparimin që kanë bërë.”²
3. “Shtetet pjesëmarrëse deklarojnë se vullneti i popullit, shprehur lirisht dhe në mënyrë të drejtë nëpërmjet zgjedhjeve periodike dhe të vërteta, është baza e autoritetit dhe legjitimitetit të të gjitha qeverive. Shtetet pjesëmarrëse në përputhje me rrethanat do të respektojnë të drejtën e qytetarëve të tyre për të marrë pjesë në qeverisjen e vendit të tyre, qoftë drejtpërdrejt ose nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht përmes proceseve të ndershme elektorale.”³
4. “Ata pranojnë se bashkëpunimi mes tyre, si edhe përfshirja aktive e personave, grupeve, organizatave dhe institucioneve, do të jetë esenciale për të siguruar progres të vazhdueshëm në drejtim të objektivave të tyre të përbashkëta.”⁴
5. Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së “riafirmojnë se demokracia është një element i pandarë i sundimit të ligjit. Ata e njohin rëndësinë e pluralizmit në lidhje me organizatat politike.”⁵
6. “Ata konfirmojnë se ata do të respektojnë të drejtën e njëri-tjetrit për të zgjedhur dhe zhvilluar lirisht, në përputhje me standardet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, sistemet e tyre politike, shoqërore, ekonomike dhe kulturore. Në ushtrimin e kësaj të drejte, ata do të sigurojnë që ligjet, rregulloret, praktikat dhe politikat e tyre të jenë në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar dhe se miratohen në harmoni me dispozitat e

¹ Dokumenti i Kopenhagës, op. cit., Preambula. N.B., të gjitha citatet janë për materialet e shënuara në Referencat në fund të këtij raporti

² Id., (OSBE zëvendësoi KSBE)

³ Id. 6 (fragment).

⁴ Id, Preambula

⁵ Id. 3

Deklaratës mbi Parimet dhe zotimet tjera të OSBE-së⁶

7. “Ata solemnisht deklarojnë se në mesin e atyre elementeve të drejtësisë që janë qenësore për shprehjen e plotë të dinjitetit të lindur dhe të drejtave të barabarta dhe të patjetërsueshme të të gjithë qenieve njerëzore janë në vijim:⁷... veprimtaria e qeverisë dhe e administratës, si dhe ajo e gjyqësisë, do të ushtrohet në përputhje me sistemin e themeluar me ligj. Respekti për këtë sistem duhet domosdo të sigurohet⁸... të drejtat dhe liritë themelore e njeriut do të jenë të garantuara me ligj dhe në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar,⁹... të gjithë personat janë të barabartë para ligjit dhe kanë të drejtë pa asnjë diskriminim për mbrojtje të barabartë nga ligji. Në këtë drejtim, ligji do të ndalojë çdo diskriminim dhe do të garantojë, për të gjithë personat, mbrojtje të barabartë dhe të efektshme kundër diskriminimit në çfarëdo bazë.”¹⁰
8. “Shtetet pjesëmarrëse do të sigurojnë që ushtrimi i të gjitha të drejtave të njeriut dhe lirive themelore të përcaktuara [në Dokumentin e Kopenhagës] nuk do të jenë subjekt i asnjë kufizimi, përveç atyre që janë të parashikuara me ligj dhe janë në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar, në veçanti të Paktit Ndërkombëtar mbi të Drejtat Civile dhe Politike, si dhe me angazhimet e tyre ndërkombëtare, në veçanti Deklaratën Universale e të Drejtave të Njeriut. Këto kufizime kanë karakterin e përjashtimeve. Shtetet pjesëmarrëse do të sigurojnë që

këto kufizime nuk jenë keqtrajtuar dhe nuk janë aplikuar në mënyrë arbitrare, por në mënyrë të tillë që të jetë i siguruar ushtrimi efektiv i këtyre të drejtave.”¹¹

9. “Çdo kufizim mbi të drejtat dhe liritë në një shoqëri demokratike, duhet të lidhet me njërin nga qëllimet e ligjit në fuqi dhe të jenë rreptësisht në reciprocitet me qëllimin e këtij ligji.”¹²

1. Hyrje

1.1 Nëpërmjet Dokumentit të Takimit të Kopenhagës prej Konferencës për Dimensionin njerëzor dhe instrumentet e tjera, shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së kanë njohur rëndësinë e veçantë të pluralizmit politik në arritjen e qëllimeve të tyre të përbashkëta për zhvillimin e bashkëpunimit për dimensionin njerëzor.¹³ Ata janë zotuar për themelimin dhe zhvillimin e mëtejshëm të institucioneve demokratike, duke përfshirë edhe përfaqësues të qeverisë dhe sundimit të ligjit.¹⁴ “Ata njohin rëndësinë e pluralizmit në lidhje me organizatat politike.”¹⁵ Ata më tutje kanë rënë dakord se zgjedhjet në veçanti do të jenë të vëzhguara (monitoruara)¹⁶ dhe të vlerësuara në aspektin e zotimeve të veçanta, si edhe në lidhje me procesin e konsolidimit të institucioneve demokratike.¹⁷

1.2 Shtetet pjesëtare në OSBE kanë njohur se zgjedhjet periodike, të vërteta, janë themel i qeverisë përfaqësuese;¹⁸ e drejta për të marrë pjesë në zgjedhjet që janë të lira dhe të ndershme është një e drejtë themelore e njeriut,¹⁹ e garantuar nga ligji ndërkombëtar,²⁰

⁶ Id 4 (KSBE u ndërrua në OSBE)

⁷ Id. 5

⁸ Id 5.5

⁹ Id 5.7

¹⁰ Id 5.9

¹¹ Id., 24. Të gjitha shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së janë anëtare të Kombeve të Bashkuara dhe prandaj ju nënshtrohen dispozitave të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, si dhe rezolutave tjera të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së dhe dokumenteve që kanë të bëjnë me demokracinë, zgjedhjet demokratike, edhe të drejtat e njeriut. Pesëdhjetë e një shtete janë nënshkruese të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe të Partive Politike (ICCPR) dhe janë subjekt i dispozitave të saj. Përveç kësaj, 45 shtete pjesëmarrëse janë anëtare të Këshillit të Evropës dhe janë subjekt i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe vendimeve e Gjykatës Evropiane të Drejtave të Njeriut.

¹² Id.

¹³ Shiko Id, Preambula

¹⁴ Shiko, për shembull, id, 6 dhe Preambulën

¹⁵ Id, 3

¹⁶ Shiko id, 8.

¹⁷ Shiko Deklaratën e Stambollit, Dokumenti për Sigurinë në Evropë, 25

¹⁸ Shiko Dokumentin e Kopenhagës, 6

¹⁹ Shiko id, 5

²⁰ Shiko d, 24

dhe që një proces zgjedhor të jetë demokratik duhet të jetë universal, i barabartë, korrekt, i fshehtë, i lirë, transparent, dhe me llogaridhënie.²¹

1.3 Që nga miratimi i Dokumentit të Kopenhagës, ka pasur zhvillim të vazhdueshëm të standardeve ndërkombëtare për zgjedhje demokratike si brenda zonës së OSBE-së ashtu edhe gjithkund në botë. Kjo ka bërë të mundur të konfirmojë, sqarojë, dhe zhvillojë parimet për zgjedhjet demokratike të përcaktuara në Dokumentin e Kopenhagës.

1.4 Përbetimet (Angazhimet) e OSBE-së dhe parimet tjera të lidhura me zgjedhjet demokratike të përfshira këtu, janë organizuar nën seksionet e mëposhtme, duke pasqyruar aspektet e ndryshme të procesit zgjedhor:

1. Hyrje;
2. Korniza ligjore: Vëllimi dhe Sistemi;
3. Barazia: Zonat (njësitë) dhe Qarqet votuese;
4. Paanshmëria: Administrata dhe Menaxhimi;
5. Universaliteti: E drejta për të votuar;
6. Kandidaturat dhe partitë politike;
7. Fushata zgjedhore, financimi, dhe mediumet;
8. Procesi i votimit;
9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe zbatimi;
10. Ankesat dhe Apelet (parashtresa);
11. Mbikëqyrja vendore dhe ndërkombëtare; dhe
12. Bashkëpunimi dhe përmirësimi.

2. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi

2.1 Shtetet anëtare të OSBE “solemnisht deklarojnë se në mesin e atyre elementeve të drejtësisë që janë qenësore për shprehjen e plotë të dinjitetit të pandarë të të drejtave të barabarta dhe të patjetërsueshme të të gjithë qenieve njerëzore janë si më poshtë:²²... një formë e qeverisë që është përfaqësuese në karakter, në të cilin ekzekutivi është i përgjegjshëm para ligdhënësve të zgjedhur ose para votuesve.”²³

2.2 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë e autoritetit të qeverisë, shtetet pjesëmarrëse²⁴ do të mbajnë zgjedhje të lira në intervale të arsyeshme, në përputhje me ligjin;²⁵ [dhe] do të lejojnë që të gjitha shtetet, në të paktën një dhomë të legjislacionit nacional, të jenë lirisht të zgjedhur në garë me votim të popullit.”²⁶

2.3 Përbërja e organeve legjislative primare në të gjitha nivelet e qeverisjes duhet të zgjidhet nëpërmjet zgjedhjeve të drejtpërdrejta.²⁷ Zyrat e tjera të larta publike, përfshirë edhe funksionarët e lartë të shtetit dhe të degës ekzekutive, duhet të mbushen nëpërmjet të zgjedhjeve të drejtpërdrejta, të zgjedhjeve indirekte nga dhoma e zgjedhur e parlamentit kombëtar ose një organi tjetër përfaqësues, ose, për postet rajonale ose lokale, nga legjislacioni përkatës.²⁸

2.4 Sistemi për zgjedhjen e drejtpërdrejtë të ligdhënësve dhe zyrtarëve të tjerë publik

²¹ Shiko ODIHR Bluebook, op. cit., 3; shiko, në përgjithësi, Dokumenti i Kopenhagës, 6-8.

²² Id, 5

²³ Id, 5.2

²⁴ Dokumenti i Kopenhagës, 7

²⁵ Id 7.1

²⁶ Id, 7.2

²⁷ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 6 dhe 7.2, KEDNj Prot. 1, Art. 3; ECtHR, Matthews, Mathieu-Mohin raste; Udhëzime CDL, I, 5; ACEEEO, 1 (1), 2 (1), 10 (1-2). Shih esp. Udhëzimet CDL, id.: “Këto duhet të zgjidhen me votim të drejtpërdrejtë: i. të paktën një dhomë e parlamentit kombëtar; ii. nën-organeve kombëtare legjislative; iii. këshillat lokale. “Krahaso CIS Konventën Zgjedhor, op. cit., 1 (1), i cili thotë se zgjedhjet janë “baza e organeve zgjedhore të pushtetit qeveritar dhe vetë-qeverisjes vendore, e organeve të tjera të (kombëtare) përfaqësimitin e popullit, e legjitimitetit të organeve të zgjedhura, zyrtarët e zgjedhur.” Shih edhe Vetë-Qeverisjes Lokale CoE Kartës, Preambula, dhe sidomos Art. 3 (2): “E drejta [e vetë-qeverisjes lokale] do të ushtrohet nga këshillat apo asambletë të përbëra nga anëtarë të zgjedhur lirisht me votim të fshehtë mbi bazën e votës të drejtpërdrejtë, të barabartë, universale, dhe të cilat mund të kenë organe ekzekutive përgjegjës për ta.”

²⁸ Shih ACEEEO, 2: “Palët njohin se standardet e zgjedhjeve janë në vijim: 2.1 të drejtë të zgjedhin dhe të zgjidhen në organet e pushtetit shtetëror dhe organet e administratës lokale (organet e vetëqeverisjes lokale), organet e tjera të njohura (kombëtare) përfaqësimit, shteti zgjedhore dhe zyrat komunale ...”

është një çështje për përcaktim kombëtar, me kusht që sistemi të funksionon në mënyrë transparente, të jetë i bazuar në të drejtën universale dhe të barabartë të votuesve dhe të mos diskriminojë midis kandidatëve dhe partive politike.²⁹ Në zgjedhjen e një sistemi zgjedhor, shtetet duhet të marrin parasysh se në çfarë mase kjo përputhet me vullnetin e votuesve,³⁰ mbron pluralizmin politik,³¹ dhe mbron interesat e pakicave dhe grupeve të tjera në shoqëri.³²

2.5 Një kornizë e qartë dhe e hollësishme ligjore për zhvillimin e zgjedhjeve duhet të përcaktohet përmes ligjit obligues,³³ ose me një kod gjithëpërfshirës, ose nëpërmjet një vargu të ligjeve që veprojnë së bashku në mënyrë konzistente dhe pa paqartësi ose gabime.³⁴ Përveç në raste të jashtëzakonshme - në të cilin janë zbuluar mangësi serioze në legjislacionin ose zbatimin e tij dhe kur ekziston një konsensus efektiv politik dhe publik mbi nevojën për të korrigjuar ato -

ndryshimet në ligj nuk duhet të bëhen gjatë periudhës menjëherë para zgjedhjeve,³⁵ sidomos në qoftë se mund të jetë e shkelur aftësia e votuesve, partive politike, ose kandidatëve për të luajtur rolin e tyre në zgjedhjet.³⁶

3. Barazia: Zonat e votimit dhe Qarqet

3.1 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë për autoritetin e qeverisë, shtetet pjesëmarrëse do të³⁷...garantojnë votën universale dhe të barabartë të qytetarëve të rritur.”³⁸

3.2 Përkufizimi i zonave në të cilat zbatohen zgjedhjet duhet të ruajnë barazinë e të drejtës të votimit, duke siguruar përafërsisht raport të njëjtë të votuesve për çdo përfaqësues të zgjedhur në çdo qark.³⁹ Ndarjet ekzistuese

²⁹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5,2, 6; UDHR, 21 (3); Udhëzimet CDL, I, 4; ODIHR-it ligjore Udhëzimet e shqyrtimit.

³⁰ ICCPR, 25, garanton “shprehje të lirë të vullnetit të zgjedhësve”, dhe KEDNJ, Protokollin 1, 3, siguron “shprehjen e lirë të mendimit të popullit”, këto janë marrë në përgjithësi të thotë se një sistem zgjedhor duhet të çojë në një qeveri të vërtetë përfaqësuese. Komentet UNHRC, 21, e zbatuar dispozitën ICCPR për barazinë e të drejtave të votimit, p.sh., në lidhje me zonat dhe ri-përcaktimin e zonave. Kolegjet e kërkuar për të vlerësuar përfaqësimin e rezultateve të zgjedhjeve të ketë qenë e kujdesshme, megjithatë, sidomos kur kërkohet që të shqyrtojnë ligjshmërinë e një metode krejt e zgjedhjes. Në X. v. Mbretëria e Bashkuar dhe Partia Liberale k. vendim të Mbretërisë së Bashkuar, Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut nuk pranoi të vendosë se rezultatet e zgjedhjeve në rrethet me mandat të vetëm që u dhanë mandatet ishte jo proporcional me votat e marra . Në këtë rast, Komisioni arriti në përfundimin se shprehja rreth “shprehja e lirë” në KEDNJ Protokollin 1, Art. 3, të përmendura në lirinë votuesve në votim dhe nuk kishte për qëllim që të aplikojnë për sistemin zgjedhor. Pavarësisht nga mungesa e një bazë të qartë ligjore lidhur me përfaqësimin e rezultateve të zgjedhjeve, konsideratat e legjitimitetit të gjerë - përfshirë në Dokumenti i Kopenhagës dhe paragrafët 6 të tjerë - do të zbatohen kundër një sistem që deformon seriozisht rezultatet e zgjedhjeve.

³¹ Ngjashëm me çështjen e përfaqësimit e qeverisë, efekti i një sistemi të zgjedhjeve mund të vlerësohet - duke përfshirë në preambulën dhe Dokumentin i Kopenhagës par. 3 - në lidhje me efektet e saj në pluralizmin politik. Në të njëjtën kohë, megjithatë, duhet theksuar se shtetet kanë të drejtën për të arritur qëllime të caktuara përmes sistemeve të tyre të përfaqësimit, një qëllim legjitim është arritja e stabilitetit të qeverisjes dhe shmangien e fragmentimit në organet legjislative.

³² Shih Deklaratën e OKB-së Minoriteteve; Udhëzime CDL, I, 2.4.b dhe Udhëzimet e ODIHR-it do të ndihmojnë Pjesëmarrjen e Pakicave Kombëtare në Procesin Zgjedhor (Varshavë, OSBE / ODIHR-it, 2001), (Udhëzimet Zgjedhore për minoritetet). Shih esp. Dokumenti i Kopenhagës, 31: “Personat që u takojnë pakicave kombëtare kanë të drejtë për të ushtruar plotësisht dhe në mënyrë efektive të drejtat e tyre njerëzore dhe lirie fundamentale pa asnjë diskriminim dhe në barazi të plotë para ligjit.

“Shtetet pjesëmarrëse do të miratojnë, kur është e nevojshme, masa të veçanta për qëllim të sigurimit për personat që u përkasin pakicave kombëtare barazi të plotë me qytetarët e tjerë në ushtrimin dhe gëzimin e të drejtave të njeriut dhe lirie themelore të njeriut.” CIS Konventa Zgjedhore, 18 (1) (b), i përjashton nga ndalimi i saj kundër diskriminimit “masa të veçanta ndërmëren në mënyrë që të sigurojnë përfaqësim adekuat të çdo shtresave të popullsisë së vendit, në veçanti të pakicave kombëtare dhe grupeve etnike, e cila në fakt është, për shkaqe politike, ekonomike, fetare , kushtet sociale, historike dhe kulturore, të privuar nga mundësia që të përfitojnë vetë të një qëndrim të barabartë në lidhje me politike dhe të drejtat e liritë e zgjedhjeve si pjesa tjetër e popullsisë .”

³³ Shih EComHR, rasti grek; Udhëzime CDL, II, 2.a: “Përveç nga rregullat për çështje teknike dhe detaje ..., rregullat e ligjit elektoral duhet të ketë të paktën gradën e një statuti.” CIS Konventa Zgjedhore, 1 (3), thuhet: “E drejta e qytetarit për të zgjedhur dhe tu zgjedhur duhet caktuar në Kushtetutë dhe / ose në ligje. Ekzekutimin i tij duhet të përcaktohet me ligje dhe akte të tjera ligjore. ... “Konventa, 19 (2) (b), gjithashtu bën thirrje për veprim të miratojë” zgjedhjet e gjithë kuadrin ligjor “në një mënyrë legjislative dhe jo me dekret ekzekutiv

³⁴ Komente UNHCR-së, 19, tregojnë se, “.. zgjedhjet duhet të bëhen në mënyrë të drejtë dhe lirshëm mbi një bazë periodike brenda një kornize të ligjeve që garantojnë ushtrimin efektiv të të drejtave të votimit. “

³⁵ Shih CDL Udhëzimet, II, 2.b: “elementet themelore të së drejtës zgjedhore ... nuk duhet të jetë i hapur për ndryshim më pak se një vit para zgjedhjeve. “

³⁶ Shih raportet e ODIHR-it përfundimtar mbi zgjedhjet presidenciale të 2000 gjeorgjiane dhe 1999 zgjedhjet parlamentare të Estonisë.

³⁷ Dokumenti i Kopenhagës, 7.

³⁸ Dokumenti i Kopenhagës, 7,3.

³⁹ Shih id përgjithësi.; UDHR, 1, 2, 21 (3) ICCPR, 25 (b); ECtHR, X kundër Mbretërisë së Bashkuar dhe Partia Liberale e rasteve; CIS Konventa Zgjedhore, 3 (1); Udhëzime CDL, I, 2.2, 2.4.b dhe 2.5; ACEEEO, 9 (1,1-1,2). Shih esp. Udhëzimet CDL, I, 2.2: “fuqia e barabartë e votimit: vendet duhet të shpërndahen në mënyrë të barabartë midis zonave. ... ii. Ajo krijon një shpërndarje të qartë dhe të balancuar të ulësive në mesin zgjedhorë mbi bazën e një prej kritereve të alokimit në vijim: popullsia, numri i shtetasve rezidente (duke përfshirë të miturit), numri i votuesve të regjistruar, dhe ndoshta numri i njerëzve që faktikisht votojnë. Një kombinim i përshtatshëm i këtyre kritereve mund të parashikuar. “

administrative ose faktorët e tjerë relevant (duke përfshirë natyrën historike, demografike ose gjeografike) mund të pasqyrohen në zonat zgjedhore, me kusht që dizajni i qarqeve të jetë në përputhje me barazinë e votimit dhe përfaqësimin e drejtë të grupeve të ndryshme në shoqëri.⁴⁰

3,3 Kur është e nevojshme, ri-përcaktimi i zonave zgjedhore do të ndodhë sipas një kalendari të parashikueshëm dhe nëpërmjet një metodë të përcaktuar me ligj dhe duhet të pasqyrojë regjistrimin e besueshëm ose shifrat e regjistrimit të votuesve.

Përcaktimi i ri i qarqeve duhet gjithashtu të kryhet mjaft kohë para zgjedhjeve, të bazohet mbi propozimet transparente, dhe të lejojë informimin dhe pjesëmarrjen publike.⁴¹

4. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi

4.1. Administrimi i zgjedhjeve duhet të zbatohet në mënyrë të pavarur, liruara ndërhyrje të qeverisë ose ndërhyrjeve të tjera, nga ana e zyrtarëve apo organeve që veprojnë në mënyrë transparente sipas ligjit.⁴² Prej të emëruarve në administratën zgjedhore do të kërkohet të zbatojnë përgjegjësitë e tyre në

mënyrë efektive dhe të paanshme dhe duhet të jenë individë me kompetencë dhe zotim për të bërë një gjë të tillë.⁴³

4.2. Paanshmëria e administratës zgjedhore mund të arrihet ose përmes një përbërje kryesisht profesionale ose politikisht të balancuar.⁴⁴ Emërimet në postet e administratës zgjedhore në të gjitha nivelet duhet të bëhen në mënyrë transparente dhe të emëruarit nuk duhet të largohen nga pozicionet e tyre para skadimit të afatit të tyre, me përjashtim të shkaqeve ligjore.⁴⁵

4,3 Institucionet zgjedhore duhet të kenë fonde të mjaftueshme dhe ndihma të tjera shtetërore për t'ju mundësuar atyre që të veprojnë në mënyrë efektive. Ata duhet të ndihmohen nga një sekretariat profesional, mundësisht edhe i pavarur, dhe të ketë mbështetjen dhe bashkëpunimin e agjencive të tjera.⁴⁶ Lidhur me zbatimin e aktiviteteve të lidhura me zgjedhjet, vendimet e organeve zgjedhore, të miratuara brenda sferave të kompetencave të tyre, do të jenë obliguese, dhe veprimet e agjencive të tjera shtetërore duhet të jenë të varura nga ato të administratës zgjedhore.⁴⁷

4,4 E dëshirueshme është për administratën zgjedhore, veçanërisht autoritetin qendror zgjedhor, që të themelohet në bazë e përhershme⁴⁸ dhe, nëse është e mundur, me

⁴⁰ Shih Deklaratën e OKB-së Minoriteteve, 2 (2); UNHRC Komentet, 21; Udhëzimet CDL I, 2,4; ODIHR-it, të pakicave Udhëzimet Zgjedhor; ACEEEO, 9 (1.1) - (1,2). Komentet UNHRC, id., Shtet në pjesën përkatëse: "Parimi i një personi, një votë duhet të aplikohet, dhe brenda kuadrit të çdo sistemi zgjedhor Shtetit, votimi i një zgjedhësi duhet të jetë e barabartë me votën e një tjetër. Hartimin e kufijve elektorale dhe metoda të ndarjes së votave duhet të mos shtrembërojnë shpërndarjen e votuesve ose diskriminojnë kundër çdo grup ..."

⁴¹ Shih CDL Udhëzimet, I, 2.2, p.sh., unë, 2.2.vii: "Kur kufijtë elektorale janë ripërcaktuar ... ajo duhet të bëhet ... mënyrë të paanshme; ... pa dëm të pakicave kombëtare; [dhe] duke marrë parasysh mendimin e një komisioni, shumica e anëtarëve të cilët janë të pavarur..."

⁴² Shih UNHRC Komentet, 20; Udhëzimet CDL, II, 3.1; ODIHR-it Udhëzime të Shqyrtimit Ligjorë, VI, ACEEEO, 5 (2.5), 13; IPU, 4 (2). Shih, për shembull, IPU-, id., I cili tregon: "... Shtetet duhet të marrin hapa të nevojshme për të siguruar arritjen progresive dhe konsolidimin e qëllimeve demokratike, duke përfshirë ngritjen e një mekanizmi neutral, të paanshëm dhe të balancuar për administrimin e zgjedhjeve. .... "Demokracitë e reja, pa një traditë të fortë të përgjegjësisë për administrimin e pushtetit, shpesh preferojnë të arrinër paanshmërinë nëpërmjet formimit të komisioneve zgjedhore të pavarura. Shih, për shembull, CIS Konventën.Zgjedhore 11 (1), 19 (2) (j); ACEEEO, id.

⁴³ Shih, për shembull, id.: "... Shtetet duhet të sigurojnë se ata që janë përgjegjës për aspekte të ndryshme të zgjedhjeve janë trajnuar dhe veprojnë në mënyrë të paanshme."

⁴⁴ Shih id.; ODIHR-it Udhëzime të Shqyrtimeve ligjore, VI.

⁴⁵ Shih id., VI.A. Shih gjithashtu Konventën Zgjedhore të CIS, 11 (3) (shkëputjes së parakohshme të organeve zgjedhore, ose anëtarëve të tyre që do të zhvillohen siç është përcaktuar me ligj).

⁴⁶ Këto parime janë të bazuar në vëzhgimet dhe rekomandimet e ODIHR-it nga disa misione të vëzhgimit të zgjedhjeve (MVZ). Shih, për shembull, raportet përfundimtare të ODIHR-it më 2000 zgjedhjet lokale shqiptare (stafi i mirëfilltë ishte i nevojshëm për të Komisionit Qendror të Zgjedhjeve); 2002 zgjedhjet parlamentare në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë (rekomandohet financim dhe përkrahje për sekretariatin autonom) dhe Kroacia 2000 Dhoma e Përfaqësuesve për zgjedhjet (rekomandohet) mbështetje shtesë administrative për Komisionin Shtetëror Zgjedhor.

⁴⁷ Shih CIS Konventa Zgjedhore, 11 (6): "Vendimet e organeve zgjedhore, të miratohet brenda kuadrit të kompetencave, janë të detyrueshme për autoritetet ekzekutive, institucionet shtetërore, vetë-qeverisjen lokale, partitë politike dhe formacionet e tjera publike, përfaqësuesit e tyre, organizatat, zyrtarët, votuesit, organet zgjedhore, personat e tjerë dhe organizatat e përmendura në ligjet"

⁴⁸ Shih, për shembull, Udhëzimet CDL, II, 3.1.c; ODIHR-it, Shqyrtimi, Udhëzimet Ligjore Shih raportet e fundit të ODIHR për zgjedhjet kombëtare të vitit 2000 në Rumani dhe Republika Sllovaqe 1999 zgjedhjet presidenciale (nevoja për administrimin të përhershëm të) zgjedhjeve.

kusht me një shpërndarje të rregullt buxhetore, në mënyrë që funksionet dhe programet thelbësore të lidhura me zgjedhjet të mund të kryhen në baza të vazhdueshme.⁴⁹ Anëtarëve kryesor të organeve të përhershme zgjedhore duhet t'ju jepet mbajtja definitive e detyrës,⁵⁰ dhe anëtarësimi duhet të rrotullohet në baza të rregullta.⁵¹

5. Universaliteti: E drejta për të votuar

5.1 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë për autoritetin e qeverisë, Shtetet pjesëtare⁵² do të garantojnë të drejtën e votës universale dhe të barabartë për qytetarët e rritur.”⁵³

5.2 Garancia për të drejtën e votës universale dhe të barabartë kërkon që individët të lejohen të votojnë mbi bazë jo-diskriminuese dhe pa asnjë dallim të bazuar në faktorët social apo ekonomik, paaftësinë fizike, përkatësinë etnike ose bindjen politike.⁵⁴ Rrethanat e jashtëzakonshme, të tilla siç janë nevoja për

të siguruar përfaqësimin më efektiv të grave, pakicave kombëtare, apo grupeve të tjera, mund të justifikojnë masat për t'ju siguruar atyre rritjen e të drejtës të votimit.⁵⁵

5.3 Të gjithë shtetasit që i përmbushin kushtet ligjore do të kenë të drejtë të votojnë në zgjedhje. Atyre që nuk janë shtetas, mund tu jepet e drejta për të votuar në zgjedhje në nivel më të ulët se kombëtar, në pajtim me marrëveshjet e aplikueshme ndërkombëtare apo me rrethanat e tjera.⁵⁶

5.4 Garantimi i të drejtës universale për votim kërkon që individët të kenë të drejtë për të votuar kur të arrijnë moshën e pjekurisë⁵⁷ dhe se e drejta e tyre për të votuar nuk mund t'ju pezullohet apo tërhiqet, përveç për arsye të paaftësisë ligjore (p.sh., në bazë të paaftësisë mendore), ose dënimit për një vepër të rëndë penale. Tërheqja e ekskluzivitetit individual duhet të bazohet në veprim gjyqësor, dhe, në rastin e dënimit penal, duhet të jetë në pajtim me natyrën e krimit.⁵⁸

5.5 Mund të kërkohej vendqëndrimi në shtet për ushtrimin e të drejtës për të votuar.⁵⁹ Për

⁴⁹ Shih, për shembull, raportin e ODIHR-it përfundimtar mbi zgjedhjet lokale kroate 2001 (organ i përhershëm i nevojshëm për të mbështetur dhe për të vazhduar SEC shërbimet në mes të zgjedhjeve), raportin e misionit të vlerësimit të nevojave në zgjedhjet armene 2003e presidenciale (resurse të mjaftueshme kërkoheshin për administrimin e zgjedhjeve).

⁵⁰ Shih Shqyrtimin e Udhëzimeve Ligjore të ODIHR-it, VI.A.

⁵¹ Ekspertët e Zgjedhjeve këshillojnë që në vazhdimësi duhet të ruhet dhe se ardhja e papritur e anëtarësimit të shmangen përmes miratimit dhe pajisjeve të tilla si “vënie në skenë” kushtet e anëtarëve të organeve zgjedhore të përhershëm.

⁵² Dokumenti i Kopenhagës, 7

⁵³ Id, 7,3

⁵⁴ Shih Dokumentin e Kopenhagës, 7,3, KNDCP, 25 (b); CEDAW, 7 (a) - (b); CERD, 5 (c) - (d), Konventa për të Drejtat e Grave, unë; Udhëzimet CDL, I, 2.2 - 4; pakicave Udhëzimet e ODIHR-it Zgjedhor; ACEEEO, 8 (2), 12, 20 (2.3), 21 (2.2); IPU, 2 (4), 4 (1).

⁵⁵ Shih esp. Dokumentin e Kopenhagës, 31 (cituar më parë). Shih gjithashtu Udhëzimet CDL, unë, 2.4.b: “Rregullat e posaçme për garantimin e pakicave kombëtare ose sigurimin e vendeve të rezervuara për përjashtime nga kriteret normale të ndarjes vend ... mos në parim janë në kundërshtim me votim të barabartë. “Nevoja për të rritur përfaqësimin e grave është njohur kohët e fundit në Konventën Zgjedhor CIS, 10 (2), e cila bën thirrje për hapa të tjerë që kanë për qëllim sigurimin e grave me të drejta dhe reale, po aq me burrat, mundësi për të ekzekutuar të drejtën të zgjedhë dhe të jetë i zgjedhur ..., pjesë në postet e zgjedhur si individualisht dhe si e partive politike (aleanca) në kushtet dhe në përputhje me procedurat e përcaktuara nga Kushtetuta, ligjet. “

⁵⁶ Shih Konventën për të huajt; Udhëzime CDL, unë, 1.b, ACEEEO, 21 (2,12).

⁵⁷ Shih id.; UNHRC Komentet, 14, KNDCP, 25 (b); të Drejtat e Fëmijës Konventës, 1; Udhëzimeve CDL, unë, 1.b \x26 c; ACEEEO, 8 (1.1). Udhëzimet CDL, id. Shtetëror: “[T] ai të drejtën për të votuar duhet të jetë fituar, në të fundit, në moshën e shumicës [.]” dhe ACEEEO merr të njejtën mënyrë.

⁵⁸ Shih UNHRC Komentet dhe KNDCP, id.; ECtHR, Labita dhe rastet Iwanczuk; vendimet EComHR; Udhëzime CDL, 1, 1.d, ACEEEO, 20 (1) \x26 (2.1) - (2.2). Udhëzimet CDL, id., Leje privimi i të drejtës për të votuar ose të zgjidhen vetëm nëse të parashikuara me ligj, duke respektuar parimin e proporcionalitetit, në bazë të paaftësisë mendore ose të dënimit penal për një vepër të rëndë, me tërheqjen e të drejtave politike ose gjetjen e paaftësi mendore të vendosura me vendim të një gjykate të shprehur.

⁵⁹ Shih ECtHR, rast Hilbe; EComHR, X kundër Mbretërisë së Bashkuar Në vendimin e fundit, f. 122, Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut gjeti se një kërkesë e qëndrimit në zgjedhjet kombëtare të ishte e justifikuar nga disa faktorë: “[F] irst, supozimin se një jo-shtetas banor është më pak i interesuar drejtpërdrejt ose në mënyrë të vazhdueshme, dhe ka më pak ditë për të -njohuri dita e problemet e saj, së dyti, pazbatueshmëri për kandidatët Parlamentare e paraqitjes çështjeve të ndryshme elektorale për qytetarët jashtë vendit në mënyrë që të sigurojë një shprehje e lirë e mendimit, së treti, nevojën për të parandaluar mashtrimin zgjedhor, rreziku i të cilave është në rritje në të pakontrolluar vota postar dhe në fund lidhja në mes të drejtën e përfaqësimit në zgjedhjet parlamentare dhe detyrimin për të paguar taksat, nuk e vënë gjithmonë në ato në banesën e vullnetare dhe të vazhdueshëm jashtë. “Zgjedhor CIS Konventës, 2 (c), miraton një qasje të ndryshme, duke vendosur për të përjashtuar jo për statusin e vendbanimit nga parandalimin e votimit nga qytetarët në zgjedhjet kombëtare: “[E] shumë shtetas që jetojnë ose qëndrojnë në periudhën e kryerjes së zgjedhjeve kombëtare përtej kufijve të shtetit të tyre ka e drejta të barabartë të votimit me ata që kanë të bëjnë me qytetarët e tjerë të shtetit të tyre. ...

të votuar në zgjedhjet lokale ose rajonale, mund të kërkohet një periudhë e arsyeshme e banimit në këtë zonë.⁶⁰

5,6 Regjistrimi i votuesve duhet të kryhet në mënyrë të saktë, me kohë, dhe transparente, dhe individëve do t'ju jepet mundësia efektive për të kuptuar të drejtat e tyre, për të kontrolluar saktësinë e regjistrimit të tyre, dhe për të siguruar që gabimet janë korrigjuar.⁶¹

5,7 Duhet të zbatohen mekanizma të sigurta⁶² për tu lejuar votimi që dërgohet me postë nga personat që janë larguar përkohësisht nga zona e tyre të banimit, sidomos në qoftë se personat e tillë banojnë brenda shtetit.⁶³ Mungesa e qëndrimit të përhershëm nuk duhet të ndalojë një person të kualifikuar ndryshe nga të qenit i regjistruar si votues.⁶⁴

6. Kandidaturat dhe Partitë Politike

6.1 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë për autoritetin e qeverisë, Shtetet pjesëmarrëse⁶⁵ do të respektojnë të drejtën e qytetarëve për të kërkuar mandat

politik ose publik, në mënyrë individuale apo si përfaqësues të partive politike apo organizatave, pa asnjë diskriminim;⁶⁶ [dhe] të respektojnë të drejtën e individëve dhe grupeve për të krijuar, në liri të plotë, partitë e tyre politike apo organizata të tjera politike dhe t'ju ofrojnë partive politike dhe organizatave të tilla garancitë e nevojshme ligjore për t'u mundësuar atyre të garojnë me njëri-tjetrin në baza të trajtimit të barabartë para ligjit dhe nga autoritetet.”⁶⁷

6.2 Shtetet duhet të lejojnë kandidatët të kërkojnë mandatin e zgjedhur, ose në mënyrë të pavarur ose si përfaqësues të partive politike apo organizatave të tjera, pa pengesa të panevojshme.⁶⁸ Kandidaturat, mund t'u nënshtrohet vetëm procedurave të arsyeshme të regjistrimit dhe që zbatohen në mënyrë të barabartë, të tilla siç janë kërkesa për të dhënë informata për identifikim personal, deklaratë personale apo miratim partiak, ose dëshmi në nivelin minimal të mbështetjes publike.⁶⁹

6.3 Nuk ka kërkesa shtesë për kualifikim, përveç atyre që janë të aplikueshme për votuesit, që mund të imponohen për kandidatët me përjashtim, për zyrat e caktuara,

⁶⁰ Shih EComHR, rast Polacco; Udhëzimet CDL, unë, 1.c (zakonisht, një maksimum prej gjashtë muaj); ACEEEO, 8 (1.3). Në rast Polacco, id., Komisioni tha se periudha e kërkuar të qëndrimit për zgjedhjet lokale nuk mund të kalojë muaj disa.

⁶¹ Shih, në përgjithësi, KEDNJ, 8; Konventën e të Dhënave Personale, 108; Udhëzimet CDL, I, 1,2; ODIHR-it Ligjore Udhëzime Shqyrtimi, VII, ACEEEO, 8 (1.5), 21 (2,3-4); IPU, 2 (2) \x26 (4), 4 (1).

⁶² Shih ODIHR-it Ligjore Udhëzime Shqyrtimi, XII.E. CIS Konventa Zgjedhore, 3 (3), thekson se, “duke siguruar ofrimin e komoditet maksimal për votuesit”, por subjekt i zbatimit nëpërmjet ligjit, qytetarit duhet ti jepet një mundësi për votim që dërgohet për postë dhe përmes mjeteve të tjera (duke përfshirë përpara votimit, votim mobil ose procedurat e tjera).

⁶³ Shih raportin përfundimtar të ODIHR-it për zgjedhjet parlamentare të vitit 2002 në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë, f. 18.

⁶⁴ Shih raportin përfundimtar të ODIHR-it në Shtëpinë e Përfaqësuesve, zgjedhjet, kroate 2000 f. 28.

⁶⁵ Dokumenti i Kopenhagës, 7

⁶⁶ Id., 75.

⁶⁷ Id., 76. CIS Konventa Zgjedhore, 9 (2), ngul këmbë se zgjedhjet e vërteta janë të bazuara në “pluralizëm real politik, dhe ideologjike dhe se janë një sistem shumë-partiak që ushtrohen përmes funksionimit të partive politike”. Shih id gjithashtu., Art. 19 (g) (lehtësimin e partive politike). Në përputhje me praktikën e mëparshme në zonën e CIS, megjithatë, të Konventës, në Art. 10 (3) të zgjedhjeve të rregullta, gjithashtu thekson rolin e kandidatëve të pavarura dhe kandidatëve të sponsorizuar nga “formacione të tjera publike dhe subjektet e ... përmendur në Kushtetutë, ligjet.”

⁶⁸ Shih UDHR, 20 (1), 21; UNHRC raport Kirgistan, KEDNJ, 14; ECtHR, rast Podkolzina; Udhëzime CDL I, 1.3, 2.3 dhe 3.1.b; ODIHR-it Ligjore Udhëzime Shqyrtimi, VIII, AB; ACEEEO, 4 (5), 9 (1.3), 14, 20; IPU, 3 (1) dhe (7). Shih, për shembull, Udhëzimet CDL, 2.3.a: “Barazia e mundësive duhet të jenë të garantuara për partitë dhe kandidatët njësoj. Kjo krijon një qëndrim neutral nga autoritetet e shtetit ...”

⁶⁹ Shih ODIHR-it Shqyrtimi i Udhëzimeve, Ligjore id.; ACEEEO, id. ACEEEO, 4 (5) thekson se: “Zgjedhjet e vërteta do të sigurojnë kushte të drejta ligjore për emërimin, regjistrimin, refuzimin ose anulimin e regjistrimit të kandidatëve, listat e kandidatëve të partive politike (aleanca) dhe për pjesëmarrjen e të gjitha partive politike (aleanca) në fushatën zgjedhore. Kërkesat për regjistrim do të përcaktohen në kohë të mirë përpara fillimit të fushatës zgjedhore, ato do të jenë të qartë, të përcaktuara, pa asnjë kusht që mund të shërbejë si një bazë për kufizimet diskriminuese ose abuzimet e mundshme dhe do të aplikohet në mënyrë uniforme.” Shih gjithashtu Konventën Zgjedhor CIS, 9 (6): “Zgjedhjet autentike të marrë të drejta të barabarta dhe kushtet për regjistrimin e kandidatëve, listat e kandidatëve dhe partive politike (koalicionet). Kërkesat e regjistrimit duhet të jetë i qartë, dhe ata nuk duhet të përfshijnë kërkesat që mund të bëhet bazë për kufizime ose privilegjet e një natyre diskriminuese. Çdo aplikim arbitrar ose diskriminues e standardeve për regjistrimin në mënyrë që të dëmtojë partitë e veçanta politike (aleanca), kandidatëve, listat e kandidatëve nuk është e lejuar.”

në lidhje me moshën dhe kohëzgjatjen e shtetësisë dhe/ ose vendbanimit.⁷⁰ Disa kategori të punësimit publik mund të bëhen të papërputhshme me kandidaturën, në qoftë se janë të justifikuara nga natyra e funksionit⁷¹ ose mundësia për konflikt të interesave.

6.4 Mohimi i kandidaturës për arsye se programi i një kandidati ose partie shkel kushtetutën ose se kandidatura përbën një rrezik të paarsyeshëm të dhunës duhet të jetë i bazuar në vendosmërinë e justifikuar, ti nënshtrohet shqyrtimit gjyqësor, se a thua: (a) programi i kandidatit ose partisë është i bazuar mbi urrejtjen etnike, dhunën politike, apo propagandën e luftës apo diçka tjetër në kundërshtim me vlerat themelore demokratike, ose (b) zbatimi i tij tregon se ai nuk është i përgatitur për të respektuar ligjin apo të kufizojë veten me mjete paqësore në mënyrë që të arrihen qëllimet.⁷² Veprimet kundër kandidaturave në baza të tilla duhet të jenë proporcionale dhe të mos ndërmerren për arsye politike.⁷³

6.5 Asnjë veprim diskriminues nuk mund të zbatohet kundër kandidaturave të caktuara,⁷⁴ dhe nuk mund t'ju jepen avantazhe të veçanta të natyrës organizative ose financiare kandidatëve apo partive të tjera politike,⁷⁵ me përjashtim të dorëzimit të nënshkrimeve për peticion ose garancive financiare.⁷⁶ Çdo lloj të përparësive të tilla duhet të jenë në mënyrë

të barabartë në dispozicion dhe duhet të pasqyrojnë bazën e mbështetjes së partive ose regjistrimin votues.⁷⁷

7. Fushata zgjedhore

A. Të përgjithshme

7.1 “Shtetet pjesëmarrëse riafirmojmë se [1] të gjithë do të kenë të drejtën e lirisë së shprehjes duke përfshirë të drejtën për komunikim. Kjo e drejtë do të përfshijë lirinë e mendimit dhe marrjen dhe dhënien e informatave dhe ideve pa ndërhyrje nga autoritetet publike dhe pavarësisht nga kufijtë. ...; [2] të gjithë do të kenë të drejtën e tubimit dhe demonstrimit paqësor. Çdo kufizim që mund të zbatohet në ushtrimin e këtyre të drejtave do të jetë i përcaktuar me ligj dhe në përputhje me standardet ndërkombëtare; [3] e drejta e shoqërimit do të jetë e garantuar. ...”⁷⁸

7.2 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë për autoritetin e qeverisë, Shtetet pjesëmarrëse⁷⁹ do të sigurojnë që ligji dhe politika publike të funksionojë në lejimin e fushatave politike të zbatohen në atmosferë korrekte dhe të lirë, në të cilën as veprimi administrativ, as dhuna edhe as frikësimi nuk do t'ju pengojë partive dhe kandidatëve që të paraqesin pikëpamjet dhe kualifikimet e

⁷⁰ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.5 dhe 7.6; UDHR, 29-30; UNCHR Komentë, 15; rast UNHRC letonisht, KEDNj, 10 (2); Udhëzimet CDL, 1, 1; ACEEEO, 4 (5), 8 (1.1), 20 (3); IPU, 3 (7). Udhëzimet CDL, 1.1.a.iii, shtet që “të drejtën për të kandiduar në zgjedhje, duhet të jenë marrë në të njëjtën moshë si e drejta për të votuar dhe në çdo rast jo më vonë se moshë 25, me përjashtim kur ka specifika kualifikuese të moshave për zyrat e caktuara (p.sh. anëtarë të shtëpisë së sipërme të parlamentit, kreu i shtetit).”

⁷¹ Shih ECtHR, rast Ahmed.

⁷² Shih ECtHR, rastet partisë politike turke (esp. Refah rast Partisi, par. 98), rast Stankov; EComHR, rast Glimmerveen. CIS Konventa Zgjedhore, 13 (6), parashikon: “Gjatë një fushatë zgjedhore, nuk do të lejohet abuzimin me lirinë e fjalës dhe lirinë e komunikimit masiv, duke përfshirë ankesat në kapjen e dhunshme të pushtetit, ndryshim të dhunshëm të sistemit kushtetues dhe shkelje të integritetit territorial të shtetit, ankesat që kanë për qëllim propagandën e luftës, terrorizmit, çdo veprim tjetër i dhunshëm, ankesat provokuar shoqërore, urrejtjes racore, kombëtare, etnike, fetare dhe armiqësi.”

⁷³ Shih ECtHR dhe rastet EComHR, id. Në raportin e tij përfundimtar në tetor 2002 Zgjedhjet e përgjithshme në Bosnjë dhe Hercegovinë (Varshavë, 9 janar 2003), e ODIHR-it vërejtj se baza për vendimet e komunitetit ndërkombëtar për të përjashtuar individë të kandidonte për zgjedhjet nuk u dha gjithmonë e qartë, procesi është jo transparente, dhe nuk kishte asnjë mjet efektiv gjyqësor korrigjim ose të drejtën për një proces të drejtë dhe publik. Ai u gjet që të dyja standardet ndërkombëtare dhe angazhimet e OSBE-së kërkohet këto elemente.

⁷⁴ Shih Dokumenti i Kopenhagës 7.5 dhe 7.6; Udhëzimet CDL, unë, 2.3.a; ACEEEO, 14 (2).

⁷⁵ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5.4

⁷⁶ Shih, për shembull, ACEEEO 14 (5): “Në rastet dhe në procedurën e parashikuar nga ligjet, propozimin dhe regjistrimin e kandidatëve, listat e kandidatëve të partive politike (aleanca) mund të kryhen nga mbledhja e numrit të nënshkrimeve të zgjedhësve, të përcaktuara me ligj ose me pagesën e një (monetare zgjedhor) depozitë, ose me mjete të procedurave të tjera të cilat marrin parasysh, ndër të tjera, statusi parlamentar të një partie politike (koalicionit), numri i votave të marra nga një parti politike në zgjedhjet e mëparshme për të trupit kombëtar legjislativ (parlament).”

⁷⁷ Shih CDL Udhëzimet, unë, 2.3.b: “Në varësi të lëndës, barazia mund të jetë strikte ose proporcionale. .... Nëse kjo është proporcionale, partitë politike duhet të trajtohen në bazë të rezultateve të arritura në zgjedhjet. ...

⁷⁸ Dokumenti i Kopenhagës, 9.

⁷⁹ Id., 7

tyre lirisht, ose nuk do t'ju pengojë votuesve nga të mësuarit dhe diskutimin e tyre, ose të hedhin votën e tyre pa frikën e ndëshkimit;⁸⁰ [dhe] të sigurojnë që asnjë pengesë ligjore ose administrative nuk pengon në e qasje të papenguar për mediumet mbi një bazë jo-diskriminuese për të gjitha grupimet politike dhe individët të cilët dëshirojnë të marrin pjesë në procesin zgjedhor.⁸¹

7.3 Atmosfera korrekte dhe e lirë e nevojshme për fushatë efektive politike kërkon që shteti t'ju sigurojë mundësi të barabarta garuesve të zgjedhjeve për përcjelljen e porosive për votuesit e tyre.⁸² Qeveria dhe të gjitha organet shtetërore duhet të sigurojnë qasje të barabartë në objektet publike (duke përfshirë dhe ambientet jashtë për takime në vende publike), shërbimet, dhe asistencën⁸³ dhe nuk duhet të diskriminojnë midis garuesit në kushtet e zbatimit të ligjeve, rregulloreve ose procedurave administrative.⁸⁴

7.4 Angazhimi për të siguruar një atmosferë korrekte dhe të lirë për fushatën gjithashtu detyron autoritetet shtetërore të bëjnë çdo përpjekje për të parandaluar veprimet nga ana e personave privat kundër garuesve zgjedhor, të cilat në mënyrë të padrejtë e kufizojnë aftësinë e tyre për të promovuar kandidatët dhe programet e tyre, duke përfshirë veprimet

që shkelin ligjin apo rregullat.⁸⁵ Shtetet kanë detyrim të veçantë për të parandaluar dhe për t'ju përgjigjur në çdo mënyrë dhunës ose frikësimit kundër pjesëmarrësve në zgjedhjet.⁸⁶

7.5 Shtetet duhet të sigurojnë, nëpërmjet medimeve shtetërore dhe mjeteve të tjera të shtetit, programe efektive të informimit dhe edukimit të votuesve.⁸⁷ Në zonat ku ka ndonjë pakicë të rëndësishme kombëtare ose gjuhësore, programet e tilla duhet gjithashtu të zbatohen edhe në gjuhën apo dialektin e asaj pakice.⁸⁸

B. Financimi

7.6 Shtetet mund të vendosin kufizime të arsyeshme në financimin privat të partive politike dhe kandidatëve për të ruajtur konkurrencën e ndershme gjatë zgjedhjeve⁸⁹ dhe të zvogëlojë stimulimin për korrupsion dhe ndikimet e panevojshme në politikat.⁹⁰

7.7 Çdo financim publik ose ndihmë tjetër për të kandidatët, partitë politike dhe fushatat zgjedhore duhet të sigurohen në mënyrë të barabartë, bazuar në kritere objektive të tilla siç janë mbështetja aktuale e kandidat ose

⁸⁰ Id., 7,7

⁸¹ Id., 7,8.

⁸² Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.7; UDHR, 29 (2) - (3) KEDNJ, 10 (2); ECtHR, rast Incal; Udhëzimet CDL, unë, 3.1.a; ACEEEO, 5 (2.2); IPU, 3 (3) - (4). Nuk është autoriteti më pak në lidhje me kohëzgjatjen e një fushate zgjedhore, në këtë pikë, i Zgjedhjeve CIS Konventës, 9 (5), thuhet: "Vendosja e një termi të zgjedhjeve dhe kryerjen e tyre [dhe veprimet e tjera zgjedhore] duhet të kryhet në mënyrë dhe në kushtet që lejojnë kandidatët, partitë politike (aleanca) dhe lojtarë të tjerë të procesit zgjedhor për të vendosur të drejta të plotë para fushatës zgjedhore në një bazë të gjerë."

⁸³ Shih CDL Udhëzimet, id.: "Autoritetet shtetërore duhet të respektojnë detyrën e tyre të neutralitetit. Në veçanti, kjo shqetësimet: i. mediave; ii. billposting iii. E drejta për të demonstruar, iv. financimin e partive dhe kandidatëve."

⁸⁴ Shih, për shembull, raporti i ODIHR-it përfundimtar mbi zgjedhjet parlamentare 2002 në ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë.

⁸⁵ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.7. Shih gjithashtu Konventën Zgjedhor CIS, 9 (8) (detyrim për të ndjekur penalisht shkeljet e të drejtave të votuesve dhe procedurat zgjedhore).

⁸⁶ Shih IPU, 4 (8): "Shtetet duhet të marrin masat e nevojshme për të siguruar që partitë, kandidatët dhe përkrahësit e gëzojnë të sigurisë të barabartë, dhe se autoritetet e shtetit të marrin hapat e nevojshëm për të parandaluar dhunën e zgjedhjeve." Shih gjithashtu ACEEEO, 2 (3)

⁸⁷ Shih IPU, 4 (1): "Në veçanti, Shtetet duhet ... filluar apo lehtësuar programet kombëtare të edukimit qytetar, për të siguruar që popullsisë janë të njohur me procedurat e zgjedhjeve dhe çështjet." Shih gjithashtu Udhëzime CDL, unë, 3.1.b (cituar më parë në pjesë, gjithashtu shih fusnotën e mëposhtme).

⁸⁸ Shih CDL Udhëzimet e informacionit të votuesve duhet të jenë në dispozicion në gjuhët e pakicave kombëtare. Shih gjithashtu ACEEEO, 17 (6): "Palët do të përdorin përpjekjet e tyre më të mirë [në] të informacionit zgjedhor treguar nga ligji në dispozicion të përfaqësuesve të pakicave kombëtare, grupe etnike në gjuhën e tyre amtare."

⁸⁹ Shih ECtHR, Bowman dhe Pierre-rastet e Blokut; Udhëzime CDL, unë, 2.3.ce; ODIHR-it Shqyrtimi, i Udhëzimeve Ligjore XC, ACEEEO, 5 (2.2); IPU, 3 (3). Udhëzimet CDL, I.2.3.e, shtetit: "Parimi i barazisë së shanseve mund, në raste të caktuara, të çojë në një kufizim të shpenzimeve të partive politike, veçanërisht për reklamat."

⁹⁰ Shih UNHRC Komente, 19, i cili thotë në pjesë: "kufizimet e arsyeshme të shpenzimeve të fushatës mund të justifikohet kur kjo është e nevojshme për të siguruar që zgjedhja e lirë e votuesve nuk është e dëmtuar ose shtrembëruar procesin demokratik nga shpenzimet joproporcionale në emër të ndonjë kandidat ose parti."

partisë ose rezultateve në zgjedhjet e fundit dhe shumën e fondeve të nevojshme për fushatë efektive.⁹¹

7.8 Shtetet do të kërkojnë që partitë politike dhe kandidatët e pavarur në zgjedhje të paraqesin dhe të raportojnë periodikisht për fondet e fushatës që ata kanë marrë dhe burimet e tyre, si edhe në shpenzimet e tyre të fushatës dhe qëllimet për të cilat ata janë realizuar.⁹² Autoriteti kombëtar i zgjedhjeve ose ndonjë organ tjetër zyrtar⁹³ duhet të monitorojë dhe zbatojë paraqitjen dhe raportimin e financave të fushatës dhe publikimin e informatave në mënyrë të përshtatshme dhe në kohë të duhur.

7.9 Shtetet mund të kufizojnë ose ndalojnë ndihmën financiare apo kontributet e tjera materiale për partitë politike dhe kandidatët nga burime të caktuara, të tilla siç janë nga personat apo organizatat e huaja,⁹⁴ dhe do të pengojnë ndihmë të drejtpërdrejtë nga organet shtetërore ose ndërmarrjet publike.⁹⁵ Natyra e saktë e burime të ndaluara dhe llojet e kontributit apo ndihmat e tjera duhet të jenë identifikuar në mënyrë të qartë në ligji dhe të specifikuar, nëse është e nevojshme, nëpërmjet rregullimit nga ana e organeve kompetente të shtetit.⁹⁶

C. Mediumet

7.10 Shtetet duhet të ofrojnë një mundësi të përshtatshme, në një bazë të barabartë dhe jo-diskriminuese, për garuesit e zgjedhjeve për të informuar publikun në lidhje me kandidaturat dhe programet e tyre politike, përfshirë këtu edhe nëpërmjet mediumeve publike.⁹⁷

7.11 Shtetet duhet të inkurajojnë mbulimin aktiv të zgjedhjeve nga mediumet,⁹⁸ dhe autoritetet e zgjedhjeve duhet të japin mediumeve informata të rregullta, si dhe mundësi të tjera për të mbuluar procesin e zgjedhjeve në tërësi dhe në kohë të duhur.⁹⁹ Shtetet nuk duhet të imponojnë kufizime të veçanta mbi mediumet gjatë zgjedhjeve përveç në lidhje me përmbajtjet që mund të ndikojnë padrejtësisht në votim (të tilla si publikimi i të dhënave të votimit para ose gjatë votimit¹⁰⁰ ose duke lëshuar propagandë elektorale apo programe lidhur me zgjedhjet gjatë një periudhe të themeluar ligjërisht si periudha e heshtjes së plotë).¹⁰¹

7.12 Shtetet duhet të sigurojnë që qasja e barabartë dhe trajtimi korrekt i konkurrentëve në zgjedhjet është siguruar nga të gjitha mediumet publike, duke përfshirë të gjitha mediumet elektronike dhe të shtypura.¹⁰² Ky

⁹¹ Shih CDL Udhëzimet, unë, 2.3.ab; ODIHR-it Shqyrtimi i Udhëzimeve Ligjore XB; ACEEEO, 16 (4). Udhëzimet CDL, unë, 2.3.a thuhet: "Barazia e mundësive duhet të jenë të garantuara për partitë dhe kandidatët njësoj. Kjo krijon një qëndrim neutral nga autoritetet shtetërore, në veçanti në lidhje me [mes tjerash] financimit publik të partive dhe fushatave." (Paragrafi i mëposhtëm, b, për të diskutuar nëse mund të jetë ose barazi" strikte "ose" proporcionale "u citua më parë.)

⁹² Shih ECtHR, Pierre-rast e Blokut; Udhëzime CDL, unë, 2.3.d; ACEEEO 16 (5) - (8). The përmendi udhëzues CDL thjesht thekson se: "Ne si parti politike, kandidatët dhe financimin e fushatës zgjedhore duhet të jetë transparente." Dispozitat përmendi ACEEEO janë shumë më të detajuara. Shih gjithashtu Konventën CIS, 12 (5).

⁹³ Shih CIS Konventa, Zgjedhore 12 (6) (kontrollin ose mbikëqyrjen e financimit të fushatës mund të ushtrohet ose nga organet zgjedhore ose organeve të tjera apo zyrtarë).

⁹⁴ Shih KEDNJ, 16; ACEEEO, 2 (7). CIS Konventa Zgjedhore, 1 (7), merr një pozitë të fortë kundër "përfshirjes së huaj në zgjedhje të drejtpërdrejtë ose të tërthortë," duke përfshirë nga "qytetarët e huaj, personat pa shtetësi, subjektet juridik të huaj, jo-lëvizjet ndërkombëtare qeveritare." Sipas Art. 12 (3) të Konventës, të gjitha donacionet e huaja të kandidatëve ose partive politike që marrin pjesë në zgjedhje, ose organizata të tjera publike lidhur me një kandidat ose parti, do të jenë të ndaluara.

⁹⁵ Shih CDL Udhëzimet, unë, 2.3.e.

⁹⁶ Shih ODIHR-it, Ligjore Udhëzime Shqyrtimi, X.

⁹⁷ Shih CDL Udhëzimet, I, 3.1.b; ACEEEO 7, 17 (6). Udhëzimet CDL, "Autoritetet publike kanë një numër të detyrimeve pozitive, ndër të tjera, ata duhet të: i. paraqesin kandidaturat e marra ndaj elektoratit, ii. mundësojnë votuesve të dinë listat dhe kandidatët për zgjedhje për shembull nëpërmjet të reklamës së përshtatshme ..."

⁹⁸ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.8.

⁹⁹ Shih CIS Konventa Zgjedhore, 13 (3) (shteteve për të siguruar se shtypi ka të drejtë që të marrë pjesë në takimet e trupit zgjedhor, dokumentet e shqyrtimit dhe materialeve zgjedhore, ndjekin ngjarjet Fushata publike, dhe të jenë të pranishëm gjatë votimit, numërimi votave, nxjerrjen votave, dhe shpalljen e rezultateve).

¹⁰⁰ Shih ODIHR, Opinion Polls Studimi Elektorale.

¹⁰¹ Shih raportin përfundimtar të ODIHR-it për zgjedhjet parlamentare në Shqipëri 2001, f. 22 (heshtje në fushatë duhet të respektohet nga palët dhe mediumet).

¹⁰² Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.7, 7.8, OSBE-së, mediumet në rastin e BdheH; UDHR, 19; Udhëzimet CDL, unë, 2.3.a.ii; ACEEEO, 4 (3), 17; IPU, 3 (4).

detyrim vlen edhe në raportimin e lajmeve, komenteve botuese, dhe përmbajtjeve të tjera.

7.13 Shteti do të sigurojë që të gjitha partive dhe kandidatëve u janë ofruara propaganda të fushatës me normat të barabarta dhe përkatëse.¹⁰³ Gjatë periudhës së zgjedhjeve, duhet të kërkohet që të gjitha mediumet të identifikojnë qartë burimin e të gjitha reklamave apo programeve të tjera në lidhje me zgjedhjet që janë sponsoruar nga partitë politike, kandidatët, ose të tjerë.¹⁰⁴

7.14 Shtetet do të themelojnë mjete përmes të cilave mund të mirëmbahet ndershmëria e mbulimit të zgjedhjeve nga mediumet, por pakufizuar në mënyrë të panevojshme aftësinë e mediumeve për të raportuar plotësisht për zgjedhje dhe, në rastin e mediumeve private, për të shprehur pikëpamjet e tyre lidhur me kandidatët, partitë, si dhe programet.¹⁰⁵ Në veçanti, shtetet duhet të vendosin procedura për pranimin dhe veprimin mbi ankesat nga kandidatët në zgjedhje në lidhje me mediumet e padrejta ose aktivitetet e paligjshme gjatë zgjedhjeve.¹⁰⁶

8. Procesi i votimit

8.1 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë e autoritetit të qeverisë, shtetet pjesëmarrëse do të¹⁰⁷ sigurojnë që votat janë të hedhura me votim të fshehtë

ose sipas procedurës ekuivalente të votimit të lirë.”¹⁰⁸

8.2 Procedurat që udhëheqin votimin - në qendrat e rregullta të votimit, si edhe në vende të tjera të veçanta - duhet të sigurojnë që të gjitha votimet janë zbatuar në mënyrë të sigurt, të rregullt, personale, dhe të fshehtë.¹⁰⁹

8.3 Procedurat e votimit duhet të sigurojnë që votuesit e regjistruar janë të identifikuar shpejt dhe në mënyrë adekuate dhe se ekzistojnë mekanizmat për të parandaluar votimin me mashtrim.¹¹⁰ Procedurat duhet të zbatohen gjithashtu për të ruajtur integritetin e fletëvotimeve dhe materialeve të tjera të ndjeshme të zgjedhjeve para, gjatë dhe pas votimit.¹¹¹

8.4 Vendet e votimit duhet të jenë vendosur¹¹² në vende që sigurojnë që votuesit të kenë mundësi të barabartë të ushtrojnë të drejtën e tyre për të votuar në mënyrë që nuk është barë e panevojshme.¹¹³ Subjekt i kontrollimeve të nevojshme të sigurisë, procedurat e veçanta të votimit duhet të jenë të angazhuara për të lejuar votuesit e sëmurë, me aftësi të kufizuar, të moshuar, ose të shpërndarë gjeografikisht të cilët nuk janë në gjendje të arrijnë në qendrat e votimit të kenë një mundësi për të hedhur votat e tyre.¹¹⁴

8.5 Procedurat e votimit duhet të sigurojnë një atmosferë të qetë dhe të rregullt brenda

¹⁰³ Shih CDL Udhëzimet, I, 2,3: “Në përputhje me lirinë e shprehjes, dispozitës ligjore duhet të bëhen për të siguruar se ka një akses minimal të mediave audiovizuale në pronësi private, në lidhje me fushatën zgjedhore dhe për reklamat, për të gjithë pjesëmarrësit në zgjedhje. “Shih gjithashtu raportin përfundimtar të ODIHR-it më 2000 zgjedhjet parlamentare në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë.

¹⁰⁴ Shih Udhëzimet ligjore të ODIHR-it .

¹⁰⁵ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.7 dhe 7.8; UDHR, 19; UNHRC raport Kirgistan, 21; ECtHR, Lopes Gomes Da Silva dhe rastet Oberschlik; Udhëzime CDL, I 2.3.a.ii \x26 c; ACEEEO, 4 (3), 17 ; IPU, 3 (4).

¹⁰⁶ Shih, për shembull, raportet përfundimtare të ODIHR-it mbi zgjedhjet parlamentare 2000 Republika e Kirgistanit dhe zgjedhjet presidenciale dhe parlamentare të Gjeorgjisë.

¹⁰⁷ Dokumenti i Kopenhagës, 7.

¹⁰⁸ Id., 7,4 (ekstrakt)

¹⁰⁹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5,1 dhe 7,4; UNHRC Komente, 20; Udhëzimet CDL, I, 3,2; ACEEEO, 11 (1 dhe 3); IPU, 4 (5). Zgjedhore CIS Konventës, 5 (4), gjithashtu thekson përjashtimin e “mundësinë për të ushtruar ndonjë kontroll apo monitorim për mbushjen me fletë votimi nga votuesve ...” Konventa CIS gjithashtu kundërshton çdo detyrim apo shtrëngim të votuesve të votave të hedhura në zgjedhje. Id., Art. 8.

¹¹⁰ Shih CDL Udhëzimet, I, 3,2.

¹¹¹ Shih, për shembull, raportin përfundimtar i ODIHR-it mbi zgjedhjet shqiptare- të pushtetit vendor 2000 të, f. 19.

¹¹² Shih id., li: “Votuesit duhet gjithmonë të ketë mundësinë e votimit në një qendër votimi. ...

¹¹³ Shih IPU, 2 (5): “Çdo votues ka të drejtë për qasje të barabartë dhe efektive në një qendër votimi në mënyrë që të ushtrojnë të drejtën e tij ose të saj për të votuar.”

¹¹⁴ Shih CDL Udhëzimet, I, 3.2.ii-vi.

qendrës së votimit dhe, në masën e mundshme, në afërsinë e menjëhershme. Votuesit nuk duhet të jetë subjekt i çfarëdo forme të ngacmimit, kërcënimeve, apo ndikimit me forcë.¹¹⁵

8.6 Brenda vendvotimit, nuk duhet të ketë asnjë shfaqje të simboleve partiake, fotografi të funksionarëve të lidhur me ndonjë parti të veçantë, ose shenja politike të çfarëdo lloji ose transmetimin e lajmeve apo programeve të tjera me rëndësi politike.¹¹⁶ Personat të cilët nuk janë të autorizuar për të marrë pjesë, ose për të vëzhguar votimin nuk duhet tu lejohet të mbeten prezent.¹¹⁷

8.7 Bordi i votimit duhet të ketë kompetencë që të kërkojnë ndihmë të sigurisë nga autoritetet përkatëse në rast të ndonjë ngatërrese,¹¹⁸ por, në rast tjetër, forcat e sigurisë nuk duhet të hyjnë në vendvotim ose në mënyrë tjetër të veprojnë në mënyrë që mund të ndikojë në votimin.¹¹⁹ Lokacionet e vendvotimit dhe rrethit të ngushtë duhet të ruhen nga ana e autoriteteve në masën e nevojshme ashtu siç parashihet me kushtet lokale.¹²⁰

8.8 Ligjet dhe rregulloret në fuqi do të sigurojnë që të gjithë votimet duhet të jenë personale, dhe nuk duhet bërë përjashtime nga ana e punëtorëve zgjedhor për të lejuar çdo formë të votimit jo-personal (duke përfshirë votimin në grupe, familjar,

ose votimin joformal pa prezencë),¹²¹ me përjashtim kur votuesi i cili nuk është në gjendje të votojë kërkon ndihmë personale në mënyrë që të bëjë këtë. Në këtë rast, ndihma duhet të jepet nga një person i zgjedhur prej vetë votuesit ose nga një person tjetër i zgjedhur në mënyrë neutrale, i cili do të jetë i detyruar të respektojë fshehtësinë e votimit, dhe mundësia për ndikim të panevojshëm duhet të shmanget.¹²²

8.9 Duhet të ruhet fshehtësia absolute e votimit në të gjitha aspektet e operacioneve në vendvotim, duke përfshirë edhe veprimet lidhur me dhënien e fletëvotimeve, vendosjes dhe numërimit të kabinave të votimit apo ekraneve, dhe votimit.¹²³

8.10 Votimi i veçantë, gjegjësisht, votimi i kryer ose përpara ose në ditën e zgjedhjeve në objektet banesore (përfshirë spitalet, institucionet e tjera të banimit, apo vendet e ndalimit ose burgjet), në vende të posaçme (të tilla si baza ushtarake, objektet diplomatike dhe konsullore, ose anijet në det), nëpërmjet të votimit të personave të papranishëm (përfshirë votimin me postë); apo me votime të tjera të kryera jashtë vendvotimit (të tilla si për personat e sëmurë ose të paaftë), si edhe format e ndryshme të votimit elektronik në distancë, potencialisht i jep efekt më të madh të drejtës për të votuar.¹²⁴ Procedurat e veçanta ose elektronike të votimit duhet, megjithatë, të hartohen me kujdes dhe të

¹¹⁵ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.4 dhe 7.7. Komentet UNHRC, 10, tregojnë se: "Çdo ndërhyrje abuzive në regjistrim ose votim si edhe kërcënimi apo detyrim të votuesve duhet të ndalohen nga ligjet penale dhe këto ligje duhet të zbatohen në mënyrë rigorozë."

¹¹⁶ Nuk ka referenca të veçanta në këtë pikë, por vëzhguesit e zgjedhjeve rregullisht raportojnë shkelje të parimit të ruajtjes materialeve politike nga qendrat e votimit për të ruajtur atmosferën e rregullt dhe të nevojshme për të votuar me të vërtetë të lirë.

¹¹⁷ Shih raportin përfundimtar të ODIHR-it mbi zgjedhjet parlamentare e 1999 në Armeni dhe Uzbekistan dhe viti 2000 zgjedhjet parlamentare Gjeorgjiane dhe Tajike dhe zgjedhjet komunale në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë (nuk ka persona të paaautorizuar për të qëndruar në qendrat e votimit, duke përfshirë, në shumë raste, zyrtarët lokal).

¹¹⁸ Udhëzimet e Raporti shpjegues shoqërues CDL, op. cit., thekson se: "Çdo ligj elektoral duhet të parashikojë ndërhyrjen e forcave të sigurisë në rast të probleme. Në një ngjarje të tillë, zyrtari kryesues i stacionit të votimit (ose përfaqësuesi i tij ose i saj) duhet të ketë autoritet të vetëm për të thirrur policë [...] që çfarë është e nevojshme në rrethana të tilla është një vendim." Rekomandimi në lidhje me caktimin e këtij pushteti për kryesues në vend të komisionit të votimit si një tërësi nuk ka qenë përfshirë në këtë paragraf, pasi nuk është një ndarje mendimesh midis ekspertëve të zgjedhjeve në këtë çështje, veçanërisht sa i përket mënyrës se si do të zbatohet në rrethana të caktuara.

¹¹⁹ Shih, për shembull, raportet e ODIHR-it përfundimtar mbi zgjedhjet e 2002 Ukrainës dhe letonisht parlamentare dhe zgjedhjet presidenciale.2001 në Belarusi

¹²⁰ Shih IPU, 4 (8) (cituar më parë).

¹²¹ Shih CDL Udhëzimet, I, 4.b: "Votimi duhet të jetë individual. Votim familjar dhe çdo formë tjetër të kontrollit nga një votim mbi votimin e një tjetër duhet të jetë e ndaluar."

¹²² Nuk ka referenca të veçanta ka qenë gjetur në këtë pikë, por parimi vijon nga rregullat kryesor lidhur me shmangien e shkeljes së sekretit të votuesve, sigurisë dhe lirisë së votimit. Ekspertët e zgjedhjeve të këshillojnë rregullisht konsideratë faktorët e përmendur në këtë fjalë në lidhje me ndihmën ndaj votuesve me aftësi të kufizuara.

¹²³ Shih ICCPR, 25 (2); Udhëzimet CDL, I, 4.

¹²⁴ Më pak vëmendje i është kushtuar votimit të veçantë problemet që krijohen nga perspektiva e sigurisë. Votime të veçanta u rekomanduan kohët e fundit në Konventën Zgjedhor CIS, 3 (3): "Në rastet dhe në kursin e përcaktuara nga ligjet, qytetari duhet të jetë i pajisur me mundësinë për të ushtruar të drejtën e tyre për të votuar përmes organizimit të një paradhënie [] votimi jashtë lokaleve të votimit ose procedura të tjera të votimit duke siguruar ofrimin me lehtësi maksimale për votuesit."

kryhen në mënyrë që të ruajnë fshehtësinë e votimit dhe përgjegjësinë, dhe të mbrohen nga mashtrimet dhe ndikimet e panevojshme.¹²⁵

9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe implementimi

9.1 “Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë e autoritetit të qeverisë, shtetet pjesëmarrëse do të¹²⁶ sigurojnë që votat [janë] raportuar me ndershmëri me rezultatet zyrtare të bëra publike;¹²⁷ [dhe] do të sigurojnë që kandidatët që marrin numrin e nevojshëm të votave të kërkuara me ligji janë të zgjedhur siç kërkohet në detyrë dhe janë të lejuar të qëndrojnë në detyrë derisa të përfundojë afati i tyre, ose sjellë deri në fund në një mënyrë tjetër që është e rregulluar me ligj, në pajtim me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese.”¹²⁸

9.2 Numërimi i fletëvotimeve dhe përcaktimi i rezultateve të votimit duhet të jetë një proces transparent që është e hapur për vëzhgim nga përfaqësuesit e kandidatëve në zgjedhjet, si edhe prej vëzhguesve të tjerë.¹²⁹ Rezultatet e përmbledhur do të nënshkruhen nga kryetari i këshillit dhe ofrohen për nënshkrim apo regjistrim të komenteve nga anëtarët e tjerë të bordit. Rezultatet duhet të shpallin gjithashtu përfaqësuesit e kandidatit në zgjedhje dhe vëzhguesve të tjerë të pranishëm; të shfaqen për kontroll publike; dhe kopjet duhet t’ju dorëzohen secilit anëtar të bordit, secilit

përfaqësues të kandidatëve zgjedhor, dhe, nëse është e mundur, për vëzhguesit e tjerë të pranishëm.¹³⁰

9.3 Transferimi dhe pranimi i rezultateve të zgjedhjeve nga ana e organeve përgjegjëse për konsolidimin e rezultateve të votimit duhet të jenë transparente dhe të lejojnë vëzhgimin nga përfaqësuesit e kandidatëve, si edhe vëzhguesve të tjerë.¹³¹ Kopje e rezultateve të konsoliduar duhet të jepet përfaqësuesve dhe, nëse është e mundur, vëzhguesve të tjera të pranishëm.¹³² Duhet të ekzistojnë mjete për të siguruar integritetin e softuerit dhe saktësinë e të dhënave për informatat e votimit që janë transmetuar në mënyrë elektronike.¹³³

9.4 Shpallja e rezultateve - duke përfshirë grupet numerike të numëruara një nga një (jo vetëm përqindjet) për kandidatët e ndryshëm ose në listat e kandidatëve dhe, kur është e aplikueshme, fituesit e mandateve që jepen në bazë të përfaqësimit proporcional apo sistemi tjetër që kërkon llogaritjen e mëtutjeshme - duhet të kryhet në mënyrë të shpejtë dhe transparente.¹³⁴ Rezultatet përfundimtare mund të vonohet në pritje të përfundimit në kohë të ankesave ose zgjedhjeve që kërkohet të përsëriten, por, përveç në rrethana të jashtëzakonshme, rezultatet paraprake duhet të shpallen sa më shpejt që është e mundur.¹³⁵

9.5 Rezultatet e publikuara duhet të përfshijnë një tabelë që përmban një ndarje të plotë të votave nga zona e votimit (qarkut) dhe rajonin (në rast votat janë të grumbulluara

¹²⁵ Shih CDL Udhëzimet, I, 3,2; ACEEEO, 9 (3).

¹²⁶ Dokumenti i Kopenhagës, 7

¹²⁷ ID, 7,4 (ekstrakt)

¹²⁸ Id, 7,9

¹²⁹ Shih CDL Udhëzimet, unë, 3.2.xiii; ODIHR-it Ligjore Udhëzime Shqyrtimi, XIII; ACEEEO, 5 (2.4); IPU, 4 (6).

¹³⁰ Shih, në përgjithësi, ODIHR Shqyrtimi, Udhëzime Ligjore .

¹³¹ Shih CDL Udhëzimet, I, 3,2: “xiii. numërimi duhet të jetë transparente. Vëzhguesit, përfaqësuesit e kandidatëve dhe media duhet tu lejohej të jenë të pranishëm. Këto persona duhet të kenë qasje në të dhënat; XIV. Rezultatet duhet të transmetohen në nivel më të lartë në një mënyrë të hapur.”

¹³² Shih ODIHR-it Shqyrtimi, i Udhëzimeve Ligjore .

¹³³ subjekt i këtij dënimi nuk është trajtuar në detaje në normat ekzistuese apo standardet për praktikën e zgjedhjeve. Ndërsa transmetimin e rezultateve të kompjuterizuar të bëhet gjithnjë e më shumë, ka një nevojë më të madhe të mënyrave për të kontrolloni integritetin e software dhe saktësinë e transferimit të të dhënave.

¹³⁴ Shih, për shembull, ACEEEO, 5 (2): “Zgjedhjet e rregullta do të garantojnë: ... 2.4. kryerjen e veprimeve të ndershme zgjedhore dhe procedurat zgjedhore të parashikuara nga ligjet, veçanërisht gjatë votimit dhe numërimit votave; sigurimin e shpejtë të informacionit të plotë për të gjitha rezultatet e votimit, duke filluar nga niveli i rrethinat e zgjedhjeve, duke përfshirë ofrimin e mundësisë për vëzhguesit të marrin kopje zyrtare ose protokollet e votimit dhe / ose rezultatet e zgjedhjeve të organeve zgjedhore me publikim zyrtar mëvonshme të gjitha rezultatet e votimit dhe zgjedhjeve brenda një kohe të arsyeshme.”

¹³⁵ Shih, për shembull, raporti i ODIHR-it përfundimtar në Shtëpinë e Përfaqësuesve kroate, zgjedhje viti,2000 , f. 29.

nga një trup zgjedhor i ndërmjetëm), si edhe nga vendotimi (zona),¹³⁶ me përjashtim kur numërimi i votimit është kryer në bazë zonës së votimit. Një ndarje e votave sipas rajoneve apo territoreve mund të pengojë në rast se shpallja e tyre mund të çojë në diskriminim ose veprimet negative ndaj popullsisë të asaj zone.¹³⁷

9,6 Të gjitha materialet e ndjeshme të zgjedhjeve (duke përfshirë fletëvotimet, të dhënat prej vendvotimit, dhe protokollet e numërimit në të gjitha nivelet) duhet të mbahen pas zgjedhjes për një periudhë kohore të përcaktuara në ligj, i cili, në minimum, do të jetë një periudhë e mjaftueshme për zgjidhjen përfundimtare e të gjitha ankesave, duke përfshirë edhe ata të gjykatës.¹³⁸

9,7 Mandati i kandidatit që ka fituar zgjedhjet nuk mund të ndalet apo të tërhiqet nga ndonjë organ shtetëror (përfshirë agjencitë ekzekutive, autoritetet e zgjedhjeve, organet legjislativë, gjykatat, apo organe tjera), përveç siç kërkohet ose autorizohet me ligj. Ligji mbi të cilat bazohet një veprim i tillë nuk duhet të lejojë vënien e sanksioneve në një mënyrë të përmbledhur ose jo-proporcionale dhe nuk mund të zbatohet në mënyrë të tillë që të shkelin mbi vullnetin e shprehur të elektoratit, e drejta për t'u zgjedhur në pozitë, ose lirinë e mendimeve politike ose mendimeve të tjera.¹³⁹

10. Ankesa dhe ankimimet

10.1 Shtetet pjesëtare në OSBE “solemnisht deklarojnë se në mesin e atyre elementeve

të drejtësisë që janë qenësore për shprehjen e plotë të dinjitetit të lindur të të drejtave të barabarta dhe të patjetërsueshme të të gjithë qenieve njerëzore janë si vijon:¹⁴⁰ ... të gjithë do të kenë një mjet efektiv për tu ankuar kundër vendimeve administrative, në mënyrë që të garantohet respektimi i të drejtave themelore dhe të sigurohet integriteti ligjor;¹⁴¹ vendimi administrativ kundër një personi duhet të jetë plotësisht i justifikuar dhe duhet si rregull të tregojë mjetet juridike të zakonshme në dispozicion;¹⁴² dhe duhet të sigurohet pavarësia e gjyqtarëve dhe veprimeve të paanshme të shërbimit publik gjyqësor.”¹⁴³

10.2 “Shtetet pjesëmarrëse, që dëshirojnë të sigurojnë transparencë më të madhe në zbatimin e angazhimeve të ndërmarra me Dokumentin Përfundimtar të Vjenës nën kapitullin e dimensionit njerëzor të OSBE-së, vendosin të pranojnë si një masë për ndërtimin e besimit praninë e vëzhguesve të dërguar nga shtetet pjesëmarrëse dhe përfaqësuesve të organizatave jo-qeveritare dhe personave të tjerë të interesuar në procedurë para gjykatave, si parashikohet në legjislacionin kombëtar dhe ligjin e të drejtës ndërkombëtare; kuptohet që proceset gjyqësore mund të mbahen të mbyllur në rrethana të përcaktuara me ligj dhe në përputhje me detyrimet sipas të drejtës ndërkombëtare dhe detyrimet ndërkombëtare.”¹⁴⁴

10.3 Kandidatët në zgjedhje duhet të kenë mundësinë të dorëzojnë ankesa në lidhje me të gjitha aspektet e operacioneve zgjedhore, t’ju mundësohet që ankesat e tyre të dëgjohen nga organet kompetente administrative apo gjyqësore, si dhe për të apeluar në një nivel

¹³⁶ Shih ACEEEO, id. Ky parim është mbështetur edhe nga përfundimet e një numri të fundit të ODIHR-it misionet e vëzhgimit të zgjedhjeve.

¹³⁷ Shih Shqyrtimin e, Udhëzimeve Ligjore të ODIHR-it XIII.F.

¹³⁸ Shih, për shembull, raporti përfundimtar i ODIHR-it mbi zgjedhjet presidenciale 2001 Belarusian, f. 27.

¹³⁹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7,9, KNDCP, 2 (2), 5, 25 (a) KEDNJ, Prot. Unë, par. 3; ECtHR, rastet turke me parti politike, dhe raste të tjera. Shih në përgjithësi UNHRC Komentet, esp. 10-17. CIS Konventa Zgjedhore, 1 (5), thuhet: “janë zgjedhur njerëz që kanë fituar një numër të nevojshëm të votave ... do të marrin zyrën e tyre në përputhje me procedurat dhe afatet e përcaktuara nga ligjet, dhe kështu ata e marrin përgjegjësinë e tyre ... dhe të qëndrojnë në detyrë deri në skadimin e afatit të kompetencave të tyre ose [deri] në përfundim të tyre në një mënyrë tjetër që është i rregulluar nga Kushtetuta, ligjet në përputhje me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese.”

¹⁴⁰ Dokumenti i Kopenhagës, 5.

¹⁴¹ Id, 5,10.

¹⁴² Id, 5,11

¹⁴³ Id, 5,12

¹⁴⁴ Id, 12 (OSBE zëvendëson KSBE-në)

të gjykatës përkatëse.¹⁴⁵ Votuesit do të kenë mundësinë për t'u ankuar dhe apeluar në lidhje me shkeljen e të drejtave të tyre të votimit, përfshirë këtu edhe regjistrimin e votuesve.¹⁴⁶

10.4 Ankesat dhe apelet zgjedhore duhet të jenë subjekt i një procesi të shpejtuar të konsiderimit që lejon që ato të zgjidhen në një kohë dhe mënyrë efektive.¹⁴⁷ Proceset e ankesave dhe apeleve nuk duhet të lejojnë apele të përsëritura që mund të parandalojnë numërimin e votave në kohë të duhur.¹⁴⁸

10.5 Të gjitha aspektet e shqyrtimit të ankesave nga ana e organeve zgjedhore dhe apeleve nga gjykatat duhet të jenë transparente.¹⁴⁹ Rezultatet dhe arsyet për vendimet mbi ankesat dhe apelet, duhet të miratohen zyrtarisht, të lëshohen në formë të shkruar, dhe shpallen publikisht. Të dhënat publike të ankesave dhe apeleve zgjedhore duhet të përfshijnë detaje të mjaftueshme në lidhje me ankesën, konsiderimin e saj, dhe zgjidhjen për të siguruar një kuptim të plotë të rrethanave dhe çështjeve të involvuara.¹⁵⁰

11. Monitorimi i brendshëm dhe ndërkombëtar

11.1 “Shtetet pjesëmarrëse konsiderojnë se prania e vëzhguesve, të huaj dhe vendas,

mund ta përforcojnë procesin zgjedhor për shtetet në të cilat zgjedhjet janë duke u zhvilluar. Prandaj ata ftojnë vëzhgues nga ndonjë shtet tjetër pjesëtar i OSBE-së dhe prej të gjitha institucioneve përkatëse private dhe organizatave që mund të dëshirojnë ta bëjnë këtë për të vëzhguar procedurat e tyre gjatë zgjedhjeve nacionale, në atë masë që lejohet me ligj. Ata gjithashtu do të përpiqen të lehtësojnë qasjet e ngjashme për procedurën e zgjedhjeve të mbajtur nën nivel kombëtar. Vëzhguesit e tillë nuk do të ndërhyjnë në procedurat zgjedhore.”¹⁵¹

11.2 “Në re-afirmimin e zotimeve të tyre për të siguruar në mënyrë efektive të drejtat e individit për të njohur dhe të vepruar mbi të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, si dhe të kontribuojnë në mënyrë aktive, në mënyrë individuale ose në bashkësi me të tjerët, për promovimin dhe mbrojtjen e tyre, shtetet pjesëmarrëse shprehin angazhimin e tyre për të¹⁵²... siguruar që individëve u është lejuar të ushtrojnë të drejtën për tu shoqëruar, duke përfshirë të drejtën për të formuar, bashkuar dhe për të marrë pjesë në mënyrë efektive në organizatat jo-qeveritare që kërkojnë promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut;¹⁵³ t’ju lejojnë anëtarë të grupeve dhe organizatave të tilla të kenë qasje të papenguar dhe komunikim deri te organet e ngjashme brenda dhe jashtë vendeve të tyre dhe me organizatat ndërkombëtare,

¹⁴⁵ Shih CDL Udhëzimet, II, 3.3; ODIHR-it Raportit për mosmarrëveshjeve Zgjedhore e dhe Shqyrtimi, i Udhëzimeve ligjore XIV; ACEEEO, 4 (6), 5 (2.6), 18. Udhëzimet CDL, id., Shtetit: “Trupi ankimes duhet të ketë autoritet në veçanti mbi çështje të tilla si e drejta e votes - duke përfshirë regjistrat zgjedhore - dhe kualifikimit, vlefshmërinë e kandidatave, respektimin e duhur të rregullave të fushatës zgjedhore dhe rezultatin e zgjedhjeve.”

¹⁴⁶ Shih CDL Udhëzimet, I, 1.2.: “ duhet të ketë një procedurë administrative – që do ti nënshtrohet kontrollit gjyqësor - ose një procedurë gjyqësore, për të lejuar regjistrimin e votuesve që nuk janë regjistruar ...” Shih gjithashtu Konventën Zgjedhor CIS, 16 (1). Shih, në përgjithësi, ODIHR-i, Raporti për mosmarrëveshjet reth Zgjedhjeve.

¹⁴⁷ Shih CDL Udhëzimet, II, 3.3; ACEEEO, 5 (2.6); IPU, 4 (9). Shtetet shtetet që përmenden më vonë: “Shtetet duhet të sigurojnë se shkelja e të drejtave të njeriut dhe ankesave lidhur me procesin zgjedhor janë të vendosur me shpejtësi brenda kuadrit kohor të procesit zgjedhor dhe në mënyrë efektive nga një autoritet i pavarur dhe i paanshëm, të tilla si një komisioni zgjedhor ose gjykata.” Shih gjithashtu Konventa Zgjedhore e CIS, 10 (4) (f) (ankesa dhe procedurat e ankesës duhet të jenë “të shpejtë dhe efektive”). Shih, në përgjithësi, ODIHR-i, Raporti i mosmarrëveshjeve Zgjedhore

¹⁴⁸ Konventa Zgjedhore e CIS neni 6 (4), thuhet: “palët nisen nga supozimi se nuk duhet të ndërmerren veprimet ose shpërndajnë ankesa të kryejn veprime që kanë për qëllim nxitje për të prishur apo anuluar ose shtyrë afatin e zgjedhjeve, për kryerjen e veprimeve zgjedhore dhe procedura të përcaktuara në përputhje me Kushtetutën, ligjet. “Shih gjithashtu raportin përfundimtar të ODIHR-it për zgjedhjet parlamentare të vitit 2002 në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë.

¹⁴⁹ Shih, në përgjithësi, Udhëzimet CDL, e ODIHR-it, Raportit i mosmarrëveshjeve Zgjedhore dhe ligjore Shqyrtimi i Udhëzimeve XIV; ACEEEO, 18.

¹⁵⁰ Shih raportin përfundimtar të ODIHR-it për zgjedhjet parlamentare të vitit 2002 në Republikën ish-Jugosllave të Maqedonisë. Shih gjithashtu raportet përfundimtare të ODIHR-it më 2002 zgjedhjet parlamentare të Ukrainës, 2001 zgjedhjeve presidenciale dhe parlamentare 1999 në Belarusi zgjedhjet në Uzbekistan; 1999 zgjedhjet parlamentare në Kazakistan (raporti mbi disponimin e rasteve të kërkuara).

¹⁵¹ Dokumenti i Kopenhagës, 8 (OSBE zëvendësueson KSBE-në). Shih id gjithashtu., 24, cituar në Hyrje

¹⁵² Dokumenti i Kopenhagës, 10

¹⁵³ Id, 10,3

që të angazhohen në këmbime, kontakte dhe bashkëpunime me grupe të tilla dhe të organizatave dhe të kërkojnë, të marrin dhe të shfrytëzojnë për qëllim të promovimit dhe mbrojtjes së të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, kontribute financiare vullnetare nga burimet kombëtare dhe ndërkombëtare, siç parashikohet me ligj.”¹⁵⁴

11.3 Vëzhguesve prej organizatave ndërkombëtare dhe vendore duhet t’ju lejohet qasje efektive në të gjitha proceset zgjedhore.¹⁵⁵ Vëzhguesit duhet të pranojnë letrat kredenciale të përshtatshme për këtë qëllim një periudhë kohore të mjaftueshme para zgjedhjeve për t’ju mundësuar atyre që të organizojnë aktivitetet e tyre në mënyrë efektive. Dispozitat ligjore në fuqi dhe rregulloret e nevojshme për vëzhguesit duhet t’ju lejojnë atyre që të kryejnë veprimtarinë e tyre në mënyrë efektive, në përputhje me praktikat më të mira ndërkombëtare për vëzhgim.¹⁵⁶

11.4 “Organizatat jo-qeveritare (OJQ) mund të luajnë një rol jetik në promovimin e të drejtave të njeriut, demokracisë dhe sundimit të ligjit. Ata janë një pjesë integrale e një shoqërie të fortë civile. Ne betohemi që ti rrisim aftësitë e OJQ-ve për të dhënë kontributin e tyre të plotë për zhvillimin e mëtejshëm të shoqërisë civile dhe respektimin e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut.”¹⁵⁷

11.5 Përfaqësuesit e shteteve pjesëmarrëse “riafirmojmë detyrimin tonë për të zbatuar zgjedhje të lira dhe të ndershme në përputhje me angazhimet e OSBE-së, në veçanti Dokumentit të Kopenhagës të vitit 1990. Ne e njohim ndihmën që ODIHR mund t’ju sigurojë shteteve pjesëmarrëse në zhvillimin

dhe zbatimin e legjislacionit zgjedhor. Në përputhje me këto angazhime, ne do të ftojme vëzhgues për zgjedhjet tona nga shtetet e tjera pjesëmarrëse, ODIHR-i, Asambleja Parlamentare e OSBE-së dhe institucionet përkatëse dhe organizatat që dëshirojnë të vëzhgojnë proceset tona zgjedhore. Ne jemi dakord të ndjekim me saktësi vlerësimin dhe rekomandimet zgjedhore të ODIHR-it.”¹⁵⁸

11,6 “ODIHR do të luajë një rol më të zgjeruar në monitorimin e zgjedhjeve, para, gjatë dhe pas zgjedhjeve. Në këtë kontekst, ODIHR-i duhet ti vlerësojë kushtet për funksionimin e lirë dhe të pavarur të medimeve. “Shtetet pjesëmarrëse kërkojnë që koordinimi ndërmjet organizatave të ndryshme të monitorimit të zgjedhjeve të përmirësohet, dhe i japin detyrë ODIHR-it për t’u konsultuar me të gjitha organizatat relevante në mënyrë që të zhvillojnë një kornizë për koordinimin në këtë sferë...”¹⁵⁹

11,7 Shtetet pjesëmarrëse do ta ftojnë ODIHR-in të konsiderojë vëzhgimin e zgjedhjeve, dhe pasi që ODIHR vendos të vazhdojë, të lehtësojë hyrjen e një misioni vlerësimi ose krijimin e një Misioni për Vëzhgimin e Zgjedhjeve (MVZ). Shteti nikoqir duhet të ndihmojë ODIHR-in për të përmbushur mandatin e tij të vëzhgimit të zgjedhjeve, duke përfshirë edhe bashkëpunimin me hyrjen e vëzhguesve që janë subjekt i vendosjes nga ODIHR-i. Vëzhguesve të cilët janë anëtarë të MVZ-ODIHR-it do t’ju jepet qasje e papenguar në të gjitha nivelet e administratës zgjedhore, qasje efektive në zyrat e tjera publike me rëndësi për procesin zgjedhor, si dhe aftësia për t’u takuar me të gjitha formacionet politike, mediet, shoqërinë civile, dhe votuesit.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Id., 10.4. Shih id gjithashtu., 24, cituar në Hyrje.

¹⁵⁵ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 8; Udhëzimet CDL, II, 3.2; ACEEEO, 1 (2.5), 6 (5), 15, 19; IPU, 4 (7). Konventa CIS do t’u japë qasje të gjerë për të dy vëzhguesit vendore dhe ndërkombëtare; shih Arteve. 14 (vëzhgues kombëtar) dhe 15 (vëzhguesit ndërkombëtarë) të saj.

¹⁵⁶ Shih Bluebook ODIHR-it, CoE Observer Manual, KE Observer Manual. Shih gjithashtu ACEEEO, 15.s

¹⁵⁷ OSBE-së, Deklaratën e Stambollit, të Kartës Evropiane të Sigurimit, 27.

¹⁵⁸ Id, 25

¹⁵⁹ OSBE-së, Dokumenti përfundimtarë i Budapestit, 1994, Budapest Vendime, Kreu VIII, par. 12

¹⁶⁰ Shih, në përgjithësi, ODIHR-i Bluebook.

12. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi

12.1 “Shtete pjesëtare në [OSBE] njohin se demokracia e fuqishme varet nga ekzistenca si një pjesë integrale e jetës kombëtare të vlerave dhe praktikave demokratike, si edhe si një varg i gjerë i institucioneve demokratike. Ata, pra, do të inkurajojnë, lehtësojnë dhe, ku është e përshtatshme, mbështesin përpjekjet e bashkëpunimit praktik dhe këmbimin e informatave, ideve dhe ekspertizës mes veti dhe me kontakte të drejtpërdrejta dhe bashkëpunim midis individëve, grupeve dhe organizatave në sferat që përfshijnë si vijon: ... legjislacionin zgjedhor, administrimin dhe vëzhgimin, ... partitë politike dhe rolin e tyre në shoqëritë pluraliste ...”¹⁶¹

12.2 Ndër funksionet e ODIHR-it është edhe funksioni për të “lehtësuar kontaktet

dhe këmbimin e informatave mbi zgjedhjet brenda shteteve pjesëmarrëse”. Në atë kapacitet, ODIHR-i do të “përkujdes zbatimin” e zotimeve lidhur me zgjedhjet të përfshira në Dokumentin e Takimit të Kopenhagës në Konferencën mbi Dimensionin Njerëzor të KSBE (Dokumenti i Kopenhagës 1990), duke përfshirë hartimin e informatave mbi zgjedhjet; lehtësimin e vendosjes së vëzhgimit të zgjedhjeve; organizimin e proceseve për praktikën e zgjedhjeve dhe institucioneve të tjera demokratike; dhe duke marrë parasysh punën e, dhe bashkëpunimin me, organizatat e tjera në këtë sferë.¹⁶²

12.3 “Përfaqësuesit e shteteve pjesëmarrëse ... vlerësojnë rolin e ODIHR-it në vendet ku kanë ndihmuar për përpilimin e legjislacionin zgjedhor në përputhje me parimet dhe angazhimet e OSBE-së, dhe ne jemi dakord të ndjekim me saktësi vlerësimet dhe rekomandimet zgjedhore të ODIHR-it.”¹⁶³

¹⁶¹ Dokumenti i Kopenhagës, 26

¹⁶² Shih OSBE, Karta e Parisit për një Evropë të Re, 1990, dokument shtesë që të japë efekt dispozitive të caktuara të përfshira në Kartën e Parisit për një Evropë të re, “rregullimet institucionale”, Pjesa G (zëvendësuar nga ODIHR-i për ish zyrën për Zgjedhje të Lira).

¹⁶³ Deklarata e Stambollit, 26.

PJESA E DYTË

KOMENTE SQARIME MBI LISTËN E ZOTIMEVE TË OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJET DEMOKRATIKE

Kjo pjesë përmban një koment mbi përmbajtjen e dokumentit shoqërues, “Lista e Zotimeve të OSBE-së dhe parimet e tjera lidhur me zgjedhjet”¹⁶⁴ Inventari së pari i grumbullon Zotimet e ndryshme lidhur me zgjedhjet që janë bërë nga shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së deri më sot, veçanërisht përmes Dokumentit të Kopenhagës. Këto janë paraqitur si citate të drejtpërdrejta dhe janë të përfshira në Parimet dhe Zotimet e përgjithshme të OSBE, Pjesën Hyrëse, dhe në disa seksione të tjera.

Inventari gjithashtu përfshin edhe parimet e tjera për zgjedhjet që rrjedhin nga ligji ndërkombëtar dhe rajonal i të drejtave të njeriut, si dhe prej normave në zhvillim të sipër dhe udhëzimet mbi praktikën e zgjedhjeve që duket se kanë arritur njohje dhe pranimit të gjerë. Mbi këto baza, është e mundur të konfirmojë, sqarojë, dhe të zhvillojë më tej trupin e normave ekzistuese, angazhimet, dhe parimet për zgjedhje demokratike që zbatohen brenda zonës së OSBE-së. Si shtesë e Parimeve dhe zotimeve të përgjithshme të OSBE-së, dokumenti është i organizuar në 12 pjesë që korrespondojnë në zonat kryesore të rregullave dhe procedurave zgjedhore, si vijon:

1. Hyrje;
2. Korniza ligjore: Vëllimi dhe Sistemi;
3. Barazia: Zonat (njësitë) dhe Qarqet votuese;
4. Paanshmëria: Administrata dhe Menaxhimi;
5. Universaliteti: E drejta të votojë;
6. Kandidaturat dhe partitë politike;
7. Fushata zgjedhore, financimi, dhe mediumet;
8. Procesi i votimit;
9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe zbatimi;
10. Ankesa dhe Apele (parashtresa);
11. Vëzhgim vendor dhe ndërkombëtar; dhe
12. Bashkëpunimi dhe përmirësimi.

Inventarizimi është zhvilluar përmes punës së një grupi ekspertësh për ligjin zgjedhor dhe administrimin të grumbulluar nga Zyra e OSBE-së për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (ODIHR) në vitin 2002 dhe në fillim të vitit 2003. Ajo pasoi përgatitjen dhe publikimin e draftit të vitit paraprak të dokumentit të OSBE/ ODIHR-it “Standardet dhe zotimet ndërkombëtare në të drejtën për zgjedhje demokratike: Një Udhëzues referent praktik për praktikën më të mirë të zgjedhjeve demokratike”¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Ky koment ishte i përgatitur për ODIHR-in nga një konsulent, Dr Daniel Fin, i cili gjithashtu ka shërbyer si raportues për grupin e ekspertëve që konsiderohet Inventari e angazhimeve dhe parime.

¹⁶⁵ Varshavë, 20 nëntor 2002.

Këshilli i Përhershëm i OSBE-së përshëndeti nismën e ODIHR-it për të përpiluar një udhëzues praktik për praktikën më të mira të zgjedhjeve demokratike, duke përfshirë një përmbledhje të angazhimeve dhe standardeve ekzistuese, si dhe e ngarkoi atë për të zhvilluar më tej projektin dhe të raportojë mbi përparimin e tij në 30 qershor 2003.¹⁶⁶ Menjëherë pas kësaj, Këshilli ministror i OSBE-së në Porto mori parasysh vendimin e Këshillit të Përhershëm, ju bëri thirrje shteteve pjesëmarrëse të “përforcojnë reagimin e tyre ndaj rekomandimeve të ODIHR-it për vëzhgimet vijuese zgjedhore”, dhe e udhëzoi Këshillin e Përhershëm për të “marrë në konsideratë nevojën për të përpunuar angazhimet shtesë për zgjedhjet, në frymën e bashkëpunimit të zgjeruar me organizatat e tjera ndërkombëtare, si edhe midis shteteve pjesëmarrëse, dhe për të raportuar në takimin e ardhshëm të Këshillit të Ministrave.”¹⁶⁷

Parimet dhe Zotimet e përgjithshme të OSBE-së

Paragrafët .1 dhe .2 janë marrë direkt nga Preambula e Dokumentit të Kopenhagës. Ata theksojnë lidhjet e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut të njohura ndërkombëtarisht me sistemin e demokracisë pluraliste dhe mbrojtjen e sundimit të ligjit. Është veçanërisht e rëndësishme të mbajmë në mend se rregullat dhe procedurat zgjedhore, pasi që ata zbatohen të drejtën e popullit për të zgjedhur një qeveri përfaqësuese, duhet të vlerësohen dhe interpretohen në përputhje me parimet ndërkombëtare e të drejtave të njeriut dhe standardeve. Është gjithashtu shumë e rëndësishme të mbajmë në mend lidhur me zgjedhjet lidhjet e tyre me sistemin e pluralizmit politik dhe respektimin e sundimit të ligjit për të cilat shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së kanë zotuar veten e tyre.

Paragrafi .3 përsërit paragrafin 6 të Dokumentit të Kopenhagës, i cili përmban një deklaratë se “vullneti i popullit, shprehur lirisht dhe në mënyrë të drejtë nëpërmjet zgjedhjeve periodike dhe të lira,” është bazë për legjitimitetin e qeverisë. Shtetet pjesëmarrëse kanë angazhuar veten për të respektuar të drejtën e qytetarëve të tyre për të marrë pjesë në qeverisje, duke përfshirë “nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht nga ato përmes proceseve të ndershme zgjedhore”.

Paragrafi .4 përsërit një paragraf të Preambulës së Dokumentit të Kopenhagës për të theksuar nevojën për bashkëpunimin midis shteteve pjesëmarrëse, “si edhe përfshirjen aktive të personave, grupeve, organizatave dhe institucioneve ...” Grupet, organizatat, dhe institucionet e referuara në ta, natyrisht, përfshijnë organizatat jo-qeveritare dhe organet ndërkombëtare dhe ndërqeveritare.

Paragrafi .5, nga Dokumenti i Kopenhagës, paragrafi 3, gjithashtu thekson pluralizmin politik si një pjesë thelbësore e sistemit trepalësh të qeverisjes dhe përfshin demokracinë dhe sundimin e ligjit.

Paragrafi .6 përsërit dispozitën e Dokumentit të Kopenhagës paragrafi 3, lidhur me lirinë e shteteve të zgjedhin sistemet e tyre politike dhe sistemet e tjera, me kusht që “të sigurojnë që ligjet e tyre, rregulloret, praktikën dhe politikën janë në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar dhe të miratohen në harmoni me ... angazhimet e OSBE-së”.

Paragrafi .7 është tërhequr nga paragrafi 5 i Dokumentit të Kopenhagës, dhe i drejtohet “elementeve të drejtësisë që janë qenësore për shprehjen e plotë të dinjitetit të lindur të të drejtave të barabarta dhe të patjetërsueshme të të gjitha qenieve njerëzore”, duke përfshirë garanci për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut në përputhje me të drejtën ndërkombëtare, dhe jo-diskriminimin dhe mbrojtjes së barabartë nga ligji.

¹⁶⁶ Këshillit të Përhershëm të OSBE-së, vendimi nr 509, “Standardet Ndërkombëtare dhe Zotimet: Një Udhëzues Praktik për zgjedhjet Demokratike Praktik më të mira “(5 dhjetor 2002).

¹⁶⁷ Vendimi i Këshillit ministror të OSBE-së, nr 7, “Zotimet zgjedhore” (7 dhjetor 2002).

Paragrafi .8 është marrë nga paragrafi 24 i Dokumentit të Kopenhagës, dhe i obligon shtetet pjesëmarrëse që të sigurojnë që të drejtat dhe liritë e përshkruara në Dokument “nuk do të jenë subjekt i asnjë kufizimi, përveç atyre që janë të parashikuara me ligj dhe janë në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar ....” Ai deklaron më tej se, “Kufizimet e tilla kanë karakter të përjashtimeve”. Shtetet në këtë mënyrë duhet që të sigurojnë se kufizimet nuk janë keqtrajtuar, të vendosura në mënyrë arbitrare, ose zbatohen në mënyrë që është në kundërshtim me standardet ndërkombëtare.

Paragrafi .9, i tërhequr nga i njëjti burim, thekson: “Çdo kufizim mbi të drejtat dhe liritë duhet, në një shoqëri demokratike, të lidhet me një nga objektivat e ligjit në fuqi dhe të jenë rreptësisht në marrëdhënie me qëllimin e këtij ligji”. Paragrafët 1.4 dhe 1.5 janë rregulla shumë të rëndësishme të interpretimit në vlerësimin për atë se a thua praktikatat që ndikojnë në të drejtat e njeriut janë në përputhje me standardet ndërkombëtare. Ata qëndrojnë, pjesërisht, për parimin se madje edhe një qëllim i lejueshëm nuk mund të justifikojë mjetet të cilat janë të tepërta ose padrejtësisht kufizues.

I. Hyrje

Paragrafi 1.1 është një përmbledhje e angazhimeve të OSBE-së për pluralizmin politik, demokracinë përfaqësuese, dhe sundimin e ligjit të përpiluar nëpërmjet të angazhimeve të përshkruara më parë.

Paragrafi 1.2 përmbledh angazhimet të përgjithshme ekzistuese të OSBE-së mbi zgjedhjet në veçanti.

Paragrafi 1.3 jep shënime për zhvillimin e vazhdueshëm të standardeve ndërkombëtare për zgjedhjet dhe nevojën për ri-deklarimin, sqarimin, dhe zhvillimin e mëtejshëm.

Paragrafi 1.4 prezanton 12 aspekte të procesit të zgjedhjeve, sipas të cilës angazhimet e OSBE-së dhe parimet e tjera mund të organizohen për të rritur vlerën e tyre si udhëzim dhe si një bazë për vlerësimin e praktikave zgjedhore.

II. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi

Paragrafi 2.1 përsërit angazhimin e paragrafit 6 të Dokumentit të Kopenhagës në lidhje me sistemin përfaqësues dhe të përgjegjshëm të qeverisë.

Paragrafi 2.2 përsërit angazhimet themelore nga paragrafi 7 i Dokumentit të Kopenhagës në lidhje me zgjedhjet periodike të lira, duke përfshirë të paktën një dhomë të legjislativës kombëtare.

Paragrafi 2.3 është një parim i ri që do të vështroni se angazhimi në zgjedhjet e drejtpërdrejta ka qenë shtrirë kryesisht në organet e tjera legjislative në nivel rajonal dhe lokal, si dhe në poste të larta në disa qeveri (përveç rasteve kur këto janë të zgjedhur në mënyrë indirekte nga një legjislaturë e zgjedhur ose organ tjetër përfaqësues). Ky parim reflektohet në draftet e fundit të Komonuelthit të Shteteve të Pavarura, Komisionit Evropian për Demokraci nëpërmjet Ligjit (Komisioni i Venecias), dhe Shoqatës të Zyrtarëve të zgjedhjeve të Evropës Qendrore dhe Lindore (ACEEEO) dhe është i bazuar në parimet fundamentale demokratike të përfshira në ligjin ndërkombëtar për të drejtat e njeriut.¹⁶⁸

Paragrafi 2.4 pranon se sistemi zgjedhor është një çështje e përcaktimit kombëtar, me kusht që të përmbushë disa kritere të njohura përgjithësisht. Faktorë të tjerë që lidhen me zgjedhjen e sistemit zgjedhor, duke përfshirë karakterin e saj përfaqësues, bazën pluraliste,

¹⁶⁸ NB, referencat për dispozitat specifike të Inventarit të Angazhimeve të OSBE-së dhe parimet e tjera në lidhje me zgjedhjet janë të përfshira në Shikime për këtë dokument.

dhe mbrojtjen për minoritetet dhe grupet e tjera në shoqëri, janë përmendur gjithashtu.

Paragrafi 2.5 thekson se duhet të ekzistojë një kornizë e qartë për zgjedhjet në të drejtën statusore. Aspektet e kornizës legjislative mund të jenë të parashikuara në kushtetutë ose mund të adresohen përmes veprimit rregullues ose administrativ, nën drejtimin e duhur ligjor. Në rastin e përmendur të Komisionit Evropian për të Drejtat e Njeriut, u përcaktua se mungesa e një ligji zgjedhor për një periudhë të zgjatur (gjatë sundimit ushtarak që ishte në fuqi) është në vete një shkelje e të drejtave të individëve për të marrë pjesë në zgjedhje. Ky paragraf parashikon gjithashtu se ligjet e lidhura me zgjedhjet nuk duhet të ndryshohen gjatë periudhës menjëherë para zgjedhjeve, nëse nuk është absolutisht e nevojshme për ta bërë këtë; nëse nuk ekziston një konsensus i fuqishëm në mbështetje, dhe ndryshimet nuk do të zvogëlojnë aftësinë e pjesëmarrësve të zgjedhjeve për të përmbushur rolin e tyre në proces. Nuk u vlerësua si e rekomandueshme të përmendet ndonjë periudhë e caktuar kohore ose rrethanat e tjera në lidhje me ndryshimet ligjore, të tilla si të propozuar nga Komisioni i Venecias, pasi arsyet për të propozuar ndryshime në ligjet zgjedhore në afatin e fundit ndryshojnë shumë.

III. Barazia: Zonat e votuesve dhe Qarqet

Paragrafi 3.1 përsërit garanci që përfshihen në paragrafin 7.3 të Dokumentit të Kopenhagës të së drejtës së përgjithshme dhe të barabartë për votim të qytetarëve të moshuar.

Paragrafi 3.2 adreson nevojën për njësitë zgjedhore (zonat) që të përcaktohet në një mënyrë që ruan barazinë e të drejtave të votimit. Ndërkohë që faktorë të ndryshëm mund të merren parasysh në përcaktimin e qarqeve, dezenimi i tyre nuk duhet të zvogëlojë barazinë apo të ndikojë në mënyrë të padrejtë mbi fuqinë votuese të grupeve të ndryshme në shoqëri. Në pikëpamje të

faktorëve relevant të ndryshëm të gjerë gjeografik, demografik, dhe të tjerë në zonën e OSBE-së, nuk u konsiderua e këshillueshme për të shkuar përtej këtyre parime të përgjithshme.

Paragrafi 3.3 parashikon që ri-përcaktimi i nevojshëm i zonave votuese duhet të bëhet në një mënyrë të rregullt, të përcaktuar me ligj dhe të bazohet mbi popullsinë e besueshme ose informatat për votuesit. Ri-përcaktimi i qarqeve duhet gjithashtu të kryhet në një kohë të duhur dhe në mënyrë transparente. Standardet e fundit janë formuluar në mënyrë të përgjithshme dhe nuk shkojnë aq larg deri te udhëzimet specifike të propozuara nga Komisioni i Venecias (shih fusnotën në tekst), e cila thërret për propozime për ri-përcaktimin e qarqeve që të burojnë nga një komision i pavarur.

IV. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi

Subjekti i administratës zgjedhore aktuale nuk ishte drejtpërdrejtë i adresuar në Dokumentin e Kopenhagës dhe gjithashtu nuk ka qenë shqyrtuar në detaje në deklaratat e tjera nga shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së. Rezultatet e misionëve të vëzhgimit të zgjedhjeve dhe aktivitetet e tjera zgjedhore të ODIHR-it, si edhe studimet dhe rekomandimet nga organet e tjera, megjithatë, sigurojnë udhëzime të konsiderueshme si një natyrë e përgjithshme dhe në detaje në këtë aspekt të procesit zgjedhor. Parimet e identifikuar në këtë pjesë kanë qenë të kufizuara në çështjet e përgjithshme lidhur me paanshmërinë dhe efektivitetin e administratës zgjedhore. Funksionet e ndryshme të administratës zgjedhore, si gjatë zgjedhjeve dhe në përgatitjen për to, nuk janë përshkruar këtu, pasi ekziston një shumëllojshmëri e gjerë në administrimin e zgjedhjeve brenda zonës të OSBE-së, nivele të ndryshme të përvojës, dhe disponueshmëri e pabarabartë e burimeve. Si rezultat, do të jetë më mirë që në këtë kohë të trajtohen çështjet e tilla siç janë praktika të mira në vend se sa parimet e përgjithshme (një shqyrtim i disa prej praktikave më të mira

për funksionet e detajuar të administratës zgjedhore është, megjithatë, i përfshirë në Raportin e mëposhtëm të historisë - prapavijës).

Paragrafi 4.1 pranon se administrata zgjedhore duhet të jetë autonome dhe e përbërë prej personave të kualifikuar të cilët duhet të veprojnë në mënyrë të paanshme (sugjerimet nga organizatat e tjera në lidhje me trajnimin dhe prapavijën e veçantë për zyrtarët e zgjedhjeve nuk janë përfshirë në këtë paragraf). Termi “autonome” u zgjodh në mënyrë jo që të ketë kuptimin e asaj që administrata zgjedhore duhet të jetë krejtësisht e pavarur prej strukturës së qeverisë, pasi që disa në vende të OSBE-së zbatojnë zgjedhjet duke përdorur nëpunësit e rregullt që veprojnë në rolin e pavarur për zgjedhjet. Në të njëjtën kohë, duhet të pranohet se ekziston një trend në Evropën Qendrore dhe Lindore dhe Komonuelthin e Shteteve të Pavarura (CIS) që mbështet formimin e komisioneve zgjedhore të pavarura në shtetet e këtyre rajoneve (një qasje e tillë do të jetë e nevojshme për shtetet që ratifikojnë Konventën Zgjedhore të CIS, shih fusnotën në tekst). Kjo është e kuptueshme në kushtet e përvojës me sistemin socialist të qeverisjes, në të cilën nuk mund të merrej parasysh shpërndarja neutrale dhe llogaridhënese e përgjegjësive të tyre nga zyrtarët e qeverisë për shkak të ndarjes jo të plotë të pushteteve duke sjellë bashkë kanalet ekzekutive dhe politike të pushtetit në vendim-marrje. Në këtë aspekt, Komisioni i Venecias ka përfshirë paragrafin e mëposhtëm në Udhëzimet e saj për zgjedhjet, (paragrafi 3.31):

“Kjo është arsyeja pse duhet të jetë ngritur komisioni i pavarur, i paanshëm zgjedhor nga niveli kombëtar deri te vendotimet për të siguruar që zgjedhjet janë kryer siç duhet, ose të paktën për të shmangur dyshimet serioze për parregullsitë”

Paragrafi 4.2 pasqyron faktin se dy modele kryesore të administratës zgjedhore janë ndjekur në zonën e OSBE-së dhe gjithkund në botë, duke treguar se paanshmëria e administratës zgjedhore mund të arrihet

përmes përbërjes kryesisht politikisht neutrale ose të balancuar. Në të dy rastet, paansësia mund edhe më tej të mbrohet nga ndërhyrja duke siguruar që emërimet zgjedhore janë bërë transparente dhe se administratorët e zgjedhjeve kanë sigurinë e qëndrimit në detyrë, gjegjësisht se nuk do të shkarkohen ose zëvendësohen pa arsye.

Paragrafi 4.3 vë në dukje se administrata zgjedhore duhet të ketë mbështetjen e mjaftueshme nga shteti në mënyrë që të veprojë në mënyrë efektive. Ai përmban gjithashtu parimin e rëndësishëm (përcaktuar në mënyrë të veçantë në Konventën Zgjedhor të CIS) që organet zgjedhore nuk duhet të jenë të varura nga agjencitë e tjera shtetërore në lidhje me kryerjen e aktiviteteve zgjedhore. Ky paragraf gjithashtu rekomandon që mbështetje për administratën zgjedhore të përfshijë një sekretariat profesional, edhe nëse është e mundur të organizuar në mënyrë autonome. Çështjet për mbështetjen e personelit nuk janë adresuar zakonisht në instrumentet ndërkombëtare, por mendimet e ekspertëve (i mbështetur nga ODIHR-it dhe rezultatet e tjera të vëzhgimit të zgjedhjeve) thërrasin në vëmendje të veçantë për nevojën për një organizim të fortë dhe preferohet të pavarur të personelit.

Paragrafi 4.4 këshillon se të paktën disa aspekte të administrimit të zgjedhjeve duhet të vendosen në baza të përhershme. Kjo do të përfshijë të paktën anëtarët kryesor të administratës zgjedhore (sidomos në nivel kombëtar) dhe, nëse është e mundur, të përfshijë një ndihmë të rregullt buxhetore. Si rekomandimet në paragrafin e mëparshëm, ato të shënuara këtu nuk janë të përfshira kryesisht në instrumentet ndërkombëtare. Në vend të kësaj, këto rekomandime pasojnë nga mendimet e ekspertëve të zgjedhjeve (duke përfshirë ato që kanë lidhje me Komisionin e Venecias) dhe rezultatet e vëzhgimeve të zgjedhjeve. Rekomandimi që anëtarësimi i organeve zgjedhore të përhershme duhet të rrotullohen në bazë të rregullt ka për qëllim të shmangë shkatërrimin që rezulton kur ndodh që anëtarësia e organeve të tilla ndërrohet menjëherë e tëra ose brenda një

periudhe relativisht të shkurtër. Ky problem është trajtuar shpesh nëpërmjet të kushteve tronditëse të personave të emëruar.

Një shqetësim i ngjashëm ka të bëjë me situatën që është krijuar kur anëtarësia e plotë e trupit zgjedhor të përhershëm ose ndryshohet vetëm pak para, ose menjëherë pas, zgjedhjeve. Kjo praktikë është ndjekur në disa prej shteteve që kanë dalë nga ish-Jugosllavia. Gjithsesi, në çdo rast, ka ulje në mënyrë të pashmangshme të besimit për vazhdimësinë dhe paanshmërinë e administratës zgjedhore - ose një perceptim që individë të caktuar janë të emëruar për të siguruar një rezultat të caktuar në zgjedhjet që pasojnë së shpejti ose që individët janë duke u emëruar si pre e fitimtarëve në zgjedhjet e fundit.

V. Universaliteti: E drejta për të votuar

Paragrafi 5.1 përsërit garancinë nga paragrafi 7.3 i Dokumentit të Kopenhagës për të drejtën e përgjithshme dhe të barabartë të votimit për qytetarët e rritur.

Paragrafi 5.2 thekson se universaliteti dhe barazia e votimit përfshin jo-diskriminimin ndërmjet individëve ose grupeve për arsye sociale apo arsye të tjera. Në rrethana të jashtëzakonshme, megjithatë, gratë, pakicat kombëtare, apo grupet e tjera që janë të nën-përfaqësuar mund të përfitojnë nga masat për të rritur përfaqësimin e tyre.

Paragrafi 5.3 i drejtohet kërkesës për nënshtetësi në zgjedhjet. Ajo pasqyron që shtetësia normalisht kërkohet për pjesëmarrje në zgjedhjet kombëtare, por që nganjëherë (veçanërisht në rastin e një marrëveshjeje të zbatueshme ndërkombëtare) e drejta ekskluzive mund t'ju ofrohet edhe për jo-shtetasit, veçanërisht në zgjedhjet në nivel më të ulët se niveli kombëtar. Elementi i fundit nuk është i formuluar aq fuqishëm siç ishte bërë nga Komisioni i Venecias, i cili thekson se të lejuarit e votimit në zgjedhjet lokale

për banorët që nuk janë shtetas është “i këshillueshëm”.

Paragrafi 5.4 merret me të drejtën individuale për të votuar, lidhur edhe me ligjshmërinë edhe me diskualifikim e mundshëm. Kuptimi i fjalës qytetar “i rritur” i referuar në Dokumentin e Kopenhagës është bërë disi më specifik nga zëvendësimi i konceptit të shumicës ligjore. Nuk ka mbështetje të fuqishme në të drejtën ndërkombëtare për moshën madhore që të ndodhë më vonë se në 18 vjet. Propozimet për të përfshirë këtë moshë në parimet e zgjedhjeve nuk janë ndjekur, gjithsesi, pasi që shumica e instrumenteve ndërkombëtare dhe organeve eksperte edhe më tutje nuk e kanë miratuar atë në veçanti për qëllime zgjedhore. Tërheqja e të drejtës për votim është e kufizuar për dy arsye: paaftësi ligjore (ose civile) ose dënim për veprë të rëndë penale. Në rastin e fundit, tërheqja do të duhet të jetë në përputhje me humbjen e të drejtave. Humbja e votës për cilën do arsye mund të imponohet vetëm si rezultat i veprimit juridik (edhe pse, ndryshe nga rasti në disa vende, ky paragraf nuk kërkon vendosmëri të veçantë gjyqësore mbi temën e të drejtave të votimit).

Paragrafi 5.5 pasqyron se vendqëndrimi kombëtar mundet gjithashtu të jetë i nevojshëm për pjesëmarrjen në zgjedhje, kërkesë kjo e cila është e përcaktuar nga Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut (disa shtete, të tilla siç janë ato që janë në procesin e ratifikimit të Konventës Zgjedhore të CIS, munden, megjithatë, të zotojnë veten të lejojnë pjesëmarrjen e qytetarëve pa vendqëndrim).

Në rastin e zgjedhjeve lokale apo rajonale, një periudhë e arsyeshme në atë zonë mundet gjithashtu të kërkohet - një parim i mbështetur nga grupet e ekspertëve siç janë Komisioni i Venecias dhe ACEEEO. Ky paragraf nuk përpiket të tregojë se çfarë periudhë e qëndrimit në zonë do të konsiderohet si “e arsyeshme”, pasi që duket se është më mirë ti lihet kjo çështje praktikave më të mira. Duhet të shtohet, megjithatë (shih fusnotën për tekstin), se Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut një herë ka vendosur se periudha nuk

duhet të kalojë disa muaj, dhe se Komisioni i Venecias ka rekomanduar që periudha zakonisht nuk duhet të tejkalojë gjashtë muaj.

Paragrafi 5.6 i drejtohet temës të rëndësishme të regjistrimit të votuesve, në lidhje me të cilat ka një gamë të gjerë të praktikave të veçanta në zonën e OSBE-së. Paragrafi tregon se procesi i regjistrimit duhet të jenë i saktë, në kohë të duhur, dhe transparent dhe se individët gjithashtu duhet të kenë mundësi efektive për të kontrolluar regjistrimin e tyre dhe të kërkojnë korrigjime (mundësia e fundit duhet të mbështetet nga e drejta për ankesë, në gjyq nëse është e nevojshme, sipas dispozitave përkatëse të përcaktuara në seksionin për ankesa dhe apele më poshtë.)

Një çështje e madhore në lidhje me listën e votuesve nuk është trajtuar në Inventarin. Kjo është çështja e qasjes së votuesve deri te informatat në listën që nuk ka të bëjë me ta personalisht ose nga personat e tjerë për informatat e votuesit në listë. Shumë vende lejojnë qasje deri te informatat e votuesve nga lista për votuesit e tjerë, kandidatë zgjedhor, apo studiuesit, ndonjëherë në mënyrë të kontrolluar apo të kufizuar, për të mbrojtur të dhënat personale në lidhje me votuesit. Disa vende madje edhe lejojnë qasje edhe nga organizatat e tjera, duke përfshirë interesat komerciale, përveç në rastet e shumta kur informata të caktuara personale janë tërhequr (nganjëherë me kërkesë të votuesve). Rregulloret e reja ndërkombëtare dhe kombëtare për ruajtjen e privatësisë dhe trajtimin e informatave personale - veçanërisht informatave në dispozicion në formë elektronike - e bëjnë shumë të vështirë të përcaktohet një parim i qartë dhe përgjithësisht i pranueshëm për të menaxhuar qasjen në informatat prej listës së votuesve. Qartë, kandidatët zgjedhor kanë një interes legjitim në marrjen e informatave nga që t'ju ndihmojë atyre që të arrijnë deri te votuesit dhe të monitorojnë rrezikun nga votimi mashtrues. Për momentin, megjithatë, është e paqartë se si ai interes mund të ushtrohet sipas rregullave në fuqi në këtë sferë në shumë vende.

Paragrafi 5.7 i drejtohet votimin në mungesë (mos prezencë). Ai rekomandon që procedurat për votim në mungesë (me postë) duhet të jenë në dispozicion për ata votues të cilët janë larg nga zonat e banimit në ditën e zgjedhjeve. Ky parim është i bazuar në faktin se procedurat e tilla japin efekt shumë më të madh për të drejtën e individit për të votuar.

Ky paragraf bën thirrje për votim që dërgohet me postë që do të zbatohet nëpërmjet mekanizmave të sigurt. Ai gjithashtu trajton çështjen e personave pa strehim mbi kokë ose përjashtimin e mundshëm të votuesve të cilëve ju mungon dokumentacioni për vendbanimin, duke treguar se personat pa adresë të përhershme nuk duhet të përjashtohen nga regjistrimi i votuesve.

Shumica e standardeve ndërkombëtare të botuara në votimin që dërgohet me postë përqendrohen në çështjen e sigurisë dhe si të tilla, nuk rekomandojmë që të aplikohen sistemet e tilla. Mendimet e ekspertëve zgjedhor dhe rezultatet e vëzhgimeve të realizuara të zgjedhjeve, megjithatë, mbështesin një rekomandim që duhet të implementohet një sistem përkatës për votimin në mungesë (me postë) për votuesit të cilët janë larg nga zonat e shtëpive të tyre, sidomos nëse ata janë vendosur diku tjetër në territorin kombëtar.

VI. Kandidaturat dhe Partitë Politike

Paragrafi 6.1 përsërit dispozitat nga Dokumenti i Kopenhagës, paragrafi 7, 7.5, dhe 7.6 lidhur me respektimin “të drejtës së qytetarëve që të kërkojnë post politik ose publik, individualisht apo si përfaqësues të partive politike apo organizatave, pa diskriminim; e drejta e individëve dhe grupeve për të themeluar, në liri të plotë, partitë e tyre politike apo organizata të tjera politike; “dhe t’ju mundësojnë partive të tilla dhe organizatave e tjera “garancitë e nevojshme ligjore për t’u mundësuar atyre të garojnë me

njëri-tjetrin në bazë të trajtimit të barabartë para ligjit dhe nga ana e autoriteteve”

Paragrafi 6.2 ri-thekson rëndësinë e shmangies së diskriminimit ndërmjet kandidatëve individual dhe partive politike dhe organizatave të tjera politike. Ajo gjithashtu shton nevojën për të evituar pengesat e panevojshme për kandidaturat, duke specifikuar se regjistrimi i kandidaturave mund të jetë vetëm subjekt i procedurave të regjistrimit të caktuara të arsyeshme dhe që zbatohen në mënyrë të barabartë.

Kërkesat e përbashkëta dhe të pranueshme të regjistrimit përfshijnë dhënien e informatave për identifikim personal të kandidatëve, një deklaratë nga kandidati dhe/ ose nga partia në lidhje me emërimin, dhe dëshmi për nivelin minimal të mbështetjes publike (të tilla si përmes dorëzimit të një peticioni që përmban një numër të arsyeshëm të nënshkrimeve të zgjedhësve), të gjitha këto që janë përmendur në mënyrë specifike në paragraf. Kërkesa të tjera duhet të shqyrtohet me kujdes për të përcaktuar nëse ato janë me të vërtetë të nevojshme, padrejtësisht të rënda, ose potencialisht diskriminuese. Në këtë aspekt, është gjithashtu e dobishme për t’ju referuar dispozitave të përmendura në fusnotat të cilat janë miratuar para ca kohe nga CIS dhe rekomandohen nga ACEEEO.

Paragrafi 6.3 do të bëjë të qartë se nuk mund të kërkohen kualifikime për të ushtruar të drejtën për tu zgjedhur se sa për të drejtën për të zgjedhur (votuar), përveç në raste të caktuara për faktorët që lidhen me moshën shtesë dhe/ ose kohëzgjatjen e shtetësisë apo të banimit.

Ky paragraf gjithashtu pasqyron autoritetin ligjor ndërkombëtar, duke përfshirë edhe rastin ligjor të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (shih fusnotën), në lidhje me diskualifikimin e kandidaturave bazuar mbi mbajtjen (ruajtjen) e disa llojeve të caktuara të punësimit në qeverisë. Në mënyrë të ngjashme, shumë sisteme politike përfshijnë dispozitat për parandalimin e konfliktit të interesit që vijnë pre e përgjegjësi qeveritare

– që shpesh referohet edhe si papajtueshmëri. Kështu, është e zakonshme që zyrtarëve të lartë të degës së ekzekutivit t’ju ndalohej me ligj të shërbejnë në degën legjislative.

Paragrafi 6.4 trajton shqetësimet lidhur me kandidaturat që shkelin kushtetutën kombëtare ose përfshijnë nxitje të dhunës. Ky paragraf gjithashtu pasqyron rastin ligjor të së drejtave ndërkombëtare të njeriut dhe autoritet e tjera në lidhje me lejueshmërinë e përjashtimit të kandidaturave të tilla në rrethana të caktuara. Duke u bazuar në pjesë të madhe në rastin *Partisë Refah* të gjykuar nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut dhe vendimit Glimmerveen të Komisionit Evropian për të Drejtat e Njeriut (shih fusnotat dhe referencat), paragrafi do të lejonte që një kandidaturë të përjashtohet për arsye të caktuara të cilat, si të tilla, nuk përfshijnë sjellje të paligjshme ose të dhunshme. Këto baza do të përfshijnë edhe atë që programi i partisë është “në kundërshtim me vlerat themelore demokratike”, duke përfshirë ankesat për urrejtje etnike, dhunë politike, ose të luftë.

Një parti që predikon ndryshime paqësore të rendit kushtetues, duke përfshirë edhe ndryshimin e kufijve të shtetit, nuk do të bënte një thirrje që është në kundërshtim me vlerat themelore demokratike (shih fusnotat).

Kandidaturat e tilla mundet të mos përjashtohen nga procesi zgjedhor, nëse ata gjithashtu nuk përfshijnë sjellje të veçanta që demonstrojnë se kandidati ose grupi nuk është i përgatitur të respektojë ligjin apo kufizojë veten me mjete paqësore.

As që është e mjaftueshme për kandidaturën që paraqet një rrezik për çrregullim publik, duke përfshirë edhe dhunën. Gjasat për çrregullim ose dhunë të filluar nga të tjerët si përgjigje ndaj kandidaturës nuk është arsye për përjashtim të kandidaturës.

Së fundi, nëse kandidaturat duhet të përjashtohen për arsye që trajtohen në këtë paragraf, duhet të ekzistojë një përcaktim i veçantë akuzës, që i nënshtrohen shqyrtimit

gjyqësor, dhe sanksioni zgjedhor duhet të jetë konform atyre akuzave.

Paragrafi 6.5 ju drejtohet preferencave të veçanta për kandidaturat e paraqitura nga organizatat e caktuara, p.sh., partitë politike të regjistruara ose të themeluara. Preferencat e tilla do të konsiderohen të palejueshme përveç nëse ata janë të kufizuara nga natyra dhe të mbështetura nga kriteret objektive, të tilla si baza e mbështetjes së partisë ose shënimeve zgjedhore. Disa nga përparësitë e kufizuara të dhëna partive të krijuara përfshijnë përjashtimin nga, ose kufizimin e, kërkesave për të dorëzuar peticionin me nënshkrime ose siguri financiare. Avantazhet e tilla janë relativisht të përbashkëta dhe kanë tendencë për të përforcuar pluralizmit politik duke bërë të mundur pjesëmarrjen e partive politike në zgjedhje. Në të njëjtën kohë, megjithatë, këto ose preferencat e tjera mund të bëhen diskriminues në qoftë se ato e bëjnë pjesëmarrjen në procesin zgjedhor tepër të vështirë për pjesëmarrësit e ri.

VII. Fushata zgjedhore

A. Të përgjithshme

Paragrafi 7.1 përfshin pjesë të paragrafit 9, të Dokumentit të Kopenhagës, në lidhje me të drejtat e shprehjes së lirë (duke përfshirë komunikimin), tubimin dhe demonstrimin paqësor, dhe shoqërimin. Siç e bëjnë të qartë edhe ekspertët, secili kufizim i këtyre të drejtave duhet të jetë i përcaktuar me ligj dhe të jetë në përputhje me standardet ndërkombëtare.

Paragrafi 7.2 merret më drejtpërdrejt me mbrojtjen e të drejtave të lart-përmendura në lidhje me fushatën zgjedhore dhe është marrë nga Dokumenti i Kopenhagës, paragrafi 7, veçanërisht 7.7 dhe 7.8. Nëpërmjet këtyre paragrafëve, Shtetet pjesëtare në OSBE kanë angazhuar veten për të krijuar një atmosferë të drejtë dhe të lirë për fushatë politike, të papenguar nga veprimi administrativ, dhuna, apo frikësimi, dhe pa vendosjen e pengesave në rrugën e qasjes së papenguar për

mediumet dhe në baza jo-diskriminuese për të gjithë pjesëmarrësit në zgjedhjet.

Paragrafi 7.3 përmbledh angazhimet përkatëse në paragrafin 7 të Dokumentit të Kopenhagës, duke treguar se prej shteteve kërkohet që t'ju sigurojnë kandidatëve zgjedhor mundësi të barabarta për të përcjellë mesazhet e tyre pranë elektoratit. Ky parim i përgjithshëm do të bëhet operativ duke përfshirë standardet më specifike, të tilla si qasje e barabartë në objektet dhe shërbimet publike, dhe jo-diferencim sa i përket zbatimit të ligjeve, rregulloreve, ose procedurave administrative. Ky paragraf gjithashtu e bën të qartë se nuk duhet të ketë diskriminim midis kandidatëve të zgjedhjeve në drejtim të mbështetjes indirekte të shtetit për fushatat e tyre, të tilla si qasja në objektet e qeverisë, shërbimet, ose ndihma të tjera. Kjo do të përfshijë planifikimin e ngjarjeve në sallat apo hapësirat publike të kontrolluara nga shteti, vendosjen e posterëve të zgjedhjeve në zona të caktuara, qasje në dërgimin postar, ose të ngjashme.

Paragrafi 7.4 zgjerohet në angazhimin për të siguruar një atmosferë të drejtë dhe të lirë për fushatë, e cila ishte objekt i paragrafit 7.7 të Dokumentit të Kopenhagës. Paragrafi 7.3 bën të qartë se zotimi i fundit kërkon që shteti gjithashtu të bëjë çdo përpjekje për të parandaluar veprimet e personave private, që kufizojnë në mënyrë të padrejtë fushatën zgjedhore të kandidatëve, duke përfshirë veprimet që shkelin ligjin apo rregullat (shih seksionin për mediumet për dispozita të ngjashme).

Gjithashtu, ky paragraf thekson se angazhimi për të siguruar një atmosferë të drejtë dhe të lirë të fushatës kërkon veçanërisht që shtetet të parandalojnë dhe për ti përgjigjen çdo tentimi të dhunës ose frikësimit kundër pjesëmarrësve në zgjedhje. Përveç dispozitave pak para të cituara nga Dokumenti i Kopenhagës, ky detyrim është i njohur në botimet e Unionit Ndër-Parlamentar dhe ACEEEO.

Paragrafi 7.5 kërkon shteteve të kryejnë programe efektive të informimit dhe edukimit

të votuesve përmes medimeve shtetërore dhe mjeteve të tjera. Në zonat ku ka një pakicë të rëndësishme, programe të tilla duhet të përpilohen edhe në gjuhën e asaj pakice. Përderisa ekzistojnë shpesh mosmarrëveshje në lidhje me gjuhën e fletëvotimeve dhe materialeve të tjera zgjedhore, ekspertët besojnë se së paku programet informative dhe materiale për votuesit duhet të jenë në dispozicion në gjuhën e tyre.

B. Financimi

Paragrafi 7.6 pranon se shtetet mund të vendosin kufizime të arsyeshme në financimin privat të partive politike dhe kandidatëve, veçanërisht gjatë zgjedhjeve. Kjo është në përputhje, ndër të tjerat, me rekomandimet e fundit të Komisionit të Venecias.

Ky paragraf nuk do të obligojë shtetet që të vendosin kufizime mbi financat politike. Ai pasqyron, megjithatë, se shumë shtete kanë vendosur të bëjnë këtë për qëllimet e përmendura në këtë paragraf, d.m.th., për të pakësuar stimulën për korrupsion dhe ndikimin e tepruar në politikë.

Paragrafi gjithashtu tregon se kufizimet në financimin privat duhet të jenë “të arsyeshme”. Asnjë përpjekje nuk është bërë për të elaboruar se cilat forma ose nivele të kufizimit janë të arsyeshme. Shumë do të varet nga rrethanat ekonomike të vendit, kostos së qasjes deri te elektorati, dhe dëshmia që kufizon financat politike kërkohen nga faktorët e përmendur.

Paragrafi 7.7 tregon se çdo financim publik apo mbështetje për kandidatin në zgjedhje duhet të sigurohet në një mënyrë të drejtë dhe duke u bazuar në kritere objektive të tilla siç është mbështetja e kohës fundit nga partia apo sukcesi zgjedhor (Komisioni i Venecias ka përdorur fjalën “barabartë” në këtë aspekt, por kupton se barazia në fjalë mund të jetë ose “e rreptë” ose “proporcionale”, duke u bazuar në faktorë të ngjashëm).

Paragrafi 7.8 bën thirrje që shtetet të kërkojnë deklarin dhe raportimin e financimit të fushatës zgjedhore nga partitë politike dhe kandidatët. Deri tani, ky parim nuk ka qenë vendosur në mënyrë të qartë në instrumentet ndërkombëtare ligjore ose politike, edhe pse ligji ndërkombëtar (shih rastet e përmendura në fusnotat për këtë dhe për dispozitat e mëparshme) mbështet zbatimin e kufizimeve, në mënyrë që të mund të zbatohen në mënyrë efektive, kërkojnë deklarin dhe raportimin.

Projekt Konventa e ACEEEO bën thirrje posaçërisht për deklarin dhe raportimin e plotë të financimit politik. Kjo është në përputhje me qëndrimin e fortë të mbështetur nga ekspertët dhe vëzhguesit e zgjedhjeve se dispozitat e tilla janë të nevojshme për t’ju mundësuar votuesve për të vlerësuar nivelin relativ dhe llojin e mbështetjes financiare për kandidatët dhe partitë politike në marrjen e vendimeve për atë se për cilin do të votojnë.

Paragrafi gjithashtu tregon se deklarimi dhe raportimi i tillë duhet të monitorohet nga agjencia shtetërore kompetente (që mund të jetë një organ zgjedhor) si dhe informatat e fituara të botohen në mënyrë të përshtatshme (dispozita e fundit mund të sigurojë mbrojtje për fshehtësinë e kontributeve nga individë të veçantë, me kusht që të pasqyrohen sasia dhe natyra e kontributit të tyre). Duhet gjithashtu të mundësohet që deklarimi dhe raportimi i kontributeve private nga kandidatët zgjedhor duhet të bëhet në kohë të duhur që do të lejonte votuesit për të vlerësuar këtë informatë përpara votimit. Për shkak të vështirësisë së përcaktimit të standardit të veçantë, megjithatë, kjo pikë nuk është përfshirë në parimin e rekomanduar.

Paragrafi 7.9 njih praktikën e përgjithshme për shtetet që të ndalojnë kontributet financiare ose kontributet e tjera materiale për kandidatët e zgjedhjeve nga burime të caktuara, të tilla si shtetas dhe organizata të huaja, organe shtetërore dhe ndërmarrje publike. Paragrafi gjithashtu parashikon që ndalesat e tilla duhet të përshkruhen në mënyrë specifike me ligj apo rregullore.

Kufizimet në mbështetjen e huaj për kandidatët në zgjedhje ose vëzhguesit prej burimeve të caktuara ndërkombëtare apo të huaja - veçanërisht organizatave ndërkombëtare dhe të organizatave joqeveritare të njohura mirë - nuk duhet të zgjatet përtej mbështetjes së konsiderueshme financiare dhe materiale që mund të ndikojë drejtpërdrejt mbi aftësinë e kandidatëve zgjedhor për zbatimin e fushatës së tyre. Është e dobishme që të mbajmë në mend lidhur me këtë gjuhën që përdoret në Preambulën dhe paragrafin 10 të Dokumentit të Kopenhagës lidhur me rolin e personave, grupeve, organizatave (duke përfshirë organizatat joqeveritare), dhe institucioneve në bashkëpunimin për mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave të njeriut dhe institucioneve demokratike (diçka prej gjuhës përkatëse nga Dokumenti i Kopenhagës është përfshirë në paragrafët .4 dhe 11.2 të Inventarizimit, dhe gjuhë të tjera relevante nga Deklarata e fundit e Stambollit janë të përfshira në paragrafin 11.4.)

C. Mediumet

Paragrafi 7.10 ju bën thirrje shteteve, duke përfshirë edhe ato që operojnë me mediumet publike, për të ofruar mundësi të mjaftueshme për kandidatët e zgjedhjeve që të paraqiten në programet e informimit të votuesve.

Paragrafi 7.11 ec përtej gjuhës tekstuale të paragrafit 7.8 të Dokumentit të Kopenhagës (shih sub-seksionin e përgjithshëm në faqen 34), i cili parashikon se shtetet nuk duhet të mos lejojnë qasje të lirë deri te mediumet për kandidatët në zgjedhje. Paragrafi 7.11 tregon se shtetet duhet të inkurajojnë mbulimin medial aktiv të zgjedhjeve dhe se administrata zgjedhore duhet të sigurojë medimeve informata të rregullta dhe mundësi për mbulimin e zgjedhjeve. Një detyrim pozitiv në këtë drejtim duhet të ndërmerret nga vendet që ratifikojnë Konventën Zgjedhor të fundit të CIS. Ky paragraf gjithashtu e bën të qartë se shtetet nuk duhet të imponojnë kufizime të veçanta mbi mediumet gjatë zgjedhjeve, me përjashtim në lidhje me publikimin e

materialeve të caktuara (të tilla si anketat për votimet apo reklama) gjatë periudhës menjëherë para zgjedhjeve. Këto çështje shpesh lindin gjatë vëzhgimit të zgjedhjeve, siç tregohet edhe në fusnotë.

Paragrafi 7.12 gjithashtu shkon më tej në drejtim të njëjtë si paragrafët 7.7 dhe 7.8 të Dokumentit të Kopenhagës, duke mundësuar që shtetet duhet të sigurojnë qasje të barabartë dhe trajtim të drejtë për kandidatët në zgjedhjet në të gjitha programet e medimeve shtetërore.

Paragrafi 7.13 kërkon që shtetet të sigurojnë që të gjithë kandidatëve në zgjedhje t'ju ofrohet kohë përkatëse dhe e barabartë për reklamimet e tyre të fushatës edhe në mediumet shtetërore edhe në mediumet private. Paragrafi bën thirrje gjithashtu që të gjitha reklammat lidhur me zgjedhjet të identifikohen qartë.

Paragrafi 7.14 kërkon që shtetet të krijojnë mjete për të adresuar ndershmërinë e mbulimit të zgjedhjeve nga mediumet private. Përderisa kjo kërkesë mund të plotësohet përmes kanaleve normale ligjore, paragrafi gjithashtu tregon se shtetet duhet të vendosin procedura për të marrë dhe vepruar mbi ankesat për mediumet e padrejta ose aktivitetet e paligjshme gjatë periudhës së zgjedhjeve.

VIII. Procesi i votimit

Ky seksion merret kryesisht me aspektet teknike të procesit të votimit që zbatohen brenda qendrave të votimit (vendvotimeve) ose në vende ose mënyra të tjera. Asnjë përpjekje nuk është bërë për të adresuar çështjet ndonjëherë të diskutueshme në lidhje me materialet në dispozicion të votuesve në kohën e votimit. Ndoshta çështja më e vështirë në këtë aspekt është gjuha apo gjuhët, të fletëvotimeve dhe materialeve të tjera të votimit (materiale të tjera në fjalë përfshijnë njoftime zyrtare të botuara dhe të postuara për identifikimin e kandidatëve dhe për dhënien e udhëzimeve se si duhet

të votohet). Është përgjithësisht e pranuar (shih paragrafin 7.5, e diskutuar më parë) se programet e pastra informative dhe materialet duhet t'ju adresohen votuesve në gjuhën e tyre. Për arsye kushtetuese dhe për arsye të tjera, megjithatë, ka më pak mirëkuptim për çështjen se a thua nën cilat rrethana materialet aktuale zgjedhore duhet të bëhen në dispozicion në gjuhët ose dialektet e pakicave. Një përpjekje e kohëve të fundit për të adresuar këtë çështje në një dokument ligjor është ajo Komonuelthit të Shteteve të Pavarura (CIS) në Konventën Zgjedhore të saj. Ky trajtim i çështjes në Konventën Zgjedhore të CIS, megjithatë, vetëm forcon pikëpamjen se çështja e gjuhës në lidhje me materialet e zgjedhjeve nuk mund të trajtohet mirë momentalisht nëpërmjet të parimeve të përgjithshme. Neni 9 (4) i Konventës i referohet në thelb çështjes e botimit të materialeve zgjedhore në gjuhët e tjera përveç asaj zyrtare të shtetit të përcaktohet me ligj; është e riprodhuar më poshtë (shih gjithashtu Neni. 17 [1] të Konventës): “Gjatë përgatitjes për zgjedhjet dhe zbatimin e zgjedhjeve, përdoret gjuha zyrtare ose gjuhët zyrtare, dhe në rastet dhe kur caktohet me ligj, edhe gjuhët zyrtare të pjesë tjetër përbërëse të territorit shtetëror, gjuhët e kombeve dhe kombësive, pakicave nacionale dhe grupeve etnike në territoret e [qëndrimit të tyre të koncentruar]”

Paragrafi 8.1 përsërit gjuhën e paragrafëve 7 dhe 7.4 të Dokumentit të Kopenhagës në lidhje me domosdoshmërinë e vullnetit të popullit për t'u shprehur në vota të hedhura me votim të fshehtë ose procedurën ekuivalente të votimit të lirë.

Paragrafi 8.2 identifikon parimet themelore të procesit të votimit siç janë sigurimi i votimit të sigurt, i rregullt, personal, dhe të fshehtë. Këto parime janë në përputhje me ato të paraqitura në burime të shumta, disa prej të cilave janë përmendur në fusnotën për këtë dispozitë.

Paragrafi 8.3 bën thirrje për të vendosur mekanizma efikase dhe efektive për identifikim të votuesve dhe mekanizmave tjerë kundër mashtrimit për të siguruar se vetëm votues që kanë të drejtë të votimit janë lejuar të votojnë.

Paragrafi gjithashtu bën thirrje për masa të tjera mbrojtëse, veçanërisht në lidhje me kontrollin e fletëvotimeve dhe materialeve të tjera të ndjeshme të zgjedhjeve.

Paragrafi 8.4 tregon se qendrat e votimit (vendvotimet) duhet të jenë themeluar në vende ku votuesit do të kenë mundësi të barabartë për të votuar në mënyrë që nuk është padrejtësisht e rëndë. Këto koncepte janë të ngjashme me ato të përdorura nga rekomandimet e tjera në lidhje me lokacionet e vendvotimit, të tilla si ato të IPU (“qasje të barabartë dhe efektive në vendvotim (qendër votimi)”)

Ky paragraf tregon gjithashtu se, varësisht nga kontrollet e nevojshme të sigurisë, duhet të jenë të angazhuara procedura të veçanta të votimit për të mundësuar votimin nga ana e personave të cilët nuk mund të pritët që të vijnë deri te vendvotimi për shkaqe të arsyeshme.

Paragrafi 8.5 trajton atmosferën brenda (“të qetë dhe të rregullt”) dhe, në afërsi të vendvotimit. Kjo tregon se votuesi nuk duhet të nënshtrohet ngacmimit, kërcënimeve, apo ndikimit me forcë (detyruet).

Paragrafi 8.6 bën të qartë se, brenda vendvotimeve (qendrave të votimit), nuk duhet të ketë simbole të partisë apo shenja të tjera politike. Ai gjithashtu parashikon që personat e paautorizuar nuk duhet të lejohen të mbeten të pranishëm gjatë votimit dhe numërimit. Shumë ligje zgjedhorë nuk mundësojnë në mënyrë të qartë përjashtimin nga objektet personat cilët nuk janë të autorizuar në mënyrë specifike për të marrë pjesë në to. Përjashtim në këtë paragraf është formuluar me shprehjen të mos lejohen personat e tillë “të qëndrojnë” në vendvotim. Kjo ndodh për shkak se monitorimi (vëzhgimi) i zgjedhjeve tregon se në mënyrë të pashmangshme disa persona të paautorizuar hyjnë në vendvotimet për qëllime sikur të pafajshme. Për shembull, një kandidat mund të hyjë në vendvotim për të biseduar me përfaqësuesin e tij, ose ndonjë funksionar lokal mund të hyjë për të shikuar se si janë rregulluar gjërat atje (fizikisht, pajisjet, ose

personeli). Vizitat e tilla nuk janë me interes të veçantë përderisa ata janë me kohëzgjatje të shkurtër.

Paragrafi 8.7 bën thirrje për mbrojtje policore të përshtatshme në vendvotimet dhe në afërsinë e tyre. Kjo tregon se këshilli zgjedhor duhet të ketë autoritet për të kërkuar ndihmë për sigurinë, por që, në raste të tjera, forcat e sigurisë nuk duhet të hyjnë në vendvotimet ose të veprojnë në mënyrë që mund të ndikojë në votimin. Ka disa mosmarrëveshje midis ekspertëve të zgjedhjeve për atë se a thua është më e preferueshme që ti caktohet përgjegjësia për të thirrur ndihmë për siguri nga ana e kryetarit të këshillit zgjedhor ose personit kryesues ose të gjithë anëtarëve të këshillit zgjedhor. Për këtë arsye, nuk është rekomanduar praktikë e veçantë në lidhje me këtë aspekt.

Paragrafi 8.8 thekson se ligjet dhe rregulloret e aplikueshme duhet të ofrojnë për të gjithë personat që votojnë votimi të jetë personal dhe se nuk duhet të bëhen përjashtime nga ana e anëtarëve të këshillave zgjedhore që të lejohen të kryhen votime në grup, votime familjare ose votime joformale në emër të tjetër kujt me përjashtim të votimit nga votuesit që nuk janë në gjendje për të mbushur fletëvotimin ose për të plotësuar atë personalisht. Për votuesit e fundit, ndihma mund të jepet vetëm në mënyrë vullnetare dhe duke shmangur shkeljen e fshehtësisë së votimit ose ushtrimit të ndikimit të padrejtë ndaj votuesve.

Paragrafi 8.9 tregon rëndësinë më të lartë që ka të bëjë me fshehtësinë e votimit, duke përfshirë këtu lidhur me të gjitha operacionet në vendvotimet (qendrat e votimit). Referenca specifike për dhënien e fletëvotimeve, vendosjes së kabinave të votimit ose ekraneve, dhe plotësimin e fletëvotimeve tërheqë vëmendjen për problemet që lidhen me këmbimin e fletëvotimeve dhe të ashtuquajturën votim në të hapur, pra, duke plotësuar fletëvotimet jashtë kabinave në vendvotimet.

Paragrafi 8.10 merret me format e ndryshme të votimit të veçantë dhe gjithashtu ka të bëjë me sistemet në zhvillim të sipër për votimin elektronik në distancë në lidhje me këtë kategori. Paragrafi pranon se procedurat e votimit të veçanta kanë efekt të dëshirueshëm për zgjerimin e të drejtës, por duhet të përpilohet me kujdes për të parandaluar mashtrimin ose ndikimet e panevojshme.

IX. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe implementimi

Paragrafi 9.1 përsërit dispozitat e paragrafit 7 të Dokumentit të Kopenhagës, përfshirë paragrafët 7.4 dhe 7.9, në lidhje me raportimin e ndershëm dhe publikimin zyrtar të rezultateve dhe implementimin e rezultateve nëpërmjet të instalimit të mandateve të kandidatëve të suksesshëm. Kini kujdes se, nën paragrafin 7.9 të Dokumentit të Kopenhagës, kandidatët fitues duhet jo vetëm të jenë “të vendosur siç duhet në postin (detyrën) e tyre”, por duhet atyre “t’ju lejohet të qëndrojnë në detyrë deri në afatin e skadimit ose në ndonjë mënyrë tjetër deri në fund në mënyrë që është e rregulluar me ligj në përputhshmëri me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese”.

Paragrafi 9.2 karakterizon kriteret kryesore të procesit të numërimit të fletëvotimeve dhe përcaktimin e rezultateve në mënyrë transparente, plotësuar me masa të tilla siç janë proceset e hapura të pjesëmarrjes në operacionet e lidhura me përfaqësuesit e kandidatëve të zgjedhjeve dhe vëzhguesve të tjerë. Në mënyrë që të arrijë nivelin e duhur të transparencës, anëtarët e këshillave zgjedhore duhet të nënshkruajnë formularët e raportimit dhe të shënojnë çdo lloj komenti atje; rezultatet duhet t’ju tregohen përfaqësuesve dhe vëzhguesve dhe duhet vendosur për inspektim publik, dhe kopjet duhet t’ju jepen të gjithë anëtarëve të komisionit (këshillit) dhe, nëse është e mundur, edhe përfaqësuesve dhe vëzhguesve të tjerë.

Paragrafi 9.3 zgjeron transparencën e procedurave gjatë kësaj faze të zgjedhjeve edhe të transferimit deri te, dhe pranimi të rezultateve të zgjedhjes nga ana e organeve përgjegjëse për konsolidimin (mbledhjen) e numërimit të votave. Dispozita të ngjashme për proces të hapur (transparent) duhet të zbatohen gjatë këtij procesi, dhe, përveç kësaj, duhet të ekzistojë ndonjë mjet për të kontrolluar saktësinë e rezultateve që janë transmetuar në mënyrë elektronike.

Paragrafi 9.4 bën thirrje që shpalljet e rezultateve të realizohen në mënyrë ekspeditive (të shpejtë) dhe transparente. Rezultatet përfundimtare mund të vonohen për shkak të ankesave, por, përveç në rrethana të jashtëzakonshme, rezultatet paraprake duhet të shpallen sa më shpejt që është e mundur (rrethanat e tilla mund të përfshijnë afërsinë ekstreme të votave ose rezultateve të tjera dhe mundësinë e trazirave në rast të rezultateve jo të plota të cilat mund të mos pasqyrojnë me saktësi trendin e rezultateve totale).

Paragrafi 9.5 parashikon që të gjitha rezultatet duhet të shpallen në aspektin e numrit të votave të fituara nga kandidatët në zgjedhjet, dhe atë jo vetëm përqindjet. Kjo është esenciale për transparencën e numërimit, pasi ajo mundëson kandidatëve në zgjedhje dhe vëzhguesve që të krahasojnë rezultatet zyrtare me daljen e raportuar. Rezultatet finale (përfundimtare) të shpallura duhet të përfshijnë edhe një specifikim (ndarje) të plotë të votimit sipas qarkut, rajonit dhe vendvotimit gjithmonë kur është e mundur. Nëpunësit zgjedhor mundet, megjithatë, t'ju shmangen shpalljes të numërimit në nivel rajonal apo zonë elektorale kur shpallja e të dhënave të tilla mund të shkaktojë diskriminim apo veprim negativ ndaj popullsisë në këto zona.

Paragrafi 9.6 bën thirrje për ruajtjen e të gjitha materialeve të ndjeshme të zgjedhjeve, duke përfshirë fletëvotimet, të dhënat prej vendvotimit, dhe formularët e numërimit në të gjitha nivelet, që do të mbahen të paktën për një periudhë kohe të mjaftueshme për zgjidhjen e të gjitha ankesave. Dështimi për

të bërë këtë mund të rrezikojnë aftësinë e kandidatëve që të ndjekin ankesat e tyre.

Paragrafi 9.7 i drejtohet angazhimit të përfshirë në paragrafin 7.9 të Dokumentit të Kopenhagës (i ribotuar këtu si pjesë e paragrafit 9.1) në lidhje me instalimin e kandidatëve të suksesshëm në poste. Kjo tregon se mandatet nuk mund t'ju ndalohen ose t'ju tërhiqen kandidatëve të zgjedhur përveç sipas ligjit dhe asnjëherë në mënyrë të prerë ose në mënyrë jo-proporcionale. Mohimi i mandatit mund të bazohet në akuza specifike që shkaktojnë që personi të jetë i papërshtatshëm për marrjen e detyrës për shkak të diskualifikimit të veçantë personal (si p.sh. disa lloje të punësimit) ose papajtueshmërisë (me poste të tjera). Ky paragraf, gjithsesi, tregon se arsytet të tjera për refuzim nuk janë të lejueshme, veçanërisht nëse ata mund të aplikohet në mënyrë që të shkelin mbi vullnetin e votuesve, të drejtën për t'u zgjedhur, apo lirinë e mendimit politik ose mendimit tjetër.

X. Ankesat dhe apelet

Paragrafi 10.1 përkujton dispozitat themelore të Dokumentit të Kopenhagës, në Seksionin 5, në sundimin e ligjit përballë mbrojtjes së të drejtave të njeriut. Këto përfshijnë, në paragrafët 5.10 – 5.12 të Dokumentit, që të ketë reagime efektive kundër vendimeve administrative, që vendimet negative të jenë të justifikuar dhe të jenë subjekt i korigjimit, dhe se do të sigurohet paanshmëria e funksioneve gjyqësore.

Paragrafi 10.2 përsërit se si shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së gjithashtu obligojnë veten, përmes paragrafit 12 të Dokumentit të Kopenhagës, të bëjnë të mundur që procedurat gjyqësore të jenë objekt i vëzhgimit nga përfaqësuesit e Shteteve të tjera pjesëmarrëse, organizatave joqeveritare, dhe personave të tjerë të interesuar. Përveç kësaj, ata ranë dakord që procedurat e tilla nuk do të mbahen të mbyllura përveç kur parashikohet me ligj dhe në përputhje me ligjin dhe zotimet ndërkombëtare.

Paragrafi 10.3 kërkon që kandidatët në zgjedhjet (kandidatët dhe partitë apo organizatat tjera që propozojnë kandidatë) kanë mundësinë të paraqesin ankesa në lidhje me të gjitha aspektet e administrimit të zgjedhjeve dhe gjithashtu të apelojnë në gjykatën përkatëse. Ky paragraf gjithashtu parashikon që votuesit individual duhet të kenë mundësi të ngjashme në lidhje me shkeljen e të drejtës së tyre për të votuar, p.sh., regjistrimin e votuesve.

Paragrafi 10.4 tregon se ankesat dhe apelet zgjedhore duhet të zgjidhen në kohë të duhur dhe në mënyrë efektive. Përveç kësaj, procesi i apelit duhet të përpilohet në atë mënyrë që ankesat e përsëritura të mos pengojnë shpalljen e rezultateve në kohë.

Paragrafi 10.5 kërkon që të gjitha aspektet e proceseve të ankimit zgjedhor dhe apelit të jenë transparente. Kjo do të thotë se, në masë të mundshme, të gjitha pjesët e regjistrimit të shqyrtimit të ankesave dhe apeleve duhet të bëhen të njohura dhe të shpallura publikisht, duke përfshirë vendimet dhe arsyetimin e miratuara nga organet e zgjedhjeve apo gjykatave.

XI. Vëzhgimi (Monitorimi) i brendshëm dhe ndërkombëtar

Paragrafi 11.1 citon në tërësi paragrafin 8 të Dokumentit të Kopenhagës lidhur me dëshirën për vëzhgimin e zgjedhjeve vendore dhe ndërkombëtare dhe nevojën për të lehtësuar aranzhimet për vëzhguesit.

Paragrafi 11.2 përsërit dispozitat e Dokumentit të Kopenhagës, paragrafin 10, sidomos paragrafët 10.3 – 10.4, lidhur me rolin dhe aktivitetet e organizatave joqeveritare në lidhje me promovimin dhe monitorimin e mbrojtjes së të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, duke përfshirë këtu edhe bashkëpunimin me organet e ngjashme në vendet të tjera dhe gjithashtu në organizatat ndërkombëtare.

Paragrafi 11.3 bën thirrje që vëzhguesve prej organizatave ndërkombëtare dhe vendore të kualifikuara t'ju lejohet qasje efektive në të gjitha procedurat e zgjedhjeve. Vëzhguesit duhet të pranojnë letrat kredenciale për këtë qëllim në kohë të mjaftueshme përpara zgjedhjeve në mënyrë që ata të organizojnë aktivitetet e tyre në mënyrë efektive; dispozitat ligjore dhe rregulloret në fuqi duhet t'ju lejojnë atyre që të realizojnë vëzhgimin e tyre në përputhje me praktikën më të mira ndërkombëtare. Lidhur me vëzhguesit, në veçanti vëzhguesve të vendit, ky parim nuk përpiket të tregojë se cilat organizata sponsoruese duhet të konsiderohen të kualifikuara që të kërkojnë akreditimin e vëzhguesit. Praktikën më të mira në këtë sferë, megjithatë, do të inkurajojnë shtetet që të pranojnë aplikime nga organizatat paanshme dhe jo-partiake me një zotim të demonstruar për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të njeriut dhe qeverisjes demokratike.

Siç tregon fusnota 156, udhëzimet autoritative të praktikave më të mira për praktikën e vëzhgimit të zgjedhjeve janë publikuar nga Këshilli i Evropës, Komisioni Evropian, dhe ODIHR-i. Udhëzime të tjera gjithashtu janë publikuar edhe nga organizatat të tjera, duke përfshirë organizatat ndërkombëtare dhe organizatat joqeveritare.

Paragrafi 11.4 e përsërit paragrafin 27 të Deklaratës së Stambollit të OSBE-së, Kartës së Sigurisë Evropiane. Në këtë dispozitë, Shtetet pjesëmarrëse zotohen për të përforcuar aftësinë e organizatave joqeveritare (OJQ) për të dhënë kontributin e tyre të plotë për zhvillimin e mëtejshëm të shoqërisë civile dhe të drejtat e njeriut dhe liritë themelore të njeriut.

Paragrafi 11.5 citon ri-afirmimin më të ri në Deklaratën e Samitit të Stambollit të zotimeve të OSBE-së lidhur me zgjedhjet, duke përfshirë çështjet lidhur me rolin e ODIHR-it lidhur me legjislacionin dhe vëzhgimin zgjedhor. Ai gjithashtu shpreh zotimet e reja të Shteteve pjesëmarrëse që kanë hyrë në

të për të “ndjekur menjëherë vlerësimet dhe rekomandimet zgjedhore të ODIHR-it”

Paragrafi 11.6 nxjerr në pah dy paragrafët e Dokumenteve Përfundimtare të OSBE-së në Budapest, 1994, lidhur me përforsimin e rolit të ODIHR-it, në bashkëpunim me organizatat e tjera, lidhur me monitorimin e zgjedhjeve.

Paragrafi 11.7 përshkruan procedurat e ndjekura nga OSBE-ja dhe shtetet pjesëmarrëse në lidhje me vendosjen e misioneve të vlerësimit të ODIHR-it dhe misionet e vëzhgimit të zgjedhjeve (MVZ). Ai thekson se shtetet pjesëmarrëse do ti japin MVZ qasje të papenguar në të gjitha nivelet e administratës zgjedhore, si dhe qasje në zyrat e tjera të rëndësishme publike, dhe ti mundësojnë MVZ për t’u takuar me të gjitha formacionet politike, si dhe sektorët e tjerë të interesuar.

XII. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi

Paragrafi 12.1 e përsërit pjesën kryesore të paragrafit 26 të Dokumentit të Kopenhagës,

në lidhje me masat e bashkëpunimit praktik, duke përfshirë këtu këmbimin e informatave dhe ekspertizave, për të ndihmuar Shtetet pjesëmarrëse të vazhdojnë zhvillimin e institucioneve të tyre demokratike. Ndër zonat e identikuara për vëmendje të veçantë ishin “të legjislacionit zgjedhor, administrimit dhe vëzhgimin” dhe “Partitë politike dhe roli i tyre në shoqëritë pluraliste”

Paragrafi 12.2 përmbledh dispozitat prej Kartës së Parisit për një Evropë të Re të OSBE-së, 1990, për zhvillimin e marrëveshjeve institucionale për bashkëpunim për çështjet zgjedhore. Në këtë dispozitë, funksioni i ODIHR-it në lehtësimin e kontakteve dhe këmbimin e informatave për zgjedhjet u shqyrtua, dhe më tej u caktuan detyra specifike të përgjegjësisive të ODIHR-it.

Paragrafi 12.3 e përsërit betimin e shteteve pjesëmarrëse të OSBE-së, bërë nëpërmjet të Deklaratës të Samitit të Stambollit, duke riafirmuar zotimin që zgjedhjet të jenë “të lira dhe të drejta, në përputhje me parimet dhe angazhimet e OSBE-së”. Në atë dokument, shtetet ranë gjithashtu dakord për të “ndjekur menjëherë vlerësimet dhe rekomandimet zgjedhore të ODIHR-it”

PJESA E TRETË

RAPORTI PËR HISTORINË: ZOTIMET E OSBE-së DHE PARIMET E TJERA PËR ZGJEDHJE DEMOKRATIKE¹⁶⁹

I. Hyrje

Edhe pse parimi i zgjedhjeve demokratike ishte i përcaktuar në Deklaratën Universale për të Drejtat e Njeriut (UDHR) në vitin 1948 dhe në Konventën (Paktin) Ndërkombëtar mbi të Drejtat Civile dhe Politike (ICCPR) në vitet 1960, bashkësia ndërkombëtare vetëm në kohët e fundit i është adresuar çështjes në thellësi më të madhe. Këshilli i Evropës miratoi Konventën Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut (KEDNJ) në vitin 1953, por, deri në vitin 1990, ai aplikohet vetëm për demokracitë e vendosura të Evropës Perëndimore. Që nga viti 1990, megjithatë, ka pasur rritje të konsiderueshme në përbërjen e teksteve në nivel kombëtar, rajonal, dhe nivelet globale duke përcaktuar standardet për zgjedhje demokratike. Dokumenti i Takimit të Kopenhagës të Konferencës mbi Dimensionin Njerëzor,¹⁷⁰ miratuar nga atëherë - Konferenca për Siguri dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE), e përfaqësonte përpilimin (hartimin) më të detajuar në atë kohë të standardeve ndërkombëtare për zgjedhjet demokratike dhe është rasti i parë në të cilin shtetet kishin dhënë zotime specifike ndërkombëtare në lidhje me procesin zgjedhor.

Që prej miratimit të Dokumentit të Kopenhagës, Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së kanë bërë zotimet të tjera të lidhura me zgjedhjet, p.sh., në Deklaratën e Samitit të Stambollit të OSBE-së,¹⁷¹ që përmbante angazhimin për të ndjekur menjëherë vlerësimet dhe rekomandimet zgjedhore të përpiluara nga Zyra e OSBE-së për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (ODIHR). Një punë e konsiderueshme për çështjet lidhur me zgjedhjet është kryer edhe nga institucionet e Këshillit të Evropës. Veprime të tjera janë marrë përmes Kombeve të Bashkuara dhe organeve të tjera globale apo rajonale. Në zonën e OSBE-së, iniciativa lidhur me zgjedhjet gjithashtu janë ndërmarrë nga Komonuelthi i Shteteve të Pavarura (CIS) dhe Unioni i Zyrtarëve zgjedhor të Evropës Qendrore dhe Lindore (ACEEEO).

Si rezultat i institucioneve rajonale dhe institucioneve të tjera të përshkruara në këtë Raport për Historinë dhe që pasqyrohet në Inventarin shoqëruar të zotimeve të OSBE-së dhe parimeve të tjera tani ka një organ të pasur të autoriteteve lidhur me zgjedhjet - duke përfshirë normat ligjore, zotimet politike, parimet e përgjithshme, rastet gjyqësore, standardeve të propozuara dhe praktikave të

¹⁶⁹ Një draft i mëhershëm i këtij dokumenti ishte përgatitur për ODIHR-in nga Jessie Pilgrim, Këshilltar Ligjor, SHBA, dhe paraqitur nga ODIHR-it për Këshillin e Përhershëm të OSBE-së nën titullin 'Angazhimet dhe Standardet Ndërkombëtare mbi të drejtën për zgjedhjet demokratike: Referenca Udhëzuese për zgjedhjet Demokratike dhe praktikave më të mira' (Draft, Varshavë, 20 nëntor 2002).

¹⁷⁰ Op. cit. NB, përveç kur të referohet në të vërtetë në fusnotën, të gjitha citime janë të materialeve të përshkruara në referencat në fund.

¹⁷¹ Deklaratën e Stambollit, op. cit., Karta Evropiane të Sigurimit, 25

rekomanduara, komenteve, dhe vëzhgimeve – të shpërndara në mesin e burimeve të shumta.

Deri tani, megjithatë, nuk ka sintezë (grumbullim) të përshtatshme për praktikuesit e interesuar për ndihmë zgjedhore dhe monitorim, ose për hartuesit e politikës duke marrë parasysh atë se a thua zotimet dhe parimet ekzistuese mbi zgjedhjet janë adekuate ose të mjaftueshme gjithëpërfshirëse.

Ndodhi në këtë bazë që ODIHR-i të iniciojë një përmbledhje të burimeve të parimeve zgjedhore për praktikuesit dhe krijuesit e politikave. Si shtesë e vlerës të saj të mundshme si një udhëzues referimi, një produkt i tillë gjithashtu mund të ndihmonte adresimin e çështjeve tjera që dalin nga tekstet e shumta dhe burimet alternative mbi zgjedhjet. Ajo mundet gjithashtu të sigurojë që vizionet e qarta të zotimeve të Kopenhagës të mos të zvogëlohen për shkak të shumëllojshmërisë së burimeve. Si pasojë e diskutimeve në Takim të Këshillit të Ministrave të OSBE-së në Bukuresht në vitin 2000 dhe Seminarit për Dimensionin Njerëzor të vitit 2001, në vitin 2002, ODIHR-i e mblodhi një grup ekspertësh ndërkombëtarë mbi ligjet dhe standardet e zgjedhjeve.

Grupi i ekspertëve përmbante kombinimin e ekspertizës ligjore, politike, kushtetuese, zgjedhore, dhe të vëzhgimeve; perspektivat nga Amerika e Veriut, Evropa, Komonuelthi i Shteteve të Pavarura (CIS), dhe Evropa Qendrore dhe Lindore; dhe përvojat nga institucionet e ndryshme ndërkombëtare (OSBE, Këshilli i Evropës, CIS, dhe Bashkimi Evropian) dhe organizatat joqeveritare. Grupi u takua pesë herë në Varshavë dhe Vjenë, u konsultua mbi një bazë të vazhdueshme gjatë kohëzgjatjes së projektit, miratoi konceptin e një inventari “të normave, parimeve, standardeve dhe praktikave të mira”, dhe përgatiti dy raportet e përkohshme (periodike). ODIHR fillimisht paraqiti punën e

grupit në shtator 2002 në Takimin e OSBE-së për Implementimin e Dimensionit Njerëzor në Varshavë dhe më pas në Këshillin e Përhershëm në Vjenë. Në 5 dhjetor 2002, Këshilli i Përhershëm i dha për detyrë ODIHR-it “për të zhvilluar më tej”, projektin për inventarin dhe “për të raportuar mbi përparimin” deri në 30 qershor 2003.¹⁷² Në 7 dhjetor 2002, Këshilli Ministror, në Porto, udhëzoi Këshillin e Përhershëm “për të marrë në konsideratë nevojën për të përpunuar angazhimet shtesë për zgjedhjet, në frymën e bashkëpunimit të zgjeruar me organizatat tjera ndërkombëtare, si edhe midis shteteve pjesëmarrëse, dhe të raportojë në takimin e ardhshëm të Këshillit të Ministrave.”¹⁷³

Dokumenti i pranishëm, i cili rrjedh nga një propozim dokumenti i vitit 2002 publikuar nga ODIHR-i pas shqyrtimit të tij në Takimin për Implementimin e Dimensionit Njerëzor,¹⁷⁴ bëhet pjesë e raportit të progresit që ODIHR-i ka hartuar, me ndihmën e grupit të ekspertëve, në çështjen e zotimeve dhe parimeve zgjedhore aktualisht të aplikueshme brenda zonës së OSBE-së. Kjo është pjesa e tretë e një dokumenti me katër pjesë, të organizuar si vijon: Përmbledhje ekzekutive, Inventari i Zotimeve dhe Parimeve të OSBE-së për Zgjedhje Demokratike (Pjesa e parë), Komentet shpjeguese mbi inventarin (Pjesa e dytë), Raporti i historisë (Pjesa e tretë) dhe Referencat (Pjesa e Katërt).

Versioni i tanishëm i këtij raporti është rishikuar për të identifikuar më qartë se cilat aspektet të standardeve dhe praktikave më të mira të përfshira rrjedhin nga zotimet ekzistuese të OSBE-së dhe parimeve të tjera prej ligjeve ndërkombëtare ose prej standardeve dhe praktikave të tjera më të mira të ndjekura nga shtetet dhe rekomanduar nga organizatat dhe shoqatat ndërkombëtare dhe ekspertët më të njohur. Përveç kësaj pjese Hyrëse, raporti në fjalë përmban tri seksione të tjera.

¹⁷² Vendimi nr. 509, OSBE/ODIHR Propozim Dokument “Standardet dhe Zotimet Ndërkombëtare për të Drejtën për Zgjedhje Demokratike: Udhëzim Praktik për Praktikant më të mira të Zgjedhjeve Demokratike”

¹⁷³ Vendimi nr. 7, “Zotimet zgjedhore”

¹⁷⁴ OSBE/ODIHR, Propozim Dokumenti, op. citat

Seksioni i dytë, Historia (Prapavija), jep një përshkrim më të hollësishëm të zhvillimit të përgjithshëm të parimeve ndërkombëtare të zgjedhjeve dhe zbatimit të tyre përmes zotimeve politike, normave ligjore, si dhe standardeve dhe praktikave të rekomanduara të cilat mund të përfshihen në këtë Hyrje.

Seksioni i tretë, për Zotimet dhe Detyrimet Themelore, studion normat dhe parimet ndërkombëtare në lidhje me zgjedhjet demokratike. Ai përshkruan normat e ndryshme universale dhe standardet dhe angazhimet rajonale të OSBE-së që rregullojnë të drejtën për pjesëmarrje të popullatës, përfaqësuesve të qeverisë dhe sundimit të së drejtës, së bashku me liritë të shprehjes, tubimit, dhe shoqërimit që janë ngushtë të lidhura.

Seksioni i katërt, Komponentët dhe Konsiderimet për Zgjedhjet Demokratike, ju drejtohen zotimeve të OSBE-së dhe parimeve të tjera të zbatueshme për elementet themelore të një sistemi të zgjedhjeve demokratike. Këto elemente janë të organizuara nën 12 tituj funksionale të cilat janë të njëjta si ato të përdorura në organizimin e Inventarit shoqëruar për zotimet e OSBE-së dhe parimet për Zgjedhjet Demokratike dhe Komentet shpjeguese në të. Pjesa e fundit gjithashtu shqyrton shembuj specifik të praktikave që janë gjetur të jenë në përputhje me, ose në kundërshtim me, normat ligjore ndërkombëtare për zgjedhje demokratike dhe zotimet e OSBE-së; identifikon parimet e zgjedhjeve të përcaktuara nëpërmjet të instrumenteve rajonale ligjore dhe politike; dhe merr shënime për disa “praktika të mira” lidhur me ta.

II. Historia (Prapavija)

E drejta universale për zgjedhje demokratike dhe qeveri përfaqësuese për herë të parë u

shpall në Nenin 21 të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut (UDHR), në vitin 1948.¹⁷⁵ Në vitin e ardhshëm u formua Këshilli i Evropës (CoE). Nëpërmjet të Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut (ECHR) të vitit 1953, ishte bërë një përpjekje për ti bërë parimet e Deklaratës ligjërishit detyruese. Përveç kësaj për të qenë në fuqi në mesin e vetë shteteve anëtare, obligimet relevante potencialisht të justifikueshme në mes të një shteti anëtar dhe çdo person që i nënshtrohet juridiksionit të saj. Sa i përket zgjedhjeve dhe qeverisë përfaqësuese në veçanti, detyrimet e shteteve u bënë të qarta në vitin 1954 përmes Protokollit Nr 1, Neni 3, të KEDNj. Aplikimi i kësaj të drejte ishte i kufizuar në demokracitë e Evropës Perëndimore.

Në vitin 1966, Asambleja e Përgjithshme e KB miratoi një rezolutë në të cilën ishin bashkëngjitur dy Marrëveshje (Konventa) Ndërkombëtare: mbi të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore dhe mbi të Drejtat Civile dhe Politike (ICCPR). Neni 25 i ICCPR përforcon përmbajtjen e Nenit 21 të UDHR lidhur me të drejtat e qytetarëve për të marrë pjesë në qeveri drejtpërdrejt ose nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht në zgjedhjet demokratike. Nëpërmjet të mbikëqyrjes prej Komisionit për të Drejtat e Njeriut të OKB-së për pajtueshmërinë me kërkesat e KNDCP-së dhe rolin e saj të parë nën protokollin alternativ të Konventës, të KNDCP mundësoi një masë të përgjegjësisë së shtetit për detyrimet globale të të drejtave të njeriut, duke përfshirë edhe të drejtat që lidhen me zgjedhjet. Në forma të ndryshme të përfshirjes, e drejta për zgjedhjet demokratike, u bë edhe ligjërishit e zbatueshme në rajonet e tjera, për shembull, përmes Konventës Amerikane për të Drejtat e Njeriut.¹⁷⁶

Ratifikimi dhe zbatimi i ICCPR dhe përparimi në monitorimin dhe zbatimin e institucioneve të tjera demokratike, veçanërisht në zonën e OSBE-së, janë mundësuar nga bashkëpunimi

¹⁷⁵ Pjesët relevante të dokumenteve të përmendura në Hyrje janë riprodhuar në pjesën e mëposhtme, Obligimet themelore.

¹⁷⁶ Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut, Neni 23, OAS Traktati Seria nr 36, 1144 UNTS, 123, hyri në fuqi 18 korrik 1978 (“ACHR”), shih gjithashtu Kartën Afrikane të të Drejtave të Njeriut dhe të Popujve, Neni 13, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. (hyri në fuqi 27 qershor 1981) (“ACHPR”).

ndërmjet ish blloqeve të Lindjes dhe Perëndimit nëpërmjet të "Procesit të Helsinkit", të iniciuar në fund të vitit 1972. Procesi i Helsinkit kulmoi përkohësisht me Aktin Përfundimtar të Konferencës mbi Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE), 1975.¹⁷⁷ Edhe pse nuk ishin përmendur zgjedhjet në Aktin Përfundimtar të Helsinkit, Akti përmbante 10 parime,¹⁷⁸ të ashtuquajtura Dhjetë Porositë e Moisiut, prej të cilave Parimi i VII-të i drejtohej respektimit të të drejtave dhe lirive fundamentale të njeriut, përfshirë lirinë e mendimit, ndërgjegjes, fesë ose besimit.

Parimi i VII-të ishte bazë për aktivitetet e KSBE-së në dimensionin e njeriut nga viti 1975 e më pas. Megjithatë, kaluan pesëmbëdhjetë vite, para se parimi të mund të ishte transferuar në një sërë të zotimeve politike të detajuara përmes Dokumentit të Takimit të Kopenhagës të vitit 1990 të Konferencës së KSBE mbi Dimensionin Njerëzor - i njohur zakonisht si Dokumentit të Kopenhagës. Dokumenti i Kopenhagës zgjeroi zotimet e shteteve pjesëmarrëse në KSBE për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut për zgjedhjet dhe qeverisjen përfaqësuese Gjithashtu mundëson edhe mandatin zgjedhor, së pari, nga Zyra për Zgjedhje të Lira, të themeluar në vitin 1990 nën Kartën e Parisit për një Evropë të Re, dhe më pas,¹⁷⁹ të Zyrës për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (ODIHR), të themeluar në vitin 1992 dhe ushtrimit të funksioneve të gjera që implikon vetë emri i saj.¹⁸⁰

Që nga fillimi i aktivitetet të tij për vëzhgimin zgjedhor, ODIHR ka vëzhguar mjaft më shumë se mbi 100 zgjedhjeve në rajonin e OSBE-së, duke shpërndarë në këtë proces një total prej më shumë se 10.000 vëzhgues ndërkombëtarë, shpesh në bashkëpunim me ekipet e vogla të dërguara nga Asambleja Parlamentare e OSBE-së, Këshilli të Evropës, dhe Parlamenti Evropian. Procesverbali

me shkrim i misioneve të vëzhgimit të zgjedhjeve të ODIHR-it (MVZ), në veçanti raportet paraprake dhe përfundimtare të vëzhgimit, si edhe analizat e tjera të proceseve zgjedhore dhe kornizave ligjore, përbën një burim të pasur të informatave mbi mënyrën se si zotimet përkatëse nga Dokumenti i Kopenhagës janë zbatuar në rajonin e OSBE-së. Gjatë dekadës së fundit ose afërsisht, institucione të tjera gjithashtu kanë kontribuar në avancimin dhe zhvillimin progresiv të standardeve ndërkombëtare në lidhje me zgjedhjet, veçanërisht në zonën e OSBE-së. Në Evropë, Këshilli i Evropës (CoE) i Asamblesë Parlamentare, Kongresi i Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Evropës dhe Komisioni Evropian për Demokraci nëpërmjet Ligjit (Komisioni i Venecias),¹⁸¹ - të cilat bashkëveprojnë në kuadrin e Këshillit për Zgjedhje Demokratike - si dhe rastet gjyqësore të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, kanë zhvilluar standardet rajonale për zgjedhje demokratike. Komonuelthi i Shteteve të Pavarura (CIS) është kontribuuesi më i fundit, duke përpiluar një projekt-marrëveshje mbi standardet e zgjedhjeve që do hyjë në fuqi kur të ratifikohet nga tre shtete të CIS.¹⁸² Shoqata e Zyrtarë të zgjedhjeve të Evropës Qendrore dhe Lindore (ACEEEO) gjithashtu ka hartuar kohëve të fundit një propozim konventë, që i është dorëzuar Këshillit të Evropës për shqyrtim.¹⁸³

Në shkallë globale, Komiteti për të Drejtat e Njeriut pranë OKB-së miratoi një Koment të Përgjithshëm mbi standardet për zgjedhje demokratike në vitin 1996.¹⁸⁴ Organet e tjera të OKB-së, si edhe organizatat multilaterale dhe joqeveritare, kanë kontribuar për listën e shtuar të dokumenteve ndërkombëtare mbi këtë çështje, si konsensus në mbështetje të qeverisjes demokratike që lindi në vitet 1990. Zgjedhjet demokratike janë bërë një kusht për anëtarësim në organizata të caktuara ndërkombëtare dhe do të shërbejnë edhe

¹⁷⁷ KSBE, Akti Final i Helsinkit, op. cit.

¹⁷⁸ I, Deklarata e Parimeve udhëzuese Marrëdhëniet midis shteteve pjesëmarrëse.

¹⁷⁹ OSBE-së, Kartën e Parisit, "Rregullime institucionale", Pjesa G.

¹⁸⁰ OSBE-së, Dokumenti përfundimtar i Budapestit, 1994, Budapest Vendime, Kreu VIII, par. 12.

¹⁸¹ Udhëzimet CDL, op. cit.

¹⁸² CIS Konventa Zgjedhore .,

¹⁸³ ACEEEO, op. cit.

¹⁸⁴ Komente UNHRC, op. cit.

më gjerë si një bazë për legjitimitetin e qeverive brenda komunitetit ndërkombëtar.¹⁸⁵ Institucionet ndërkombëtare dhe rajonale në përgjithësi pranojnë se të drejtat civile dhe politike, të tilla si liria e mendimit, këmbimit të informatave, themelimit të shoqatave (duke përfshirë edhe partitë politike), dhe pjesëmarrjes në zgjedhje të lira dhe të drejta, janë qendrore për konsolidimin e qeverisjes demokratike dhe sundimit të ligjit.¹⁸⁶

Përpilimi i udhëzimeve më të hollësishme për çështje të tilla kryesore zgjedhore siç është koha e mbajtjeve të zgjedhjeve, roli i partive politike, regjistrimi i votuesve, apo sjelljen e votimit ka vazhduar më ngadalë. Megjithatë, në fillim të vitit 1990, institucionet e interesuara, përfshirë këtu edhe nëpërmjet përfshirjes së tyre aktive në monitorimin e zgjedhjeve dhe asistencë teknike, kanë prodhuar në mënyrë të qëndrueshme një tërësi të praktikave që munden të përdoren për të identifikuar parimet ndërkombëtare dhe konsolidimin e praktikave më të mira për zgjedhjet demokratike.¹⁸⁷

Zotimet e ndryshme politike, detyrimet ligjore, standardet dhe praktikat ndërkombëtare, rastet gjyqësore, komentet, dhe raportet lidhur me zgjedhjet demokratike janë të shpërndara nëpër një numër të konsiderueshëm të dokumenteve prej burimeve të ndryshme. ODIHR ka grumbulluar përvojë të pasur në zbatimin e zotimeve dhe parimeve lidhur me zgjedhjet dhe posedon eksperiencë për shqyrtimin dhe përpilimin e këtyre materialeve.

Dokumenti që shqyrtohet përmban historinë e zotimeve të OSBE-së, parimet e tjera, dhe standardet tjera ndërkombëtare në zhvillim të sipër dhe praktikat më të mira në lidhje me zgjedhjet demokratike. Kur të përfundohet, ky rishikim mund ti ndihmojnë ODIHR-it dhe

Shteteve anëtare të OSBE-së të aplikojnë një qasje më të qëndrueshme për vëzhgimin e zgjedhjeve, duke bërë vlerësime, dhe duke mundësuar ndihmë teknike. Sa më tepër, projekti i ODIHR-it, sipas të cilës ky rishikim është ndërmarrë mund të shërbejë për të lehtësuar diskutimet në zhvillimin e mëtejshëm të zotimeve të OSBE-së për zgjedhje demokratike. Ky aktivitet i ODIHR-i gjithashtu mund të rrisë bashkëpunimin për përcaktimin dhe zhvillimin e parimeve, standardeve dhe praktikave zgjedhore, me Këshillin e Evropës, Komonuelthin e Shteteve të Pavarura (CIS), si dhe organizatat e tjera të interesuara.

Nevoja për parime dhe standarde të tillë është e qartë. Shprehjet si të rregullta, të vërteta, dhe demokratike të përfshira në norma ligjore ndërkombëtare dhe zotimet politike janë interpretuar shpesh në mënyrë subjektive. Është vënë në dukje se, “Në praktikë, mund të jetë më lehtë për të identifikuar se çfarë nuk është zgjedhje e lirë, e drejtë apo e vërtetë, duke u fokusuar në dëshmitë e ndikimit të tepërt të jashtëm, mungesës së zgjedhjes të kuptueshme në sistemet vetëm një kandidat prej vetëm një partie, apo terrorizmit të votuesve”¹⁸⁸ Ky raport dhe materialet shoqëruese përpiqen të adresojnë këtë shqetësim duke formuluar parimet që mund të aplikohen në mënyrë më objektive dhe duke filluar të identifikojnë praktikat më të mira për zbatimin e tyre.

III. Angazhimet dhe detyrimet themelore

A. Prapavija (historia) universale

Obligimet themelore ndërkombëtare për zgjedhje demokratike njohin të drejtën e

¹⁸⁵ Shih, për shembull, Protokollin e ndryshimeve në Kartën e Organizatës së Shteteve Amerikane, Neni I (14 dhjetor 1992) (në tekstin e mëtejshëm, Protokollin i Uashingtonit); pranimit të Monakos në Këshillin e kontingjentit të Evropës mbi reformën e ligjit zgjedhor (Raporti i Asamblesë Parlamentare të CoE, qershor 1999).

¹⁸⁶ Shih, për shembull, UNHRC Komentet, op. cit., 8, dhe të OKB-së Komisionit për të Drejtat e Njeriut, Res. Nr 1999/57 mbi Promovimin e të drejtës për Demokraci (1999) dhe Res. Nr 2000/47 për promovimin dhe konsolidimin e demokracisë (2000).

¹⁸⁷ Shih Goodwin-Gill. Përveç nga institucionet puna e të cilit është përmendur në këtë raport, disa nga organizatat e tjera që kanë bërë një kontribut të rëndësishëm për zhvillimin e standardeve ndërkombëtare dhe praktikave të zgjedhjeve janë të Sekretariatit të Kombeve të Bashkuara, veçanërisht të OKB-së Ndihmës zgjedhor Dega (<http://www.depart.un.org/dpa/>), Instituti Kombëtar Demokratik për Çështje Ndërkombëtare (NDI) (<http://www.ndi.org>), Instituti Ndërkombëtar për Demokraci dhe Ndihmë për Zgjedhjet (<http://www.idea.net>) dhe Fondacioni Ndërkombëtar për Sistemet Zgjedhore (IFES) (<http://www.ifes.org>).

¹⁸⁸ Goodwin - Gill, f. 2.

qytetarëve për të marrë pjesë në qeveri dhe janë paraqitur shkurtimisht në UDHR dhe ICCPR. Neni 21 i UDHR identifikon pesë premisa themelore të zgjedhjeve demokratike: zgjedhjet periodike dhe të lira, e drejta e përgjithshme dhe e barabartë e votimit, dhe votimi i fshehtë:

- (1) Secili ka të drejtë të marrë pjesë në qeverisjen e vendit të vet, drejtpërdrejt ose me anë të përfaqësuesve të zgjedhur lirisht. ...
- (3) Vullneti i popullit është baza e pushtetit shtetëror; ky vullnet duhet të shprehet në zgjedhje periodike dhe të lira të cilat do të bëhen me votim të përgjithshëm dhe të barabartë dhe do të mbahen me votim të fshehtë ose sipas procedurës ekuivalente të votimit të lirë.¹⁸⁹

Parimet e UDHR lidhur me zgjedhjet janë bërë si detyrime të zbatueshme ligjore përmes nenit 25 të ICCPR.¹⁹⁰ Neni 25 i ICCPR gjithashtu qartëson dhe përforcon më tutje normat për zbatimin e zgjedhjeve demokratike: mos-diskriminimi, obligimi i shteteve për të ofruar mundësi pa kufizime të paarsyeshme të ushtrimit të drejtave të aplikueshme, si dhe obligimi për të garantuar shprehjen e lirë të vullnetit të votuesve. Në të njëjtën kohë, Neni 25 përcaktohet me dispozitat e Nenit 21 të UDHR në të drejta të veçanta, por edhe më tutje të ndërvarura, të drejta të qytetarëve që mund të kenë mundësi të zbatohen; e drejta për të marrë pjesë në kryerjen e punëve publike, drejtpërdrejt ose nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht (e referuar shpesh si e drejtë për pjesëmarrje ose qeverisje përfaqësuese); të drejtat për të votuar dhe për t'u zgjedhur, dhe të drejtën që të ketë qasje deri te (për të marrë pjesë në) shërbim publik.¹⁹¹

Secili qytetar do të ketë të drejtë dhe mundësi, pa asnjë nga dallimet e përmendura ... dhe pa kufizime të paarsyeshme:

- (a) Të marrë pjesë në kryerjen e punëve publike, drejtpërdrejt ose nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht;
- (b) Për të votuar dhe për t'u zgjedhur në zgjedhje periodike dhe të vërtetë e cila do të bëhet me votim të përgjithshëm dhe të barabartë dhe do të mbahen me votim të fshehtë, që garantojnë shprehjen e lirë të vullnetit të zgjedhësve;
- (c) të ketë qasje, në kushte të përgjithshme të barazisë, në shërbime publike në vend të tij.

Katër artikuj të tjerë të ICCPR theksojnë obligimet përkatëse. Neni 19 i ICCPR thotë:

1. Secili do të ketë të drejtën e ketë mendimin e tij pa ndërhyrje.
2. Secili person do të ketë të drejtën e lirisë së shprehjes; kjo e drejtë përfshin lirinë për të kërkuar, pranuar dhe për të dhënë informata dhe ide të çdo lloji, pavarësisht nga kufijtë, qoftë gojarisht, me shkrim apo të shtypura, në formë të artit, apo nëpërmjet ndonjë mediumi tjetër sipas zgjedhjes së tij.
3. Ushtrimi i të drejtave të parashikuara në paragrafin 2 të këtij neni mbart me vete detyra dhe përgjegjësi të veçantë. Ata munden të jetë subjekt i disa kufizimeve, por kufizimet mund të jenë vetëm të tilla që janë të parashikuara me ligj dhe janë të nevojshme:
  - (a) Për respektimin e të drejtave ose reputacionin e të tjerëve;
  - (b) Për mbrojtjen e sigurisë kombëtare, të rendit publik (rendi publik), ose të shëndetit publik apo moralit.

Neni 21 i ICCPR thekson:

Do të njihet e drejta e tubimit paqësor. Asnjë kufizim nuk mund të vendoset në ushtrimin e kësaj të drejte përveç atyre kufizimeve të caktuara në përputhje me ligjin dhe që janë të nevojshme në një shoqëri demokratike në

¹⁸⁹ UDHR, op. cit., 21 (1), (3).

¹⁹⁰ Mjetet kryesor të zbatimit janë nëpërmjet raporteve periodike të Komitetit të Drejtave të Njeriut të OKB-së dhe partive të tjera shtetërore të Konventës; shih KNDPCP, 40 dhe më tutje.

¹⁹¹ Id., 25.

interes të sigurisë kombëtare ose sigurisë publike, rendit publik (rendi publik), mbrojtjen e shëndetit publik ose moralit ose mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve.

Neni 22 i ICCPR thekson në pjesën e tij:

1. Secili person do të ketë të drejtën për lirinë e shoqërimit me të tjerët, duke përfshirë të drejtën për të formuar dhe tu bashkuar në sindikata për mbrojtjen e interesave të tij.
2. Asnjë kufizim nuk mund të vendoset në ushtrimin e kësaj të drejte përveç atyre kufizimeve të cilat janë përcaktuar me ligj dhe që janë të nevojshme në një shoqëri demokratike në interes të sigurisë kombëtare ose sigurisë publike, rendit publik (rendi publik), mbrojtjen e shëndetit publik apo moralit, ose mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve. ...

Neni 12 i ICCPR mbi lirinë e lëvizjes është gjithashtu i rëndësishëm në kontekstin e zgjedhjeve.

Këto dispozita theksojnë parimet themelore që krijojnë themelet për të drejtën për zgjedhje demokratike.¹⁹² Në rrethana të caktuara, këto të drejta të njeriut, së bashku me të drejtën për zgjedhje të lira dhe të ndershme, ofrojnë një bazë ligjore për një kërkesë individuale të zbatueshme për një qeveri pjesëmarrëse dhe përfaqësuese.

Në fakt, këta artikuj mund të shihen se përmbajnë “Detyrimet për rezultate” që kërkojnë nga këto instrumente ndërkombëtare.¹⁹³ Edhe pse shtetet ndërmarrin veprime për të arritur rezultate të veçanta, ata nuk shfrytëzojnë një pjesë

thelbësore të mjeteve për arritjen e qëllimeve të dëshiruara. A thua detyrimet e tilla për rezultatet janë përmbushur varet në vlerësimin e të dy gjërave, mjeteve të zgjedhura për zbatimin dhe rezultatet e arritura. Megjithatë, standardet e arritjeve në pjesë të madhe mbeten si standarde ndërkombëtare. Kjo është veçanërisht e vërtetë në sferën zgjedhore, ku praktikant dhe procedurat janë të strukturuar në mënyrë të konsiderueshme nga nevoja që të përputhen me parimet themelore të mos-diskriminimit, të drejtës së përgjithshme dhe të barabartë për të votuar, votimit të fshehtë, procesit të rregullt ligjor, si dhe vullnetit të popullit si bazë e autoritetit të qeverisë.¹⁹⁴

B. Prapavija (historia) rajonale

Normat globale ligjore të përshkruara më sipër janë të pasqyruar në instrumentet rajonale për të drejtat e njeriut.¹⁹⁵ Preambula e KEDNJ, 1950, riafirmon “besimin e thellë” të Shteteve Kontraktuese “në ato Liri Themelore të cilat janë themelet e drejtësisë dhe paqes në botë dhe mirëmbahen më së miri në një anë nga një demokraci efektive politike dhe nga ana tjetër nga një mirëkuptim i përbashkët dhe respektimit i të drejtave të njeriut mbi të cilat ata varen.”¹⁹⁶

Të drejtat zgjedhore - për dallim nga e drejta për të jetuar në një demokraci përfaqësuese - nuk janë adresuar në tekstin kryesor të ECHR, por në vend të saj ata shfaqen në Nenin 3 të Protokollit të Parë, i cili parashikon:

Palët Kontraktuese Kryesore marrin përsipër të mbajë zgjedhje të lira në intervale të arsyeshme me votim të fshehtë, sipas kushteve që do të sigurojnë

¹⁹² Edhe pse këto janë nenet themelore, parimet ndërkombëtare për zgjedhje demokratike mund të lindin nga burime të tjera të përgjithshme të së drejtës ndërkombëtare. Përcaktimi i një standardi ndërkombëtar duhet të udhëhiqet nga koncepti i të drejtës ndërkombëtare gjendet në Nenin 38 të Statutit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë, i cili deklaron se autoriteti i tillë mund të rrjedh nga “(a) të konventat ndërkombëtare, qoftë të përgjithshme ose të veçanta, krijimin e rregullave shprehimisht njohur nga ... shtetet; (b) me porosi ndërkombëtare, si dëshmi e një praktikë e përgjithshme pranuar si ligj; (c) parimet e përgjithshme të së drejtës të njohura nga kombet e civilizuar, (d) ... vendimet gjyqësore dhe trajnimin e publicistëve më të kualifikuar të vendeve të ndryshme, si një mjet ndihmës për përcaktimin e rregullave të ligjit”. Nënshkruar 26 qershorit 1945, UNTS Nr 993, në fuqi për të gjitha shtetet anëtare të OKB-së (shih Karta e OKB-së, Neni. 93).

¹⁹³ Goodwin-Gill, f. 7. (Një grup i termave të bëjnë dallimin midis obligimeve të drejtëpërdrejtë dhe detyrimet e rezultatit është “Specifikim” zëvendës “paraqitjen” standardeve.)

¹⁹⁴ Shih Id

¹⁹⁵ Për qëllime të këtij dokumenti, përshkrimi i situatës rajonale do të jetë i kufizuar në rajonin e OSBE-së.

shprehjen e lirë të mendimit të njerëzve sipas legjislacionit të zgjedhur.

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut më pas ka vënë re se fjalët e preambulës janë të një rëndësie parësore pasi që ata ruajnë një parim karakteristik të demokracisë, duke u zhvilluar “[n]ga ideja e të drejtës ‘institucionale’ për zbatimin e zgjedhjeve të lira ... [duke shkuar] kah koncepti i ‘të drejtës së përgjithshme të votimit’ dhe pastaj, si pasojë, deri të të drejtat subjektive të pjesëmarrjes - të ‘drejtën për të votuar’ dhe ‘të drejtën për tu kandiduar në zgjedhjet për legjislacion.’”¹⁹⁷

Ajo e cila është quajtur “deklarata më e gjerë dhe gjithëpërfshirëse parimore në lidhje me zgjedhjet”¹⁹⁸ gjendet në Dokumentin e Kopenhagës të OSBE-së të vitit 1990. Në Dokumentin e Kopenhagës, Shtetet pjesëmarrëse pranojnë se demokracia pluraliste dhe sundimi i ligjit janë thelbësor për sigurimin e respektimit të të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut.¹⁹⁹ Në paragrafin 6, Dokumenti thekson: “Shtetet pjesëmarrëse deklarojnë se vullneti i popullit, i shprehur lirisht dhe në mënyrë të drejtë nëpërmjet zgjedhjeve periodike dhe të vërteta, është baza e autoritetit dhe legjitimitetit të të gjithë qeverive. Shtetet pjesëmarrëse në përputhje me rrethanat do të respektojnë të drejtën e qytetarëve të tyre për të marrë pjesë në qeverisjen e vendit të tyre, qoftë drejtpërdrejt ose nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur lirisht nga ato përmes proceseve të ndershme elektorale. Ata e njohin përgjegjësinë e tyre për të mbrojtur dhe për të ruajtur në përputhje me ligjet e tyre, obligimet e tyre ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe zotimet ndërkombëtare, rendin demokratik lirisht të vendosur nëpërmjet vullnetit të popullit kundër aktiviteteve të personave, grupeve apo organizatave që angazhohen në terrorizëm ose që refuzojnë të mohojnë (refuzojnë) terrorizmin apo dhunën që ka për qëllim përmbysjen e atij rendi ose rendit të ndonjë shteti tjetër pjesëmarrës.

Nën paragrafin 7 të Dokumentit të Kopenhagës, Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së kanë bërë zotimet specifike të mëposhtme:

Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë e autoritetit të qeverisë, shtetet pjesëmarrëse do:

(7.1) - të zhvillojnë zgjedhje të lira në intervale të arsyeshme, në përputhje me ligjin;

(7.2) – lejojnë që të gjitha mandatet në të paktën një dhomë të legjislaturës kombëtare të zgjidhen lirisht me një votim popullor;

(7.3) - të garantojnë të drejtën e përgjithshme për të votuar qytetarëve të rritur;

(7.4) - të sigurojnë që votimi është zbatuar me votim të fshehtë ose sipas procedurës ekuivalente të votimit të lirë, dhe se ata janë numëruar dhe raportuar me ndershmëri me rezultatet zyrtare të shpallura publikisht;

(7.5) - respektojnë të drejtën e qytetarëve për të kërkuar mandatin politik apo publik, në mënyrë individuale apo si përfaqësues të partive politike apo organizatave, pa diskriminim;

(7.6) - të respektojnë të drejtën e individëve dhe grupeve për të krijuar, në liri të plotë, partitë e tyre politike apo organizata të tjera politike dhe tu ofrojnë partive politike dhe organizatave të tilla garancitë e nevojshme ligjore për t’u mundësuar atyre të kandidojnë njëri-tjetrin në bazë të trajtimit të barabartë përpara ligjit dhe nga ana e autoriteteve;

(7.7) - të sigurojnë që ligji dhe puna e politikave publike lejojnë që fushatat politike të zbatohen në një atmosferë korrekte dhe të lirë, në të cilën as veprimi administrativ, as dhuna e as frikësimi nuk do t’ju pengojnë partive dhe kandidatëve që lirisht të paraqesin pikëpamjet dhe kualifikimet e tyre, ose pengojnë votuesit

¹⁹⁶ ECHR, Preambula

¹⁹⁷ ECHR, rasti Mathieu – Mohin.

¹⁹⁸ Goodwin-Gill, f. 23.

¹⁹⁹ Shih, për shembull, Dokumentin e Kopenhagës, 6.

nga të mësuarit dhe diskutuarit e tyre, ose të hedhin votën e tyre pa frikën prej ndëshkimit;

(7.8) - të sigurojë që asnjë pengesë ligjore ose administrative nuk qëndron në drejtimin e qasjes së papenguar për mediumet në bazë jo-diskriminuese për të gjitha grupimet politike dhe individët të cilët dëshirojnë të marrin pjesë në procesin zgjedhor;

(7.9) - të sigurojë që kandidatët që marrin numrin e nevojshëm të votave të kërkuara nga ligji janë instaluar siç duhet në detyrë dhe janë të lejuar të qëndrojnë në detyrë derisa të përfundojë afati i tyre, ose në mënyrë tjetër të vjen deri te përfundimi ashtu siç është rregulluar me ligj, në pajtim me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese.

Paragrafi 8 i Dokumentit të Kopenhagës ka të bëjë me rolin e vëzhguesve vendas dhe të huaj në përmirësimin e procesit zgjedhor. Ai thekson: "Shtetet pjesëmarrëse konsiderojnë se prania e vëzhguesve, të huaj dhe vendas, mund të përforcojnë procesin zgjedhor për shtetet në të cilat janë duke u zhvilluar zgjedhjet. Prandaj ata ftojnë vëzhgues nga secili shtet pjesëmarrës i KSBE dhe prej institucioneve të tjera përkatëse private dhe organizatave të cilat mund të dëshirojnë të vëzhgojnë procedurat e tyre gjatë zgjedhjeve nacionale, aq sa u lejohet me ligj.

Ata gjithashtu do të përpiqen të lehtësojnë qasje të ngjashme për procedurën e zgjedhjeve të mbajtur në nivel kombëtar. Vëzhguesit e tillë do të kujdesen që mos të ndërhyjnë në procedurat zgjedhore.

Dokumenti i Kopenhagës në përgjithësi është pranuar që të jetë një nga formulimet më të rëndësishme dhe gjithëpërfshirëse të parimeve ndërkombëtare për zgjedhje demokratike. I përpiluar për një rajon më

të gjerë duke u shtrirë nga Amerika e Veriut nëpër Evropë në Azinë Qendrore, vlefshmëria e tij ka qenë e njohur në mbarë botën. Edhe pse nuk është një dokument i cili është drejtpërdrejtë i lidhur me zgjedhjet, ai regjistron një spektër të gjerë të zotimeve nga shtetet pjesëmarrëse për zhvillimin e zgjedhjeve të vërteta demokratik, d.m.th., zgjedhjet që janë universale, të përgjegjshme, transparente, të fshehta, të lira, korrekte dhe të barabarta²⁰⁰ në një kontekst më të gjerë të respektimit të të drejtave të njeriut. Përveç kësaj, për herë të parë, të gjitha shtetet pjesëmarrëse në OSBE pohuan zotimet e tyre për demokracinë pluraliste dhe sundimin e ligjit, si parakusht për respektimin e duhur për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut.²⁰¹

Zotimet në veçanti të lidhura me zgjedhjet prej Dokumentit të Kopenhagës janë parashikuar në paragrafët 6, 7, dhe 8. Paragrafi 7 në veçanti përcakton nëntë përbetimet specifike për të cilat Shtetet pjesëmarrëse kanë rënë dakord. Megjithatë, fuqia kryesore e Dokumentit të Kopenhagës është se zotimet lidhur me zgjedhjet janë të lidhura si pjesë përbërëse me zotimet më të gjera për të drejtat e njeriut dhe zhvillimit demokratik. Zbatueshmëria e këtyre zotimeve dhe zotimeve të tjera në Dokumentin e Kopenhagës është përforcuar në vijim të vitit kur u miratua Dokumenti i Moskës, përmes të cilit Shtetet pjesëmarrëse ranë dakord që zotimet e dimensionit njerëzor ishin çështjet me interes të drejtpërdrejtë dhe legjitim të të gjitha shteteve pjesëmarrëse dhe nuk janë vetëm objekt i autoriteteve vendore dhe brengë e shtetit.²⁰²

Në një paragraf tjetër, Dokumenti i Kopenhagës gjithashtu thekson se bashkëpunimi dhe këmbimi i informatave janë të rëndësishme për zgjedhjet demokratike.²⁰³ Disa paragrafë të tjerë, që përmbajnë zotime

²⁰⁰ Shih ODIIHR, Bluebook

²⁰¹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5.

²⁰² CSCE, Moscow Document, op. cit. Një paragraf i preambulën deklaruar si vijon: Shtetet pjesëmarrëse theksojnë se çështjet që lidhen me të drejtat e njeriut, liritë themelore, demokracinë dhe sundimin e ligjit janë shqetësuese ndërkombëtare, si në respektimin e këtyre të drejtave dhe lirive përbën një nga themelet e rendit ndërkombëtar. Ata kategorikisht dhe të përvokueshme deklarojnë se angazhimet e ndërmarra në fushën e dimensionit njerëzor të KSBE janë çështje me interes të drejtpërdrejtë dhe legjitime të të gjitha shteteve pjesëmarrëse dhe nuk i përkasin ekskluzivisht punëve të brendshme të shtetit përkatës. Ata shprehin vendosmërinë e tyre për të përmbushur të gjitha angazhimet e tyre dimensionin njerëzor dhe për të zgjidhur me mjete paqësore çdo çështje në lidhje, individualisht dhe kolektivisht, në bazë të respektit reciprok dhe bashkëpunimit. Në këtë kontekst ata e kuptojnë se përfshirja aktive e personave, grupeve, organizatave dhe institucioneve është esenciale për të siguruar progres të vazhdueshëm në këtë drejtim.

²⁰³ Id, 26.

të mëtutjeshme, janë gjithashtu shumë të rëndësishëm për çështjet elektorale. Parimi i transparencës qëndron në zemër të procesit të lehtësuar përmes KSBE, paraardhësit të OSBE-së aktuale. Një rritje në transparencën e sistemeve politike të vendeve brenda zonës së KSBE u konsiderua të jetë një masë e rëndësishme për ndërtimin e besimit, që shërbeu për dy qëllimet, stabilitetin politik dhe demokracisë.

Paragrafi 8 i Dokumentit të Kopenhagës aplikoi parimin kryesor të transparencës në zgjedhje, duke vendosur themelet për vëzhgim ndërkombëtar dhe vendas. Vëzhgimi ndërkombëtar i zgjedhjeve ishte në mënyrë më të drejtpërdrejtë i fokusuar në demokracinë se sa në stabilitetin politik. Por, ai gjithashtu përforcoi stabilitetin, pasi që vëzhgimet e zgjedhjeve funksiononin si një mjet për verifikim, dhe në këtë mënyrë një nxitje për të, aderimin ndaj sundimit të ligjit dhe pluralizmit politik në qeverisjen e shtetit.

Edhe pse gjuha e paragrafit 8 ishte disi kujdeseshme, ky paragraf hapi derën e vendosjes së mbi 10.000 vëzhgues ndërkombëtarë nga ODIHR-i në më shumë se 100 zgjedhjet në dekadën vijuese. Organizatat e tjera ndërkombëtare, si ndërqeveritare dhe joqeveritare, kanë dhënë gjithashtu kontribut të rëndësishëm nëpërmjet vëzhgimit të zgjedhjeve në vendet e OSBE-së, ashtu si edhe vëzhgues të zgjedhjeve vendore, të cilat kanë mobilizuar shpesh qindra dhe mijëra vëzhgues në vendet e tyre përkatëse. Për shumë vende në Evropën e zgjeruar, zgjedhjet e arsyeshme të pranueshëm ishte ndër kriteret e pranimit në Këshillin e Evropës, si edhe si çelësi për vendimet për bashkëpunim dhe ndihmë nga Bashkimi Evropian, për shtetet në zhvillim, për njohje ndërkombëtare dhe anëtarësim në OKB-e.

Shumica e vëzhgimeve të zgjedhjet nga ODIHR-i janë zhvilluar në bashkëpunim me delegacionet nga OSBE dhe Këshilli i Evropës, Asambltë Parlamentare dhe Parlamenti Evropian. Vlerësimet e pas-zgjedhjeve dhe raportet përshkruese të bashkangjitur me ta kishin autoritetin e pozicioneve të

marra, përkohësisht, në emër të bashkësisë ndërkombëtare më të gjerë. Ky rol huazohet falë fuqisë nga statusi i OSBE-së si një marrëveshje “rajonale”, sipas kapitullit VIII të Kartës së OKB-së.

Procesverbalet me shkrim të këtyre vëzhgimeve - e vlerësimeve para-zgjedhore dhe raporteve përfundimtare, analiza e proceseve zgjedhore dhe kornizave ligjore – përbëjnë një burim të pasur të të dhënave se si zotimet lidhur me zgjedhjet nga Dokumenti i Kopenhagës janë zbatuar dhe monitoruar. Ajo ka qenë burim i një pjesë të madhe të parimeve të zgjedhjeve të identifikuar në Inventarin e Zotimeve të OSBE-së dhe parimeve të tjera në dokumentin shoqëruar, si dhe rekomandimet më të hollësishme të praktikave më të mira për zgjedhjet.

Pas 10 vite përvojë me Dokumentin e Kopenhagës në vitin 2000, ishte e natyrshme që të kontrollohej se çfarë ka qenë dhe çfarë ka mbetur për t’u arritur. Shumë kushtetuta dhe ligje të reja zgjedhore ishin shkruar, shpesh me ndihmën e ODIHR-it, Komisionit të Venecias të Këshillit të Evropës (Komisioni për Demokraci nëpërmjet Ligjit), dhe organizatave joqeveritare ndërkombëtare. Në takimin e Bukureshtit të vitit 2000 të Këshillit ministror të OSBE, ODIHR-it i është kërkuar nga Federata Ruse të shqyrtojë këto ligje në aspektin e standardeve të përbashkëta.

Përveç akumulimit të përvojës nga ana e ODIHR-it dhe grumbullimit të memories të saj në një numër të madh të raporteve, ka pasur dy zhvillime të tjera në veçanti të rëndësishme gjatë kësaj dekade. Juridiksioni i Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në përputhje me anëtarësimin në rritje të Këshillit të Evropës, u zgjerua gjeografikisht për të mbuluar 45 shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së, dhe rastet gjyqësore të cilat lidhen me zgjedhjet u rritën ndjeshëm.

Gjithashtu kanë ekzistuar edhe disa iniciativa për të prodhuar disa pasqyra më të hollësishme për zgjedhjet. Unioni Ndër-Parlamentar (IPU) miratoi Deklaratën e tij mbi Kriteret për zgjedhjet e lira dhe korrekte në

vitin 1994. Komiteti për të Drejtat e Njeriut i OKB-së lëshoi Komentin e Përgjithshëm nr. 25 në vitin 1996.

Një propozim i fundit për të zhvilluar udhëzimet dhe standardet rajonale për zgjedhjet është bërë nga Komisioni Evropian për Demokraci nëpërmjet Ligjit (CDL), një organ këshillues (marrëveshje e shtuar) i Këshillit të Evropës. Në seancat gjatë vitit 2002, Komisioni i Venecias miratoi “Kodin e Praktikave të Mira në Çështjet Zgjedhore: Udhëzime dhe Raporti shpjegues”²⁰⁴ Udhëzimet e CDL përcaktuan një listë më gjithëpërfshirëse të parimeve, standardeve dhe praktikave për zgjedhjet brenda shteteve anëtare të Këshillit të Evropës; ato janë miratuar nga Këshilli i Asamblesë Parlamentare të Evropës dhe Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Evropës, me rekomandim që ato të jenë zhvilluara edhe më tej si Konventë e Këshillit të Evropës.²⁰⁵

Dy zhvillime të tjera të kohëve të fundit në zonën e OSBE-së duhet gjithashtu të përmenden. Së pari, shtetet pjesëmarrëse të Komonuelthit të Shteteve të Pavarura (CIS) kanë nënshkruar në vitin 2002, dhe aktualisht janë duke marrë parasysh ratifikimin, e një Konventë mbi standardet për zgjedhje demokratike, të drejtat dhe liritë zgjedhore në Shtetet Pjesëmarrëse të Komonuelthit të Shteteve të Pavarura.²⁰⁶ E dyta, ACEEEO ka përpiluar një Konventë të projektligjit për standardet për zgjedhje demokratike, të drejtat dhe liritë zgjedhore, e cila ishte paraqitur në Këshillin e Evropës për shqyrtim gjithashtu në vitin 2002.²⁰⁷

IV. Zgjedhjet demokratike: Komponentët dhe konsiderimet

Ky seksion shqyrton pjesët e nevojshme të komponentës për procedurën e zgjedhjeve

demokratike, ligjin, dhe administratat në dritën e zotimeve të OSBE-së dhe normave ndërkombëtare të të drejtave të njeriut të diskutuara në seksionin e mëparshëm. Ai gjithashtu përfshin një diskutim të rasteve përkatëse dhe instrumentet e caktuara ndërkombëtare që merren me komponentët e procesit zgjedhore.²⁰⁸ Për qëllime të prezantimit, aspektet e ndryshme të procesit zgjedhor, janë ndarë në komponentët në vijim, që paraqet organizim të njëjtë si në Inventarin shoqëruar të zotimeve të OSBE-së dhe Parimeve të tjera për Zgjedhjet Demokratike dhe Komentet shpjegues:

Parimet e Përgjithshme dhe Zotimet e OSBE-së:

1. Hyrje;
2. Korniza ligjore: Vëllimi dhe Sistemi;
3. Barazia: Zonat (njësitë) dhe Qarqet votuese;
4. Paanshmëria: Administrata dhe Menaxhimi;
5. Universaliteti: E drejta të votojë;
6. Kandidaturat dhe partive politike;
7. Fushata zgjedhore, financimi, dhe mediumet;
8. Procesi i votimit;
9. Rezultatet: Përcaktimi, shpallja dhe zbatimi;
10. Ankesa dhe Ankimime;
11. Vëzhgim vendor dhe ndërkombëtar; dhe
12. Bashkëpunimi dhe përmirësimi.

A. Hyrje

Diskutimet në Pjesët I-III të këtij raporti të prapavijës (historisë) tregojnë se rregullat e votimit dhe procedurat duhet të vlerësohen dhe interpretohen në përputhje me parimet ndërkombëtare të të drejtave dhe standardeve të njeriut, pasi që ato zbatohen të drejtën e popullit për të zgjedhur një qeveri përfaqësuese. Është gjithashtu shumë e rëndësishme të kemi parasysh se zgjedhjet kanë një lidhje të ngushtë me sistemin e

²⁰⁴ Udhëzimet e CDL, op. cit.

²⁰⁵ Rekomandimet e Asamblesë Parlamentare të CoE, 1595 (2002), op. cit.

²⁰⁶ Konventa Zgjedhore e CIS, op. cit.

²⁰⁷ ACEEEO, op. cit.

²⁰⁸ Në diskutimin e rasteve të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut vihet në dukje se shpesh ato pasqyrojnë idenë se sistemet zgjedhore kanë objektiv të kundërta: nevoja për të pasqyruar mendimin e elektoratit në krahasim me nevojën për të nxitur lindjen e rrymave mjaft përfaqësues të mendimeve në mënyrë që të lejojnë daljen e një vullneti politik mjaft të qartë dhe koherente.

pluralizmit politik dhe respektin e sundimit të ligjit, për të cilën Shtetet e OSBE-së kanë zotuar veten përmes Dokumentit të Kopenhagës dhe deklaratat e tjera.

Nëpërmjet paragrafit 24 të Dokumentit të Kopenhagës, Shtete anëtare të OSBE-së kanë zotuar veten për të siguruar që të drejtat dhe liritë e përshkruara në Dokumentin “nuk do të jenë subjekt i asnjë kufizimi, përveç atyre që janë të parashikuar me ligj dhe janë në përputhje me detyrimet e tyre sipas ligjit ndërkombëtar ...” Paragrafi më tutje thekson se, “Kufizimet e tilla kanë karakterin e përjashtimeve”. Kështu, shtetet pjesëmarrëse duhet të sigurojnë se kufizimet nuk janë keqtrajtuar, nuk janë të imponuara në mënyrë arbitrare, ose nuk zbatohet në një mënyrë që është në kundërshtim me standardet ndërkombëtare. Shtetet pjesëmarrëse janë në fakt të detyruara të sigurojnë që çdo kufizim zbatohet me qëllim që të sigurojë ushtrimin efektiv të të drejtave që janë të njohura në Dokumentin e Kopenhagës. Një tjetër klauzolë e nxjerrë nga i njëjti burim tregon se: “Çdo kufizim mbi të drejtat dhe liritë duhet, në një shoqëri demokratike, të lidhet me një nga qëllimet e ligjit në fuqi dhe të jenë rreptësisht në përputhje me qëllimin e këtij ligji”. Këto dispozita nga paragrafi 24 janë rregulla shumë të rëndësishme të interpretimit në vlerësimin nëse praktikatat që ndikojnë në të drejtat e njeriut janë në përputhje me standardet ndërkombëtare. Ata qëndrojnë, pjesërisht, për parimin se madje edhe një qëllim i lejueshëm nuk mund të justifikojë masat që janë të tepërta ose padrejtësisht kufizuese.

B. Korniza ligjore: Qëllimi dhe Sistemi

Zgjedhjet demokratike kërkojnë që të ketë një sistem zgjedhor në vend për të transferuar vullnetin e popullit, të shprehur me votat e

tyre, në vende ose mandate që do të mbahen nga përfaqësuesit e zgjedhur (në organet legjislative apo zyrat e tjera publike). Kjo mund të jetë përmes një sistemi të votimit proporcional, sistemi të votimit të shumicës, ose një kombinim i të dyjave. Pavarësisht nga metoda e zgjedhur, duhet të ketë një mekanizëm për transferimin e votimit popullor të votuesve në qeveri përfaqësuese në legjislaturë.

Zotimet e OSBE-së,²⁰⁹ jurisprudenca rajonale, dhe rezolutat e Asamblesë të Përgjithshme të OKB-së²¹⁰ pranojnë se nuk ka asnjë sistem zgjedhor i vetëm që është i përshtatshëm në mënyrë të barabartë për të gjithë shtetet.²¹¹ Zgjedhja e shtetit për sistemin e tij zgjedhor duhet të respektohen. Por, “sistemi i zgjedhur ... duhet të lehtësojë shprehjen e vullnetit të popullit përmes zgjedhjeve periodike dhe të lira të mbajtura në bazë të së drejtës të përgjithshme dhe të drejtës së barabartë dhe votimit të fshehtë”.²¹² Sistemet zgjedhore janë subjekt i faktorëve historik, politik, kulturor, fetar, dhe të tjerë që çojnë deri te metodat e ndryshme të zgjedhjeve.²¹³ Pavarësisht nga sistemi i zgjedhur, megjithatë, zgjedhjet duhet të rezultojnë në një legjislaturë përfaqësuese të forcave kryesore politike të vendit.²¹⁴ Kërkesat për zgjedhje demokratike gjithashtu zbatohen edhe për zgjedhjet për zyrat e ekzekutivit.

Termi periodik është i prirë për interpretime të ndryshme, varësisht nga gjatësia e kohës ndërmjet zgjedhjeve. Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut ka konstatuar se intervali i ciklit të veçantë prej pesë viteve nuk përbën ndonjë interval të paarsyeshëm.²¹⁵ Ky vendim është në përputhje me praktikatat e përgjithshme ndërkombëtare për të mbajtur zgjedhje të rregullta çdo katër deri në pesë vjet për legjislaturat kombëtare dhe për presidentin.²¹⁶ Kujdes gjithashtu duhet

²⁰⁹ Dokumenti i Kopenhagës, 4.

²¹⁰ Shih ECtHR, Mathieu-Mohin rasti, f. 54; EComHR, rasti Partia Liberale dhe X kundër Mbretërisë së Bashkuar.

²¹¹ Shih, p.sh., Asambleja e Përgjithshme e OKB-së Rez. Nr 46/137 (17 dhjetor 1991) dhe 47/130 (18 dhjetor 1992).

²¹² Goodwin-Gill, f. 28. Shih gjithashtu Udhëzimet CDL, II.4: “Me respektimin e parimeve të mësipërme, çdo sistem zgjedhor mund të jetë i zgjedhur.”

²¹³ Goodwin-Gill, id.

²¹⁴ Shih ECtHR, Mathieu-Mohin rast, f. 54; EComHR, rast Partia Liberale.

²¹⁵ EComHR, rast Timke

²¹⁶ Udhëzimet e CDL, I.6, thirrje që periudha ndërmjet zgjedhjeve për asambletë legjislative të mos kalojë pesë vjet.

ti kushtohet intervalit përkatës kohor mes shpalljes dhe mbajtjes së zgjedhjeve, në mënyrë që partitë dhe kandidatët të kenë kohë të mjaftueshme për t'u përgatitur për zgjedhjet, veçanërisht për komunikimin e porosive politike ndaj elektoratit.

Dokumentit të Kopenhagës parashikon se, në shtetet e OSBE-së, të paktën një dhomë e parlamentit kombëtar duhet të zgjidhen në mënyrë të drejtpërdrejtë dhe me të drejtën e përgjithshme të votimit. Standardet rajonale në zhvillim të sipër në Evropë,²¹⁷ Euro-Azi,²¹⁸ dhe vende të tjera shkojnë edhe më tej për të përfshirë gjithashtu edhe organet rajonale dhe lokale ligjdhënëse (Standardi në Konventën Zgjedhor të CIS gjithashtu duket se përfshin zyrat e tjera shtetërore).²¹⁹

Megjithatë, madje edhe kjo listë nuk duhet të konsiderohen si e plotë, por, përkundrazi, si e zgjeruar. Në Metju kundër Mbretërisë së Bashkuar, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut zbatoi nenin 3 të Protokollit 1 të KEDNJ për zgjedhjen e organit (Parlamentit Evropian) “të përfshira sa duhet” në “procesin legjislativ” për të “krijuar pjesën e legjislativit”.²²⁰

C. Barazia: Zonat e votimit dhe Qarqet

Sistemi zgjedhor duhet të sigurojë organizimin e zonave të votimit (zona zgjedhore), ku zhvillohen garat zgjedhore. Kjo përfshin krijimin e kufijve të njësive zgjedhore dhe përfshin përcaktimin e: (1) frekuencës; (2) kritereve; (3) shkallës së pjesëmarrjes së popullatës; (4) rolet përkatëse të degëve legjislative, gjyqësore dhe ekzekutive të qeverisë; (5) caktimin e autoritetit përfundimtar për zgjedhjen e planit përfundimtar për njësitë zgjedhore, dhe (6) përcaktimin e rrethanave në të cilat madhësia e një njësie zgjedhore mund të devijojë nga kriteret e përcaktuara.

Njësitë zgjedhore duhet të përpilohen në mënyrë që të ruajnë barazinë midis votuesve, një gur themel i zgjedhjeve demokratike.²²¹ Megjithatë, kjo nuk përjashton konsiderimin e komoditetit dhe qasjes së votuesve, duke përfshirë shfrytëzimin e kufijve paraprakisht ekzistues administrativ. Përveç kësaj, njësitë zgjedhore nuk duhet të nxirren në bazë diskriminuese që zvogëlon fuqinë votuese të grupeve etnike, nacionale, racore, fetare, apo të tjera.

Praktikat më të mira për njësitë zgjedhore duhet të ri-përcaktohen nën udhëzimet e tilla si në vijim:²²² (1) ri-përcaktimi i zonave duhet të bëhet në mënyrë periodike për të siguruar se barazia mes votuesve nuk është zvogëluar për shkak të lëvizjeve të popullsisë; (2) duhet të ketë një shkallë të lartë të pjesëmarrjes publike në procesin e përpilimit të kufijve; (3) devijimi nga popullsia uniforme në njësitë zgjedhore duhet të mbahen në minimum; dhe (4) qarqet duhet të rishqyrtohen në mënyrë të mjaftueshme përpara zgjedhjeve në mënyrë që të minimizojnë efektin e kufijve të ri në rezultatet e zgjedhjeve dhe për të shmangur paqëndrueshmërinë dhe konfuzionin dhe zhgënjimin e votuesve.

Zgjedhjet e mbajtura në bazë të së drejtës së barabartë të votës kërkojnë barazinë e fuqisë votuese. Në parim, asnjë votim nuk duhet të mbajë peshë proporcionalisht më shumë se një tjetër, kështu që ka një numër afërsisht të barabartë të votuesve për përfaqësues të zgjedhur në çdo qark (devijimi maksimal zakonisht shprehet si një përqindje më e lart ose nën mesatare për të gjitha rrethet, dhe disa ekspertë kanë tentuar të identifikojnë një gamë të pranueshme).²²³

Parimi i barazisë së fuqisë votuese nuk kërkon një sistem të përfaqësimit proporcional. Në një ankesë me origjinë nga Mbretëria e Bashkuar, Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut

²¹⁷ Shih CDL Udhëzimet, I.5.

²¹⁸ Shih ACEEEO, 2 (2.1).

²¹⁹ Konventa Zgjedhore e CIS, 1 (1).

²²⁰ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Aplikimi Nr 28433/94, 18 shkurt 1999

²²¹ Shih, në përgjithësi, id.; UDHR, 1, 2, 21 (3) ICCPR, 25 (b); ECHR, X rasti kundër Mbretërisë së Bashkuar dhe Partia Liberale; Udhëzimet CDL, I, 2.2, 2.4.b dhe 2.5; ACEEEO, 9 (1,1-1,2).

²²² Shih, në përgjithësi, Udhëzimet CDL, I, 2.2.

²²³ Shih, për shembull, id., 2.2.(jo më shumë se 10 për qind devijim në rrethana normale).

interpretoi Nenin 3 të Protokollit 1 të KEDNJ të nënkuptojë se partive të ndryshme politike duhet t'ju jepet mundësia e arsyeshme për të paraqitur kandidatët e tyre për zgjedhje por nuk kërkon një sistem zgjedhor që do të siguronte që numri i përgjithshëm i votave për çdo kandidat ose parti të pasqyrohet në mënyrë proporcionale në përbërjen e legjislaturës.²²⁴

Nga perspektiva e të drejtës ndërkombëtare, përcaktimi i zonave është një objekt i sistemit të përgjithshëm zgjedhor²²⁵ më tepër se sa një lëndë e veçantë në vetvete. Qëllimi i përgjithshëm mbetet gjithmonë i njëjtë: të transferojë vullnetin e popullit në përfaqësues efektiv të qeverisjes.²²⁶ Praktikrat e shteteve dhe pabarazinë midis vetë shteteve në drejtim të popullatës, gjeografisë, shpërndarjes së popullsisë, traditat e komunitetit, dhe burimet tregojnë një sërë variacionesh të mundshme.²²⁷

Dallimet (diskrapancat) thelbësore në përfaqësimin në bazë të numrit të popullatës midis njësive zgjedhore, megjithatë, ngrenë pyetje të tjera. Për shembull, a thua pabaraza ka efekt të anashkalimit të një grupi ose grupeve, në kundërshtim me normat ndërkombëtare për mos-diskriminim? Nga ana tjetër, a thua ndarja e pabarabartë në mënyrë të padrejtë ndikon në rezultatin e zgjedhjeve?²²⁸ Cili do prej rasteve jep mundësinë e shkeljes të së drejtës ose standardeve ndërkombëtare.²²⁹

D. Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi

Administrimi i zgjedhjeve demokratike kërkon institucione për të kryer punën e zbatimit të zgjedhjeve. Me domosdo duhet të ekzistojë një administratë zgjedhore për të parë se

fletëvotimet janë të botuara, vendvotimet janë të hapura dhe janë mirë të plotësuar me personel dhe pajisje, votat e numëruara, dhe fituesit e shpallur. Kjo është një sferë kritike, pasi që institucionet e administratës zgjedhore shpesh marrin vendime të rëndësishme që mund të ndikojnë në rezultatin e zgjedhjeve. Për të siguruar zgjedhje vërtet demokratike, administrata zgjedhore duhet të jetë politikisht e paanshme dhe administrativisht efektive.

Ekzistojnë dy forma kryesore të administratës zgjedhore. Atje ku ekziston një traditë e gjatë e pavarësisë së autoriteteve administrative nga ato që mbajnë pushtetin politik, administrimi i zgjedhjeve mund të kryhet direkt nga qeveria nëpërmjet një ose më shumë struktura të shërbimit civil, me ose pa një organ të posaçëm mbikëqyrës për të mbikëqyrur procesin. Administrata zgjedhore mund të operohet gjithashtu në mënyrë të pavarur nga struktura e qeverisë të rregullt, një qasje që është e favorizuar sidomos në ato vende që kanë një traditë më të shkurtër të pavarësisë së autoriteteve të rregullta qeveritare.²³⁰ Në vendet pa traditë të gjatë të zgjedhjeve demokratike dhe sistemit politik pluralist, veçanërisht ku besimi i popullatës në integritetin e administratës zgjedhore edhe më tutje nuk është mirë i themeluar, ngritja e komisioneve zgjedhore të pavarura është dëshmuar të jetë praktika më e mirë.²³¹ Administrata zgjedhore e pavarur zakonisht përfshin një komision qendror zgjedhor apo kombëtar me autoritet dhe përgjegjësi mbi komisionet zgjedhore dhe këshillave zgjedhore si të nënshtruara.

Administrata e paanshme zgjedhore mund të arrihet përmes një përbërje kryesisht jo-partiake apo të përbëhet nga anëtarësimi i ekuilibruar që përfshin një gamë të organizatave politike (partive apo organizatave të tjera të emëruara). Kur një administratë

²²⁴ EComHR, X. v. Mbretëria e Bashkuar, op. cit. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut të miratuar një qëndrim të ngjashëm në çështjen Mathieu-Mohin, shih esp. pp. 23-24. Shih gjithashtu EComHR, rasti i Partisë Liberale, f. 211.

²²⁵ Shih id

²²⁶ Shih id

²²⁷ Shih id

²²⁸ Shih id

²²⁹ Shih id

²³⁰ Shih, për shembull Konventa, CIS Zgjedhor, 11 (1), 19 (2) (j); ACEEEO, id.

²³¹ CDL Udhëzimet II, 3.

zgjedhore përfshin përfaqësues të partive politike, praktika më e mirë është që të sigurojë përfshirjen e përfaqësuesve në një spektër të plotë të palëve; duke siguruar që asnjë parti apo aleancë e partive mos mund të kontrollojë komisionin.

Në kushtet e hierarkisë së administratës zgjedhore të pavarur, zakonisht ekziston një shkallë e komisioneve komisioni qendror dhe komisionet e nivelit më të ulët. Këto komisione zgjedhore të nënshtruara janë formuar shpesh për çdo zonë zgjedhore në të cilat zgjidhen anëtarë të legjislaturës. Në zgjedhje me më shumë zona zgjedhore, këto komisione zakonisht luajnë një rol të madh në konsolidimin e votave dhe gjykimin e ankesave, si dhe kandidatët tjerë të regjistruar. Ndonjëherë, një organ i mëtejshëm i ndërmjetëm është formuar edhe në nivel rajonal në mënyrë që të kryejë funksionet administrative dhe nganjëherë edhe funksione të tjera (duke përfshirë konsolidimin e rezultateve të votimit). Në përgjithësi, niveli bazë i administratës zgjedhore është këshilli zgjedhor i vendvotimit, ku në fakt edhe zhvillohet votimi.

Komisioni shtetëror ose komisioni qendror zgjedhor duhet të jetë një trup që funksionon në mënyrë të vazhdueshme dhe jo për një periudhë kohore të kufizuar vetëm para zgjedhjeve. Ky rekomandim - një praktikë i mirë - është justifikuar me nevojën për të vazhduar disa programe lidhur me zgjedhjet dhe për të përfaqësuar perspektivë zgjedhore në lidhje me programet e tjera të qeverisë gjatë kohës në mes zgjedhjeve. Megjithatë, komisionet zgjedhore/organet e ulëta, sidomos këshillat zgjedhore të vendvotimit, shpesh janë organe të përkohshme të themeluar para zgjedhjeve.

Në përgjithësi, administrata zgjedhore do të mbikëqyrë të gjitha aspektet e kryerjes së zgjedhjeve, duke përfshirë si vijon:

- Rekrutimin dhe trajnimin e zyrtarëve zgjedhor dhe punonjësve përgjegjës për administrimin e zgjedhjeve;
- Mbikëqyrjen e regjistrimit të votuesve dhe përgatitjen e listave zgjedhore (të votimit);
- Kualifikimin e kandidatëve për fletëvotimet;
- Prodhimin dhe shpërndarjen e fletëve të votimit dhe materialeve e tjera të votimit në një mënyrë të sigurt dhe efikase;
- Rregullimin procesin e votimit;
- Informimin e votuesve për zgjedhjet, vendvotimet (qendrat e votimit), si edhe procedurat e votimit;
- Informimin e votuesve për partitë politike dhe kandidatët;
- Ruajtjen e fshehtësisë dhe sigurisë së votimit;
- Numërimin e votave dhe përcaktimin e rezultateve në mënyrë të përgjegjshme;
- Përcaktimin e fituesve dhe dhënien e mandateve; dhe
- Zgjidhja, në shkallë (instancë) të parë, të ankesave në lidhje me proceset zgjedhore, duke përfshirë shkeljen e të drejtës për të votuar ose të qenurit kandidat.

Administrata e paanshme zgjedhore është kritike për zgjedhjet demokratike.²³² Më tej, paanshmëria në administrimin e zgjedhjeve duhet të shoqërohet me shfaqjen e korrektësisë. Pavarësisht se si një administratë zgjedhore është e strukturuar, është e rëndësishme jo vetëm të funksionojë në mënyrë të paanshme, por edhe të perceptohet nga elektorati se bën një gjë të tillë. Vëmendje e veçantë duhet ti drejtohet nevojës për një sistem për zgjedhje demokratike për të siguruar votuesit me aftësi për të mësuar në lidhje me rëndësinë e zgjedhjeve dhe për partitë politike dhe kandidatët dhe programet e tyre. Kjo mund të përfshijë edukimin më të përgjithshëm qytetar në lidhje me funksionin dhe qëllimin e institucioneve demokratike,

²³² Shih UNHRC Komente, 20; Udhëzimet CDL, II, 3.1; ODIHR-it Shqyrtimi i Udhëzime, Ligjore VI, ACEEEO, 5 (2.5), 13; IPU, 4 (2). Shih, për shembull, IPU-, id., I cili tregon: "... Shtetet duhet të marrin hapat e nevojshme për të siguruar arritjen progresive dhe konsolidimin e qëllimeve demokratike, duke përfshirë ngritjen e një mekanizmi neutral, të paanshëm dhe të balancuar për administrimin e zgjedhjeve. ...

rëndësinë e përfaqësimit, si dhe rolin e partive në pushtet dhe të partive opozitare. Votuesit duhet të jenë të informuar rreth procedurave zgjedhore specifike, duke përfshirë si të plotësojnë fletëvotimet e tyre, të gjejnë vendin e duhur të votimit, apo të marrin informata mbi metodat alternative të votimit. Përveç kësaj, Paragrafi 7.7 i Dokumentit të Kopenhagës thekson që as veprimi administrativ, as dhuna, as frikësimi mund të lejohen të ndalojnë partitë dhe kandidatët që të paraqesin lirisht pikëpamjet dhe kualifikimet e tyre me qëllim që të fitojnë mbështetjen e votuesve.

Organi zhvillimor i jurisprudencës për zgjedhjet demokratike ka trajtuar kryesisht çështjet themelore të tilla si të drejtat për të votuar dhe për t'u zgjedhur. Kështu, zona e edukimit të qytetarëve dhe informimit të votuesve ka qenë në përgjithësi e konsideruar jo brenda një konteksti ligjor, por nga pikëpamja e praktikës së mirë. Megjithatë, siç tregohet nga raportet e vëzhgimit të zgjedhjeve të lëshuar nga organizatat ndërkombëtare, votuesit duhet të jenë të arsimuar dhe të informuar në mënyrë adekuate në lidhje me proceset e votimit, kandidatët, partitë politike dhe mekanizmat e ankesave dhe zgjidhjen e mosmarrëveshjeve në mënyrë që të jetë ajo shprehje e vërtetë e vullnetit të popullit në zgjedhje.

Rëndësia e edukimit qytetar dhe informimit të votuesve është paraqitur nga paragrafi 7.7 i Dokumentit të Kopenhagës, që tregon se ligji dhe politikat publike duhet të kujdesen për atë se votuesit nuk janë të penguar të mësojnë në lidhje me partitë politike dhe kandidatët. Plotësimi i këtij parimi është që autoritetet përgjegjëse duhet të punojnë aktivisht për informimin dhe edukimin e votuesve në lidhje me proceset zgjedhore, kandidatët dhe partitë politike (ose organizatave të tjera të emëruara), dhe programet e kandidatëve. Përveç temave të përmendura, programet e informimit të votuesve duhet të përfshijnë referimin e procedurave për votuesit për të mbrojtur të drejtat e tyre elektorale, duke përfshirë ata

në lidhje me regjistrimin e votuesve. Së fundi, edukimi qytetar dhe materialet për informimin e votuesve duhet të jenë në dispozicion në gjuhë ose dialekte të pakicave kombëtare ose gjuhësore në ato zona gjeografike ku pakica të tilla janë të vendosura dhe përmes medimeve të përshtatshme për arritjen e pakicave të tilla.

E. E drejta për votim: E drejta e përgjithshme dhe e barabartë për të votuar

Votimi është element themelor i një sistemi zgjedhor demokratik. Para së gjithash, duhet të ketë kritere të qarta dhe gjithëpërfshirëse për të identifikuar kush ka të drejtë për të votuar në zgjedhjet në dritën e kërkesave të Dokumentit të Kopenhagës dhe të gjitha instrumenteve kryesore ndërkombëtare për të drejtat e njeriut që zgjedhjet me të vërtetë të kryhen në bazë të të drejtës universale dhe të drejtës të barabartë për votim. Sistemi i zgjedhjeve për këtë arsye duhet të sigurojë kritere të qarta dhe të përcaktuara ngushtë lidhur me rrethanat në të cilat e drejta e votës mund të mohohet, tërhiqet ose pezullohet. Kriteret për krijimin e përcaktimit të së drejtës së përgjithshme për votim (për shembull, mosha dhe shtetësia) duhet të adresohet në kushtetutë dhe ligjin zgjedhor, si dhe kriteret për përjashtim (për shembull, për shkak të paaftësisë mendore ose të dënimit penal) duhet të përcaktohen në ligj dhe duhet të zbatohet me ndërhyrje gjyqësore.²³³

Çdo person i cili ka të drejtën e votës duhet të lejohet të ushtrojë të drejtën e tij/ të drejtën e saj për të votuar në mënyrë jo-diskriminuese në bazë të trajtimit të barabartë para ligjit.²³⁴ Ky parim kërkon që një person i cili ka të drejtën e votës të lejohet të ushtrojë të drejtën e tij/ të drejtën e saj të votës pa dallim të çfarëdo lloji, të tillë siç është raca, ngjyra, gjinia, gjuha, feja, bindja politike ose bindje tjetër, origjina kombëtare apo sociale, lidhja me një pakicë kombëtare, pasuria, lindja,

²³³ Shih UNHRC Komete dhe KNDPC, id., Rast ECtHR Labita; vendimet EComHR; Udhëzime CDL, 1, 1.d, ACEEEO, 20 (1) dhe (2.1) - (2.2). Udhëzimet CDL, id., Leje privimi i të drejtës për të votuar ose për të zgjidhet vetëm nëse të parashikuara me ligj, duke respektuar parimin e proporcionalitetit, në bazë të paaftësisë mendore ose të dënimit penal për një vepër të rëndë, me tërheqjen e të drejtave politike ose gjetjen e paaftësisë mendore të vendosura me vendim të një gjykate të shprehur.

aftësia e kufizuar, ose status tjetër personal. Ky është një element i të drejtës të barabartë të votimit.

Një element tjetër, që është diskutuar diku tjetër në këtë raport, lidhet me rëndësinë ekuivalente të votës së secilit person, kur fshihen kufijtë e zonave zgjedhore dhe aspektet e tjera të dezenimit të sistemit zgjedhor.

Sistemi zgjedhor duhet të sigurojë një mekanizëm për regjistrimin e votuesve. E drejta e votës nuk mund të sigurohet nëse nuk është e mundur të përcaktohet në mënyrë efikase se kush ka të drejtë dhe prandaj lejohet të votojë në zgjedhje. Më tej, e drejta për të votuar shkatërrohet nëse sistemi zgjedhor nuk arrin të sigurojë saktësinë e listave të votuesve dhe në këtë mënyrë ose ju mohon të drejtën votuesve që e kanë atë të drejtë ose lejon votimin të paligjshëm. Kështu, një tjetër komponent i rëndësishëm i sistemit zgjedhor është zbatimi përkatës i regjistrimit të votuesve dhe mirëmbajtja e listave të votuesve. Kjo gjithashtu kërkon të specifikohet metoda e vendosjes së ligjshmërisë së votuesve.

1. E drejta për të votuar në përgjithësi

Pasi që e drejta për të votuar është elementi më themelor i një sistemi për zgjedhje demokratike, ekziston një organ i zhvilluar në praktikë që trajton atë se çfarë kufizime mund të vendosen për të drejtën pa shkelur parimet e përgjithshme dhe votimin e barabartë të përcaktuara në të drejtën ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Në përgjithësi, këto kufizime bëjnë pjesë brenda katër kategorive: (1) kërkesat e moshës minimale; (2) kërkesat për

shtetësinë; (3) kërkesat për vendbanim; dhe (4) humbja e të drejtës për shkak të paaftësisë mendore, sjelljes kriminele, apo faktorëve të tjerë. Çdo kufizim ose kufizim në të drejtën e votimit, megjithatë, duhet të shqyrtohet nëse është i justifikuar në mënyrë të qartë për shkak të rrethanave të jashtëzakonshme dhe nëse ai është në përputhje me rrethanat në fjalë.

E drejta e votës është natyrisht subjekt i një moshë minimale. Praktika e pranuar në rajonin e OSBE-së për moshën minimale për të votuar është që të mos kalojë 18 vjet.²³⁵ Shumica e normave ekzistuese lidhur veçanërisht me zgjedhjet, megjithatë, është përmbajtur nga specifikimi i një moshë të caktuar dhe në vend të saj i referohet moshës së shumicës ose moshës madhore.²³⁶

E drejta për të votuar është zakonisht subjekt i një kërkesë të nënshtetësisë, veçanërisht për zgjedhjet kombëtare. Mirëpo, instrumentet specifike rajonale sigurojnë që qytetarëve të vendeve pjesëmarrëse t'ju lejohet të votojnë në zgjedhjet lokale në vendet e tjera pjesëmarrëse pas një periudhe të caktuar të banimit atje.²³⁷

E drejta për të votuar gjithashtu mund të jetë subjekt i kërkesave të vendbanimit, në mënyrë që e drejta e votimit të shtetasve që jetojnë jashtë vendit në mënyrë vullnetare të mundet të pezullohet.²³⁸ Për të votuar në zgjedhjet lokale apo zgjedhje të tjera në nivelin kombëtar, mund të kërkohej periudhë të arsyeshme e banimit në atë zonë për votim.²³⁹

Në disa vende, personave që janë dënuar me burgim u është mohuar e drejta për votim. Kufizimet e tilla kanë qenë konfirmuar nga

²³⁴ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7.3.

²³⁵ Shih Konventa për të Drejtat e Fëmijës, op. cit., 1, e cili thotë se një person e fiton të drejtat politike në moshën 18.

²³⁶ Shih id.; UNHRC Komente, 14, KNDCP, 25 (b); Konventa për të Drejtat e Fëmijës, 1; Udhëzimet e CDL, I, 1.1.b dhe c; ACEEEO, 8 (1.1). Udhëzimet e CDL, id. Shtetëror: "[T] ai të drejtën për të votuar duhet të ketë fituar, më së fundi, në moshën madhore," dhe merr të njëjtin qëndrim.

²³⁷ Shih Konventa mbi Pjesëmarrjen e të Huajve në Jetën Publike në Nivel Lokal, Art. 6, ETS No 144 (hyrë në fuqi më 1 maj 1997), duhet gjithashtu të theksohet se Komonuelthi i Kombeve lejon qytetarët e Komonuelthit për të votuar në zgjedhjet nacionale në vendin e tyre të banimit, zgjedhjet për Parlamentin Evropian gjithashtu u mundëson qytetarve të Bashkimit Evropian të votojnë në vendin e tyre të banimit, dhe shembuj të mëtejshëm të këtij lloji mund të zhvillohen në të ardhmen.

²³⁸ Shih EComHR, X kundër Mbretërisë së Bashkuar (vendim selia).

²³⁹ Shih CDL Udhëzimet, unë, 1.c; ACEEEO, 8 (1.3).

Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut.²⁴⁰ Megjithatë, në rastin Labita kundër Italisë,²⁴¹ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut gjeti një shkelje të Nenit 3 të protokollit 1 të KEDNJ në një rast në të cilin një person përjetoi humbjen e të drejtës si një votues sipas dispozitave ligjore që kanë për qëllim kontrollin e aktivitetit të organizuar kriminale. Duke pranuar se pezullimi i përkohshëm i të drejtës të votimit të personave kundër të cilëve kishte prova për anëtarësim në Mafia ndjek një qëllim legjitim, megjithatë Gjykata vërejtë se nuk kishte asnjë provë konkrete në të cilën do të mund të ketë qenë i bazuar ndonjë “dyshim” që z. Labita ishte anëtar i Mafias. Gjykata për këtë arsye nuk mundi të pranonte ndëshkimin si proporcional dhe ka konstatuar se ka pasur një shkelje të protokollit.

E drejta e votës mund të jetë subjekt i humbjes për arsye që kanë lidhje me tërheqjen e kapaciteteve civile të personit, si për paaftësi mendore, për kryerjen e një krimi të rëndë, apo ndoshta faktorë të tjerë. Megjithatë, çdo dispozitë për humbjen e të drejtës për të votuar duhet kufizuar ngushtë. Bazat për humbje të mundshme të së drejtës për të votuar duhet të jenë deklaruar në mënyrë të qartë në ligj. Parimi i proporcionalitetit duhet të jetë respektuar.²⁴² Humbja e të drejtës për të votuar ose për të dalë në zgjedhje mund të vendoset vetëm si pasojë e vendimit gjyqësor nga ndonjë gjykatë sipas ligjit dhe, në disa shtete, duhet të jetë bazë të një procedure të veçantë gjyqësore. Për më tepër, nën interpretimin e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, e drejta për të votuar duhet të rivendoset automatikisht atëherë kur ajo bazë për tërheqjen ka skaduar ose është hequr.

Votimi në zgjedhje zakonisht konsiderohet si një e drejtë lidhur me shtetësinë. Disa shtete shkojnë më tej dhe konsiderojnë se regjistrimi për të votuar, apo edhe vetë votimi, është një detyrë dhe për këtë arsye edhe i detyrueshëm. Disa shtete shkojnë aq larg sa që vendosin sanksione ndaj qytetarëve të cilët nuk arrijnë të regjistrohen ose që dështojnë të votojnë, por këto ndëshkime nuk zbatohen gjithmonë. Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut ka vendosur se votimi i detyrueshëm është në përputhje me Protokollin Nr 1, Neni 3.²⁴³

2. Pakicat Kombëtare

Pakicat kombëtare janë pranuar të kenë të drejta të barabarta për pjesëmarrje në çështjet publike, përfshirë këtu edhe të qenurit të përfaqësuar në mënyrë efektive nëpër zyrtarë publike.²⁴⁴ Kjo përfshin të drejtën për të votuar, kandidimin për tu zgjedhur, të marrin pjesë në çështjet publike, dhe formojnë parti politike pa diskriminim.

Përfaqësimi i pakicave kombëtare mund të lehtësohet duke hequr pengesat ndaj pjesëmarrjes, të tilla si kufizimi i zonës së votimit dhe rregullat e kuorumit. Kur është i domosdoshëm, megjithatë, përfaqësimi i pakicave kombëtare mundet edhe të përforcohet përmes masave më aktive, të tilla si (1) fletëvotimet dhe/ose materialet e tjera zgjedhore shtypen në të dy gjuhët zyrtare (s) dhe gjuhën (t) e minoriteteve; (2) rezervimi ose shpërndarja e posteve në të gjitha degët e pushtetit, duke përfshirë legjislativin, degët gjyqësore, ekzekutivin dhe administratën; (3) vendosjen e zonave me një anëtare me qëllim që votuesit e pakicës së përqendruar të mund të jenë në gjendje të zgjedhin një kandidat

²⁴⁰ EComHR, 5 tetor 1972, c / konkurs, DR 43 f. 28; X. v. Republika Federale e Gjermanisë, app. Nr. 2728/66, 25 të Komisionit Evropian për të Drejtat e Njeriut 38, 40 (1967); H. k. Holandë, app. Nr. 9914/82, 33 të Komisionit Evropian për të Drejtat e Njeriut dhjetor 242, 245-46 (1983).

²⁴¹ ECtHR, rast Labita

²⁴² Shih Shikime përcjellës nën 1, më sipër.

²⁴³ EcomHR, X kundër Austrisë.

²⁴⁴ E drejta e pakicave kombëtare për të marrë pjesë në mënyrë të barabartë në procesin politik është njohur në Deklaratën e OKB-së Minoriteteve, op. cit., 2 (2), i cili thotë se pjesëtarët e pakicave kombëtare kanë “të drejtë të marrin pjesë në mënyrë efektive në jetën publike”; dhe në Konventën e Minoriteteve CoE, op. cit., 15, i cili njih një detyrim shteti për të lehtësuar pjesëmarrjen e “pakicave kombëtare në jetën kulturore, shoqërore dhe ekonomike dhe në punët publike, në veçanti ato që ndikojnë në to.” Gjithashtu, Dokumenti i Kopenhagës vendos një barrë të shteteve pjesëmarrëse që të respektojnë pjesëmarrjen e pakicave kombëtare në çështjet publike, sidomos ato që “kanë të bëjnë me mbrojtjen dhe promovimin e identitetit të pakicave të tilla.” Shih gjithashtu Neni 1.4, 2.2, dhe 5 (c) i Konventës Ndërkombëtare mbi Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor, për të cilin shumë shtete të OSBE-së janë palët shtetërore.

nga rrethi i tyre; (4) zhvillimin e sistemeve të përfaqësimit proporcional në rrethe të mëdha, me një formulë për shpërndarjen e mandateve që është e favorshme për partitë e vogla dhe pa një prag të konsiderueshëm legjislativ (përqindja minimale e votave të nevojshme për të siguruar përfaqësim); (5) votim duke lejuar preferencë duke i lënë votuesit të kategorizojnë kandidatët në mënyrë të zgjedhur ose të zgjedhin kandidatë të veçantë në një ose disa lista; dhe (6) uljen e pragut numerik për përfaqësimin në legjislaturë (pragut legjislativ).²⁴⁵

Nëse përfaqësi përkatëse e pakicave kombëtare nuk mund të arrihet përmes elementeve të sistemit zgjedhor, ose në mënyra të ngjashme, përfaqësimi i pakicave mund të rritet drejtpërdrejt nëpërmjet marrëveshjeve të veçanta të votimit. Masat e tilla konsiderohen se nuk janë shkelje e parimit të së drejtë të votës të barabartë në qoftë se ato janë të miratuara për një qëllim legjitim përmirësues ose për të rritur pjesëmarrjen e pakicave në jetën politike kombëtare.²⁴⁶

3. Femrat

E drejta për të drejta të barabarta (duke përfshirë në pjesëmarrjen politike) pavarësisht nga gjinia ka qenë përgjithësisht e njohur nga Karta e Kombeve të Bashkuara, UDHR, të KNDKP, Konventa mbi Eliminimin e të Gjith Formave të Diskriminimit kundër Grave (CEDAW), dhe me konventa të tjera, duke përfshirë Konventën Ndërkombëtare mbi Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor (CERD) dhe Konventën mbi të Drejtat e Fëmijës.

Konventa e vitit 1952 mbi të Drejtat Politike të Grave thekson në nenin 1 se “Gratë do të kenë të drejtë të votojnë në të gjitha zgjedhjet në kushte të barabarta me meshkujt, pa

asnjë diskriminim.” CEDAW (shih referencën) parashikon në nenin 7 se: Shtetet do të marrin të gjitha masat e duhura për të eliminuar diskriminimin e gruas në jetën politike dhe publike të vendit dhe, në veçanti, duhet të sigurojnë, në kushte të barabarta me burrat, të drejtën:

- (a) Të votojë në të gjitha zgjedhjet dhe referendumet publike dhe të jenë të ligjshëm për zgjedhjet për të gjitha organet e zgjedhura publike;
- (b) Të marrë pjesë në formulimin e politikave qeveritare dhe zbatimin e tyre dhe për të mbajtur poste publike dhe të kryejnë të gjitha funksionet publike në të gjitha nivelet e qeverisjes;
- (c) Të marrin pjesë në organizatat joqeveritare dhe shoqatat që merren me jetën publike dhe politike të vendit.

Megjithatë, gratë shpesh përballen me barriera të përfaqësimit të drejtë dhe efektiv për shkak të diskriminimit të përgjithshëm, duke përfshirë lidhur me pjesëmarrjen e tyre në jetën publike. Në disa vende brenda zonës së OSBE-së, votat e grave janë subjekt të shkelje të fshehtësisë dhe ndikimit të tepruar lidhur me praktikën e votimit në grup, votimit familjar, dhe votimit në emër të dikujt tjetër, gjë që nuk është tërësisht e çrrenjosur. Për të luftuar diskriminimin në përfaqësim, shtetet duhet të përqipen të krijojnë sisteme zgjedhore që lehtësojnë barazi të plotë të burrave dhe grave në mënyrë që edhe burrat edhe gratë të mundën plotësisht të realizojnë të drejtat e tyre të garantuara për pjesëmarrjen në votime dhe pjesëmarrje publike. Përveç kësaj, përpjekjet aktive për të eliminuar të gjitha format e votimit jo-personale duhet të jenë të vazhdueshme.

Përveç kësaj, masa të veçanta mund të merren për të rritur numrin e kandidatëve

²⁴⁵ Shih, në përgjithësi, ODIHR, pakica Udhëzimet Zgjedhor.

²⁴⁶ Shih esp. Dokumenti i Kopenhagës, 31. Shih gjithashtu Udhëzimet CDL, unë, 2.4.b: “Rregullat e posaçme për garantimin e pakicave kombëtare ose sigurimin e vendeve të rezervuara për përjashtime nga kriteret normale të ndarjes në parim janë në kundërshtim me votim të barabartë.”

Në lidhje me masa të veçanta për të trajtuar diskriminimin ndaj grave, CEDAW Neni 4 (1) thekson se:

Miratimi nga Shtetet Palë të masave të përkohshme të veçanta që synojnë përshtetimin de facto të barazisë midis burrave dhe grave nuk do të konsiderohet diskriminim siç është përcaktuar në këtë Konventë, por në asnjë mënyrë nuk do të sjellë, si pasojë, ruajtjen e standardeve të pabarabartë apo të veçanta, këto masa do të ndërpriten kur objektivat e barazisë dhe mundësive dhe trajtimit janë arritur.

femra dhe atyre me poste zyrtare.²⁴⁷ Në disa vende në zonën e OSBE-së, prej partive politike dhe organizatave të tjera të emëruara kërkohet të kandidojnë një numër minimal të kandidatëve të secilës gjini, ndonëse është vënë re se kandidatët femra nuk janë vënë shpesh në pozita në listat e kandidat që do të rezultojnë në një numër ekuivalent të vendeve në rast se partia është e suksesshme.²⁴⁸ Në disa raste, kërkesa shtesë janë vendosur në përpjekje për t'ju adresuar çështjes së fundit.

Lidhur me masat speciale për adresimin e diskriminimit kundër femrës, Neni 4 (1) i CEDAW thekson: Miratimi i masave speciale nga ana e Shteteve Pjesëmarrëse me qëllim të përshpejtitimit të barazisë së vërtetë (*de facto*) midis meshkujve dhe femrave nuk do të llogaritet si diskriminim siç definohet në këtë Konventë, por në asnjë mënyrë nuk do të përfshijë, si pasojë, ruajtjen e standardeve të pabarabartë ose të ndarë; këta masa do të ndërprehen kur qëllimet e barazisë dhe mundësisë dhe trajtimit të jenë arritur.

4. Personat me Aftësi të kufizuara

ICCPR përcakton të drejtat zgjedhore për të gjithë qytetarët “pa kufizime të paarsyeshme” dhe nëpërmjet “të së drejtës universale dhe të barabartë për votim”. Kështu, asnjë kufizim për të drejtën për të votuar nuk duhet të vendosen në bazë të (1) aftësisë të kufizuara fizike apo të shqisave; (2) shkrim-leximit dhe arsimimit, ose (3) aftësive të kufizuara intelektuale ose sëmundje psikiatrike, nëse nuk arrijnë në një paaftësi mendore që justifikon tërheqjen e të drejtës për të votuar. Për më tepër, kriteret që janë përdorur për të kufizuar të drejtën për të votuar duhet të jenë jo-diskriminues.

Diskriminimi, injoranca, varfëria, dhe braktisja të gjitha kontribuojnë në anashkalimin politik dhe elektoral të personave me aftësi të kufizuara. Disa nga praktikat më të mira për të trajtuar këtë problem përfshijnë edhe ndihmën

për votuesit me aftësi të kufizuara për të arritur në vendvotimet dhe hedhjen e votave të tyre në një mënyrë dinjitoze që ruan fshehtësinë e votimit dhe parandalon ndikimin e tepruar të votuesve dhe aplikimin e metodave të veçanta të votimit (të tilla si votim që dërgohet me postë duke përdorur një sistem prej dy zarfeve, ose votimit jashtë stacionit të votimit - nganjëherë referohet si “votimi mobil”). Përveç kësaj, autoritetet përgjegjëse për edukimin qytetar dhe informimin e votuesve duhet të konsiderojnë nevojat e votuesve të veçantë në hartimin dhe realizimin e këtyre programeve.

5. Regjistrimi i votuesve

Nga e drejta e individit për të votuar pason një detyrë e shteteve për të garantuar ushtrimin efektiv të kësaj të drejte me regjistrimin e votuesve. Listat e votuesve duhet të jenë aktuale, të sakta, të kompletuara, me qasje të lehtë për inspektim nga votuesit të kualifikuar dhe - objekt i mbrojtjes së informatave personale - ndoshta nga të tjerët (të tilla si kandidatët zgjedhor dhe hulumtuesit shkencor) me një arsye legjitime për të pasur qasje deri te ta. Duhet përcaktuar një procedurë që të sigurojë regjistrimin e duhur e votuesve që janë lënë jashtë regjistrimit, detajet e të cilëve janë regjistruar gabimisht, ose që kanë arritur moshën ligjore për regjistrimin pas publikimit të regjistrimit. Gjithashtu, procedurat duhet të jenë në vend të kundërshtojnë praninë dhe bën thirrje për heqjen e shënimeve në listat e zgjedhësve të personave që kanë vdekur, janë të mitur, ose në ndonjë mënyrë tjetër nuk kanë të drejtë për të votuar.

Disa nga praktikat më të mira për regjistrimin e votuesve përfshijnë mirëmbajtjen e listave të përhershëm që janë azhurnuar periodikisht, minimum një herë në vit. Në qoftë se votuesit nuk janë të regjistruar automatikisht, atëherë duhet të jetë e mundur të aplikojnë për regjistrim gjatë një periudhë relativisht të gjatë. Votuesit duhet të jenë plotësisht të informuar

²⁴⁷ Shih, për shembull, Konventa CIS Zgjedhore, 10 (2), e cila bën thirrje për hapa të tjerë që kanë për qëllim sigurimin e grave me të drejta dhe reale, në mënyrë të barabartë me burrat, mundësi për të ekzekutuar të drejtën të zgjedhë dhe të jetë i zgjedhur për të zgjedhur postet si individualisht dhe si pjesë e partive politike (aleanca) në kushtet dhe në përputhje me procedurat e përcaktuara nga Kushtetuta, ligjet. “

²⁴⁸ Shih, për shembull, raporti përfundimtar i ODHR-it mbi zgjedhjet parlamentare 2002 në ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë.

për aftësinë e tyre për të kontrolluar saktësinë e regjistrimit të tyre. Nëse autoritetet dështojnë të bëjnë korigjimet e kërkuara, individit duhet të ketë mundësinë për të kërkuar shqyrtim të mëtejshëm, duke përfshirë edhe nga ndonjë gjykatë.

Pa marrë parasysh se çfarë sistemi funksionon për krijimin dhe mbajtjen e një liste të votuesve, është e nevojshme që sistemi të jetë transparent dhe i hapur për verifikim nga votuesit, kandidatët politik, dhe vëzhguesit e zgjedhjeve. Ndërsa ka konsiderata të rëndësishme private, të cilat mund të jenë të peshuara ndryshe nga vendet e ndryshme, qasje në listat e votuesve për realizimin e verifikimit duhet të ofrohen. Në shumë vende, kandidatëve politikë dhe vëzhguesve në zgjedhje jo vetëm që ju lejohet të kontrollojnë listat e votuesve, por atyre ju jepen edhe kopje të listës. Kompjuterizimi i listave të votuesve lejon kopjime të lira dhe të lehta të të dhënave në CD-ROM dhe mjete të tjera, që rrit mundësinë që administrata zgjedhore të inkurajojë verifikimin e listës së votuesve, duke çuar në përmirësimin e saktësisë së listave të votuesve dhe besim më të lartë publik në proceset zgjedhore.

F. Kandidaturat dhe Partitë Politike

1. Trajtimi i barabartë në njohjen ligjore të partive politike dhe kualifikimi zgjedhor

Së bashku me të drejtën e votimit, e drejta për t'u zgjedhur është një element thelbësor i zgjedhjeve demokratike. Individët dhe grupet duhet të lejohen, pa diskriminim dhe kufizime të paarsyeshme, të krijojnë parti politike në mënyrë që të kërkojnë funksion qeverisës dhe avancimin e politikave publike bazuar në programet e tyre të rëndomtë.²⁴⁹ Njohja ligjore partive politike duhet t'ju jepet në bazë jo-diskriminuese dhe në kohë që lejon ushtrimin efektiv të së drejtës për të zgjedhur dhe të

gjitha të drejtave të tjera lidhur me të drejtat civile dhe politike.²⁵⁰ Të gjitha partitë politike dhe kandidatët duhet të jenë në gjendje të konkurrojnë në zgjedhjet me njëri-tjetrin në bazë të trajtimit të barabartë para ligjit.²⁵¹ Përveç kësaj, ligji dhe politikat zyrtare duhet të krijojnë një nivel të njëjtë të veprimit për të gjitha partitë politike dhe kandidatët e përfshirë në proceset zgjedhore.²⁵²

Ashtu si me të drejtën për të votuar, kufizimet mbi të drejtën për t'u zgjedhur duhet të kufizohen në kritere të pranuar: kërkesat e moshës, të cilat mundet të jenë disi më të larta se moshës ligjore për votim në rast të kandidaturave për poste të larta qeveritare, kërkesës për shtetësi, kërkesave të arsyeshme të vendbanimit dhe kufizimet proporcionale ose përjashtimet në rastet e rezultimit të paaftësisë mendore dhe dënimeve penale. Përveç kësaj, është e lejueshme për të mohuar kualifikimin për kandidaturën e zyrës së zgjedhur atyre që aktualisht mbajnë zyra të tjera të caktuara qeveritare mbi bazën e konfliktit të interesit apo doktrinën e papajtueshmërisë të posteve. Të gjitha këto kufizime për të drejtën për t'u zgjedhur duhet të jenë të arsyeshme, jo-diskriminuese, dhe duhet të jenë të përcaktuara qartë në ligj ose në kushtetutë.

Kandidatët që kërkojnë zyra duhet tu lejohet të kandidohen ose si kandidatë të partisë ose individualisht.²⁵³ Në shtete të cilat përdorin përfaqësim proporcional bazuar në listën e votimit të partisë, palët duhet të lejohen që të përfshijnë personat që nuk janë anëtarë të partisë në listat e partive. Përveç kësaj, kandidatët nuk mund të diskriminohen pavarësisht nga përkatësia e partisë apo mungesa e saj.

2. Qasja deri te fletëvotimet

Në mënyrë që ti japin efekt të drejtës për t'u zgjedhur, procedurat për regjistrimin e

²⁴⁹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7,6.

²⁵⁰ Shih id.; Shih gjithashtu ICCPR, 25, op. cit.; UNHRC Komente të Përgjithshme, op. cit dhe diskutim dhe shënime në nenin 3 më poshtë.

²⁵¹ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 7, esp. 7,5-7,6.

²⁵² Shih id., Esp. 7,7-7,8.

²⁵³ Dokumenti i Kopenhagës, 7,5

kandidaturave duhet të jenë jo-diskriminuese dhe duhet gjithashtu të jenë të qarta.²⁵⁴ Bazat për refuzimin e aplikimit për regjistrim duhet të bazohet në kritere objektive të shprehura qartë në ligj. Depozitat monetare mund të jenë me një shumë të mjaftueshme për të shkurajuar kandidaturat e pavlerë, por nuk duhet të jenë aq të larta sa për të parandaluar partive politike legjitime ose kandidatët e pavarur, të sigurojnë qasje në votim. Garancitë financiare duhet të kthehen në qoftë se është marrë një numër i caktuar i arsyeshëm (ose përqindje) i votave. Niveli i pragut të mbështetjes (të tilla siç janë ata të demonstruara përmes dorëzimit të peticioneve të nënshkruara nga votuesit) duhet të jenë të arsyeshëm (në aspektin e numrit të nënshkrimeve të kërkuara, kohës së lejuar për grumbullimin e tyre, dhe kërkesat e tjera procedurale). Procesi i verifikimit të origjinalitetit të nënshkrimeve që mbështesin kandidaturën duhet të jetë i arsyeshëm dhe të zbatohen në mënyrë jo-diskriminuese. Proceset e tilla duhet të jenë transparente, duke përfshirë të qenurit të hapur për monitorim nga partia politike/ përfaqësuesit e kandidatëve dhe vëzhguesit e zgjedhjeve. Votuesit e regjistruar, ose shtetasit në përgjithësi, duhet të lejohen të nënshkruajnë peticione kualifikimi për votim për më shumë se një parti dhe kandidat, në mënyrë që qytetarët të jenë lirë për të demonstruar mbështetjen e tyre për një sistem të pluralizmit politik dhe janë të lirë nga rrethanat që mund të bëhen politikisht detyruese duke i thirrur të demonstrojnë mbështetjen për vetëm një parti apo kandidat.

Afatet për autoritetin regjistruar të miratojnë apo refuzojnë kërkesat politike të partisë për njohjen ligjore dhe kërkesat e partisë dhe kualifikimin e kandidatit në fletëvotimet duhet të specifikohen në mënyrë të qartë. Bazat për refuzim duhet të theksohen në mënyrë të qartë në ligj dhe duke u bazuar në kritere objektive. Ligji duhet të lejojë korrigjimin e mangësive të vogla në lidhje me aplikimet për njohjen ligjore të partive politike dhe për nominime të votimit brenda një sasive të arsyeshme kohore pas refuzimit, për të

siguruar r ankesë në një gjykatë pas refuzimit përfundimtar të njohjes ligjore ose kualifikim të votimit, dhe në mënyrë të qartë specifikojnë një procesi të shpejtuar për apelim për të mundësuar njohjen ligjore dhe qasjen në fletëvotim në qoftë se regjistrimi ose kualifikimi për në fletëvotim ka qenë mohuar në mënyrë të parregullt.

Pasi regjistrimi i kandidaturës të jetë fituar, çështja e regjistrimit ose e çregjistrimit të mundshëm normalisht nuk duhet të jetë përsëri e trajtuar nga autoritetet zgjedhore. Mundësia për tërheqjen e regjistrimit të një partie politike ose të kandidatit duhet të jetë shumë e ngushtë, për të lejuar një rishikim të regjistrimit vetëm në rastet e shkeljeve serioze të ligjit dhe në përputhje me procedurat e përcaktuara qartë, duke përfshirë edhe përfshirjen e gjykatave.

3. Mohimi i kandidaturës: Bazat dhe Kufizimet

Për shkak të rëndësisë së qasjes në fletëvotimin për pluralizmin politik dhe zgjedhjet demokratike, organ i jurisprudencës është themeluar në lidhje me kufizimet të cilat mund të imponohen mbi të drejtën pa shkeljen e parimeve ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Ky seksion diskuton disa raste kryesore që kanë adresuar kufizimet në lidhje me kandidaturën e partive politike. Në Podkolzina kundër Letonisë,²⁵⁵ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka adresuar problemin e mungesës së garancive procedurale dhe substanciale ligjore për të mbrojtur të drejtën e një personi që të jetë kandidat. Aplikuesi aplikoi si kandidat në zgjedhjet parlamentare. Bazuar në një vlerësim të dhënë nga kontrollori shtetëror, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve nxori emrin e saj nga lista e kandidatëve për arsye se ajo kishte njohuri të pamjaftueshme të gjuhës zyrtare. Aplikuesi kundërshtonte duke thënë se heqja e emrit të saj nga lista e kandidatëve për zgjedhjet parlamentare e cenon të drejtën e saj për të dalë si kandidat në zgjedhje ashtu

²⁵⁴ Shih ACEEEO, 4 (5).

²⁵⁵ ECtHR, rasti Podkolzina.

siç garantohet nga KEDNJ Protokollit Nr 1, neni 3. Gjykata vlerësoi se, pasi që vlerësimi i ishte lënë në diskrecion vetëm të një zyrtari të vetëm, dhe për shkak të mungesës të çdo garancie objektive apo procedure për të sfiduar një vlerësim të tillë, që merret me kandidimin e znj Podkolzina ishte e papajtueshme me kërkesat procedurale për drejtësi dhe korrektësi ligjore për përcaktimin e të drejtës për zgjedhje. Është vendosur njëzëri se kishte pasur shkelje të Protokollit Nr 1, neni 3.

Në rastin Ahmadi dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar,²⁵⁶ Gjykata merrej me kufizimet që pengonin përfshirjen e funksionarëve të lartë lokal në disa lloje të caktuara të veprimtarisë politike, duke përfshirë kufizimet mbi të drejtën e tyre për të kandiduar në zgjedhje. Aplikuesit sfiduan kufizimet si mohim i të drejtës së tyre për të marrë pjesë plotësisht në procesin zgjedhor nën KEDNJ Protokollit Nr 1, neni 3. Gjykata vuri në dukje se sipas shkrimit, shtetet mund të vendosin kufizime mbi të drejtën e aplikuesit për të kandiduar për vende në zgjedhjet. Megjithatë, këto kufizime duhet të shikohen në kontekstin e qëllimit të ndjekur nga legjislatura në miratimin e rregulloreve të kufizuara. Këtu, qëllimi i sigurimit të paanshmërisë politike në disa poste të shërbimit civil u konsiderua si i mjaftueshëm për qëllim të kufizimit të ushtrimit të së drejtës subjektive të aplikuesve për të dalë në zgjedhje, veçanërisht në dritën e faktit se kufizimi vepron vetëm për aq kohë sa aplikuesit të zënë postet e kufizuara politikisht. Prandaj Gjykata arriti në përfundimin se nuk kishte pasur shkelje të Protokollit Nr 1, neni 3.

Në rastin Sadak dhe të tjerët kundër Turqisë,²⁵⁷ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut trajtoi të drejtën për të qenë kandidat në kontekstin e konfiskimit post-zgjedhor të mandatit. Një gjykatë turke përfundoi mandatin

parlamentar të aplikuesit si pasojë e vendimit gjyqësor të partisë së tyre politike bazuar në deklaratat e ish kryetarit të partisë dhe jo si një rezultat i aktiviteteve të kandidatëve politikë si individë. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut vlerësoi se dënimi me tepër se i ashpër i vendosur mbi aplikuesin nuk mund të konsiderohet si përkatës me qëllimin legjitim të mbështetur nga Turqia, se masa ishte e papajtueshme me thelbin e të drejtës për të dalë në zgjedhje dhe për të mbajtur postin parlamentar, dhe se kishte shkelur të drejtën e padiskutueshme të elektoratit që e kishte zgjedhur kandidatin.

Një rast i ngjashëm është rasti Partia Socialiste dhe të tjerët kundër Turqisë.²⁵⁸ Një gjykatë turke shpërbëri Partinë Socialiste, duke thënë se qëllimet e partisë janë të papranueshme, dhe ndaloi themeluesit dhe drejtuesit e partisë nga mbajtja e posteve të ngjashme në ndonjë organ tjetër politik. Kandidatët deklaruan se shpërbërja e partisë dhe ndalimi i vendosur mbi krerët e saj kishin cenuar të drejtën e tyre për lirinë e shoqërimit nën KEDNJ Neni 11.²⁵⁹ Gjykata vendosi se mbrojtja e mendimeve dhe liria për të shprehur ata është një nga objektivat e lirive të mbledhjes dhe shoqërimit siç parashikohet në Nenin 11, i cili gjithashtu vlen edhe për partitë politike. Gjykata konsideroi gjithashtu se shpërbërja e partisë mund të konsiderohet të ketë qenë e nevojshme në një shoqëri demokratike. Gjykata përsëriti se përjashtimet e përcaktuara në Nenin 11 do të interpretohen në mënyrë rigorozë kur bëhet fjalë për partitë politike. Duke aplikuar shqyrtimin rigoroz, gjykata arriti në përfundimin se shpërbërja e Partisë Socialiste nuk ishte në përputhje me qëllimin e ndjekur dhe rrjedhimisht e panevojshme në një shoqëri demokratike. Domethënë, ka ekzistuar një shkelje e Nenit 11 të KEDNJ.

²⁵⁶ ECtHR, rasti Ahmed

²⁵⁷ Shih ECtHR, rastet turk politike, op. cit

²⁵⁸ Shih id.

²⁵⁹ Neni 11KEDNJ. lexon si vijon:

"1. Gjithkush ka të drejtën e lirisë së tubimit paqësor dhe lirinë e shoqërimit me të tjerët, duke përfshirë të drejtën për të formuar dhe të bashkohen në sindikata për mbrojtjen e interesave të veta.

"2. Asnjë kufizim nuk do të vendoset në ushtrimin e këtyre të drejtave të tjera se si janë të përcaktuara me ligj dhe janë të nevojshme në një shoqëri demokratike, në interes të sigurisë kombëtare ose sigurisë publike, për parandalimin e trazirave apo krimit, për mbrojtjen e shëndetit apo moralit ose për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve. Ky artikull nuk do të parandalojnë vënien e kufizimeve të ligjshme në ushtrimin e këtyre të drejtave nga pjesëtarë të forcave të armatosura, të policisë ose të administratës së shtetit."

Një tjetër rast nga kjo seri është rasti Partia e Bashkuar Komuniste e Turqisë dhe të tjerët kundër Turqisë.²⁶⁰ Brenda 14 ditëve nga formimi i Partisë të Bashkuar Komuniste të Turqisë (TBKP), një gjykatë turke shpërbëhu partinë dhe ndaloi themeluesit dhe drejtuesit e saj nga mbajtja e funksioneve të ngjashëm në ndonjë organ tjetër politik. Kjo është bazuar në atë se qëllimet e TBKP ishin inkurajimi i separatizmit dhe ndarjen e kombit turk. Aplikuesit qëndronin në mendimin se shpërbërja dhe ndalimi i vendosur mbi anëtarët e saj ka cenuar të drejtën e tyre për lirinë e shoqërimin të garantuar nga Neni 1 i KEDNJ. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka konstatuar se Neni 11 është i aplikueshëm për partitë politike, edhe pse këto organizata nuk janë të rreshtuara në mënyrë specifike në të, sepse partitë politike janë thelbësore për funksionimin e duhur të demokracisë dhe rëndësinë e demokracisë në sistemin e KEDNJ. Gjykata arriti në përfundimin se një masë aq drastike siç është shpërbërja e menjëhershme dhe e përhershme e TBKP, e urdhëruar madje edhe para se aktivitetet e saj të kishin filluar, së bashku me ndalim që nuk u lejoi udhëheqësve të saj të kryejnë çfarëdo lloj përgjegjësie tjetër politike, ishte disproporcionale me qëllimin e ndjekur dhe si pasojë e panevojshme në një shoqëri demokratike. Kështu, Gjykata vlerësoi se kishte pasur shkelje të Nenit 11 të KEDNJ.

Në këto dy raste, të Partisë së Bashkuara Komuniste të Turqisë dhe të tjerët kundër Turqisë²⁶¹ dhe Partisë Socialiste dhe të tjerët kundër Turqisë,²⁶² Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka njohur të drejtën e qytetarëve për të marrë pjesë në diskutim dhe veprimtari politike në lidhje me çështjet politike ditore. Gjykata bëri të qartë se partitë politike në Turqi nuk mund të kufizohen për arsye se ata kanë mbrojtur autonominë për popullsinë kurde brenda një shteti federal. Me fjalë të tjera, individët dhe partitë nuk mund të përjashtohen nga debati politik thjesht sepse

ata janë anëtarë të një grupi të pakicave, ose sepse ata shprehin pikëpamje apo programe të cilat janë të papajtueshme me parimet dhe strukturat e qeverisë aktuale. Në mënyrë të ngjashme, në rastin Stankov dhe Organizata e Bashkuar maqedonase llinden kundër Bullgarisë,²⁶³ Gjykata vlerësoi se një grup i cili thërret për autonomi ose ndarje të një pjese të territorit të shtetit nuk mund të ndalohet automatikisht të hyjë në kuvendin e shtetit.

Në Refah Partisi (Partia e Mirëqenies), Erbakan, Kazan dhe Tekdal kundër Turqisë,²⁶⁴ megjithatë, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut nuk gjeti asnjë shkelje të KEDNJ kur Partia e Mirëqenies u shpërnda. Gjykata vlerësoi se sanksionet e vëna ndaj partisë dhe udhëheqësit e saj mund të konsiderohet në mënyrë të arsyeshme për të plotësuar nevojën e ngutshme sociale për mbrojtjen e demokracisë, që, me pretekst të dhënë një kuptim të ndryshëm të parimit të laicizmit, kërret e partisë kanë deklaruar qëllimin e tyre për të krijuar një shumicë të sistemeve ligjore të bazuara në dallimet në besim fetar dhe të institutit të ligjit islamik, një sistem ligjor që është qartë në kundërshtim me vlerat e mishëruara në KEDNJ. Ata kishin lënë gjithashtu në dyshim qëndrimin e tyre lidhur me përdorimin e fuqisë me qëllim që të marrin dhe mbajnë pushtetin. Duke pranuar diferencë të ngushtë të vlerësimit për veprime që përfshijnë shpërbërjen e partive politike, dhe duke marrë parasysh që pluralizmi i ideve dhe partive është një element i qenësishëm i demokracisë, Gjykata vlerësoi se një shtet mundet në mënyrë të arsyeshme të parandalojë implementimin e një program të tillë politik.

Rasti i Partisë së Mirëqenies është në përputhje me parimet e përcaktuara në instrumentet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut për kufizimin e veprimtarive kundër kushtetutës ose të atyre që përfshijnë nxitje të dhunës, të tilla si ato që nxisin urrejtje mes

²⁶⁰ Shih ECtHR, rastet politike turke, op. cit.

²⁶¹ Shih id

²⁶² Shih id

²⁶³ ECtHR, rasti Stankov.

²⁶⁴ Shih ECtHR, rastet politike turke, op. cit.

grupeve të ndryshme.²⁶⁵ Për shembull, KNDCP (ICCPR) kërkon ndalim kundër avokimit të urrejtjes kombëtare, urrejtje racore, ose fetare që përbën nxitje për diskriminim, armiqësi, ose dhunë.²⁶⁶ Gjithashtu, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka mbajtur vazhdimisht ankesat e papranueshme nga organizata neo-naziste se e drejta e tyre për lirinë e shprehjes ka qenë e kufizuar nga kufizimet e tilla.²⁶⁷ Gjykata gjithashtu ka theksuar se varet nga shtetet të konsiderojnë se cilat janë “politikat e vërteta” të një partie politike, pavarësisht prej qëllimeve të deklaruara të saj.²⁶⁸

G. Fushata zgjedhore, Financat dhe Mediumet

1. Pjesa e Përgjithshme

Nëpërmjet Dokumentit të Kopenhagës, Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së u angazhuan për të respektuar dhe të siguruar mundësitë efektive për ushtrimin e të drejtave dhe lirive të garantuara sipas ligjit ndërkombëtar, duke përfshirë, ndër të tjera, për shprehje të lirë, grumbullim dhe shoqërim.²⁶⁹ Ata shkuan përtej këtre garancive të përgjithshme për çështjen e ushtrimit të këtyre të drejtave gjatë fushatave zgjedhore, me dispozitat si vijon:

“Për të siguruar që vullneti i popullit shërben si bazë e autoritetit të qeverisë, shtetet pjesëmarrëse do të...²⁷⁰ sigurojnë që ligji dhe politika publike lejon fushatat politike të zbatohen në një atmosferë korrekte dhe të lirë, në të cilën as veprimi administrativ, as dhuna e as frikësimi nuk do të ndalojë partitë dhe kandidatët të paraqesin pikëpamjet dhe kualifikimet e tyre lirisht, ose të pengojnë votuesit nga të mësuarit dhe diskutimin e

tyre, ose që të hedhin votën e tyre pa frikën e ndëshkimit ...”²⁷¹

Këto dispozita do të thonë se shtetet pjesëmarrëse kanë detyrë të krijojnë një nivel të barabartë të terrenit për gara për gjithë kandidatët zgjedhor dhe mbi të gjitha të mos pengojnë ata nga dërgimi i porosive të tyre për elektoratin. Kjo jo vetëm që pengon Shtetet pjesëmarrëse nga pengimi i fushatës politike të partive dhe kandidatëve, por kërkon që ata të veprojnë kundër ndërhyrjeve të padrejta nga persona privat.

Dispozitat lidhur me rolin e Shteteve pjesëmarrëse në krijimin e një atmosfere të drejtë dhe të lirë për fushatat zgjedhore, e kombinuar me angazhimin për të siguruar që asnjë pengesë ligjore nuk qëndron në mënyrë të papenguar në qasjen të mediumet në bazë jo-diskriminuese për të gjitha grupimet politike dhe individët të cilët dëshirojnë të marrin pjesë në procesin zgjedhor, krijon një detyrë pozitive për të inkurajuar dhe lehtësuar një nivel të fushatës zgjedhore nga të gjithë kandidatët që do t’ju mundësonte atyre që të shfaqin kandidaturat dhe programet e tyre në vëmendje të votuesve. Kjo detyrë mund të jetë përmbushur në një pjesë përmes sigurimit të qasjes jo-diskriminuese në çdo medium shtetëror, si edhe disa objekte në pronësi shtetërore ose të udhëhequra nga shteti (të tilla siç janë objektet për mbledhje, vendet publike, dhe vende për të postuar materialet e fushatës).

Autoritetet gjithashtu kanë obligim t’ju sigurojnë informata themelore votuesve dhe duhet gjithashtu të japin mbështetje më të gjerë lidhur me programet e edukimit qytetar në zgjedhjet. Për shtetet që kanë medime të shtetit (publike), kjo do të jetë në përputhje me praktikën më të mira sidomos për ata të

²⁶⁵ Komisioni i OKB-së për të Drejtat e Njeriut ka argumentuar se “platforma politike në bazë të racizmit, ksenofobisë dhe doktrinat e superioritetit racial dhe diskriminimit duhet të jetë dënuar si të papajtueshme me demokracinë.” Komisioni i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, E/CN.4/2000/40, Parathënie. Asambleja e Përgjithshme e OKB-së ka dënuar gjithashtu platformat politike të tillë, duke u bërë thirrje shteteve të “luftuar platformat politike dhe aktivitetet e bazuara mbi doktrinat e superioritetit të cilat janë të bazuara në diskriminimin racor ose veçori etnike dhe ksenofobisë, duke përfshirë, në veçanti, neo-nazizmit!” UNGA Res. Nr 55/82, miratuar 26 shkurt 2001, A/RES/55/82, me vlerë nominale. 3

²⁶⁶ Neni 20 (2).

²⁶⁷ ECtHR, rasti Glimmerveen

²⁶⁸ ECtHR, Partia e Bashkuar Komuniste e Turqisë dhe të tjerët kundër Turqisë, op. cit, par. 58.

²⁶⁹ Dokumenti i Kopenhagës, 9 dhe 24

²⁷⁰ Id, 7.

²⁷¹ Id, 7.7

kanaleve të komunikimit që do të përdoren për të ofruar programe të informatave për votuesit.

Një praktikë e mirë lidhur me këtë është që shteti të sponsorizojë programet e informimit të votuesve që do t'ju drejtohen pakicave kombëtare ose gjuhësore, në zonat ku ato janë të përqendruara, në gjuhën apo dialektin e tyre.

2. Financa

Rastet e diskutuara në seksionin Mohimi i kandidatës: Bazat dhe Kufizimet mundësojnë udhëzime se çfarë kufizime të përgjithshme mund të jenë imponuar mbi të drejtat e kandidatëve dhe partive politike. Vëmendje në rritje tani është duke u drejtuar drejt rregullimit të fushatave zgjedhore, sidomos përmes kufizimit në grumbullimin dhe shpenzimin e fondeve të fushatës. Kontrollimet dhe kufizimet e tilla mund të përfshijnë zbulimin e burimeve të financimit, revizionit, dhe raportimin e rregullt mbi llogaritë politike; kufizimi mbi sasinë e parave të grumbulluara dhe/ose të harxhuara nga kandidatët zgjedhor dhe rregullimi i financimit nga grupet e interesit që mund të mbështesin ose kundërshtojnë veçanërisht kandidatët ose partitë në zgjedhjet.

(a) Kufizimi mbi shpenzimet

Një kufizim i arsyeshëm për shpenzimet e fushatës është gjetur të jetë i lejuar sipas ligjit ndërkombëtar, si edhe shqiptimin e ndëshkimeve financiare të kandidatëve ose personave të tjerë për shkeljen e një kufizimi të tillë. Megjithatë, kandidatëve zgjedhor duhet t'ju lejohet të harxhojnë burime të mjaftueshme për të përcjellë porositë e tyre politike. Në rastin Pierre-Blokut kundër Francës,²⁷² për shembull, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut nuk gjeti asnjë shkelje

të KEDNJ, pasi një kandidati ju shqiptua një dënim financiar për dështimin e ditur se ai kishte shkelur një kufi ligjor për shpenzimet e fushatës. Në Bowman kundër MB,²⁷³ megjithatë, Gjykata konkludoi se një kufizim shumë i rreptë mbi shpenzimet që lidhen me zgjedhjet nga personi privat ishte shkelje e paarsyeshme e lirisë së shprehjes.

(b) Fondet publike

Çdo financimit publik i partive politike apo të fushatave të tyre duhet të sigurohet në bazë të trajtimit të barabartë para ligjit. Kjo nuk do të thotë se të gjitha partitë politike dhe kandidatët do të marrin sasi të barabartë të fondeve të fushatës. Kjo do të thotë se partive politike dhe kandidatëve duhet t'ju sigurohet financimi publik në baza të barabarta.²⁷⁴

Çdo dispozitë që parashikon fonde publike duhet të jetë e deklaruar në mënyrë të qartë në ligj dhe të bazohet në kritere të qarta, relevante, dhe objektive. Përveç kësaj, burimet shtetërore nuk duhet të shpërndahen apo të keqpërdoren për qëllime të fushatës; të gjitha burimet shtetërore të përdorura për qëllime të fushatës, të tilla si mediumet e shtetit, ndërtesat, prona, dhe burimet e tjera, duhet të jenë në dispozicion për të gjithë pjesëmarrësit zgjedhore në bazë të trajtimit të barabartë.

(c) Kufizimet në financim

Çdo kufizim në financimin privat të fushatave politike duhet të jenë i arsyeshëm.²⁷⁵ Kufizimet tepër të rrepta ose kufizimet në financimin privat do të ishin shkelje e të drejtave të donatorëve për shoqërim dhe të shprehurit të lirë. Arsyeshmëria e kufizimeve mbi shumën e kontributeve të drejtpërdrejta ose indirekte private për kandidatët dhe partitë në zgjedhje varet nga lloji i zgjedhjeve dhe

²⁷² ECtHR, rasti Pierre-Blokut, op. cit.

²⁷³ ECtHR, rasti Bowman.

²⁷⁴ Shih CDL Udhëzimet, I; ODIHR-it Udhëzime të Shqyrtimit Ligjor, XB; ACEEEO, 16 (4). Udhëzimet CDL, 1, 2, 3. : a. "Barazia e mundësive duhet të jenë të garantuara për partitë dhe kandidatët njësoj. Kjo krijon një qëndrim neutral nga autoritetet shtetërore, në veçanti në lidhje me [mes tjerash] financimin publik të partive dhe fushatave. b. Në varësi të lëndës, barazia mund të jetë strikte ose proporcionale. Nëse kjo është strikte, partitë politike trajtohen në mënyrë të barabartë pavarësisht nga fuqia e tyre parlamentare aktuale ose mbështetja nga elektorati. Nëse kjo është proporcionale, partitë politike duhet të trajtohen në bazë të rezultateve të arritura në zgjedhjet. Barazia e mundësive të zbatohet në mënyrë të veçantë të [mes tjerash] fonde publike dhe forma të tjera mbështetje." "

²⁷⁵ Shih ECtHR, rasti Bowman, Udhëzimet CDL, 1, 2, 3. të ODIHR-it, Udhëzime të Shqyrtimit Ligjor, XC, ACEEEO, 5 (2.2); IPU, 3 (3). Udhëzimet CDL, I.2.3. e, thekson se: "Parimi i barazisë së shanseve mund, në raste të caktuara, të çojë në një kufizim të shpenzimeve të partive politike, veçanërisht për reklamat."

faktorëve të veçantë në vende të veçanta, të tilla si gjeografik, demografik, dhe shpenzimet e medimeve dhe materialeve të tjera të fushatës zgjedhore.

(d) Zbulimi dhe raportimi

Kufizime të ligjshme në shpenzimet e fushatës nuk mund të monitorohen ose ekzekutohen pa raportim dhe zbulim nga ana e kandidatëve dhe partive. Praktikën më të mirë të përfshijnë raportimin periodik në intervale të arsyeshme; zbulimi me kohë i të gjitha kontributeve të pranuar, burimi i atyre kontributeve, si dhe sasia dhe tipi (para të gatshme ose në natyrë) i kontributeve; dhe deklarimi i shpenzimeve të bëra nga kandidati zgjedhor, qëllimi i shpenzimeve, dhe shuma e shpenzuar. Raportet për zbulimet duhet të jenë në dispozicion të publikut për të siguruar transparencë, llogaridhënie dhe besimin e popullatës në integritetin e procesit zgjedhor.

Në kushtet e publikimit të raporteve financiare, është e dëshirueshme të sigurohet publikimi i një raporti paraprak para ditës së zgjedhjeve, në mënyrë që votuesit të marrin parasysh këtë informatë, kur do të vendosin se kujt do ti japin votën e tyre. Një raport përfundimtar, mundësisht subjekt i kërkesave të kontabilitetit, duhet të dorëzohet në një kohë relativisht të shkurtër pas zgjedhjeve. Ruajtja e fshehtësisë së donatorëve, posaçërisht individëve privat, mund të mbrohen në raportet e botuar, por raportet duhet të identifikojnë shumën e çdo kontribut të bëra nga individë të tillë, si dhe interesat e tjera private (të tilla si subjektet tregtare apo organizatat tjera private).

3. Medimet

Rëndësia e qasjes ndaj medimeve është treguar nga paragrafi 7.8 i Dokumentit të Kopenhagës, i cili thotë se duhet të ketë qasje të papenguar në media mbi një bazë jo-diskriminuese për të gjitha grupet politike dhe individëve të cilët dëshirojnë të marrin pjesë në procesin zgjedhor. Në dritën e këtij parimi,

dhe bazuar në përvojën në sferën e vëzhgimit të zgjedhjeve, standardet ndërkombëtare kërkojnë që të gjithë kandidatëve dhe partive politike t'ju jepet mundësi e barabartë për qasje në medimet në mënyrë që votuesi të informohet në mënyrë adekuate për qëndrimet, programet, dhe opinionet e kandidatëve zgjedhor. Mund të pritët që kjo çështje do të sillët në forume gjyqësore pasi që teknika e komunikimit dhe medimet bëhen më të përhapur në fushatat zgjedhore. Disa standarde të reja dhe praktika më të mira në këtë fushë janë përshkruar në dy paragrafët vijues.

(a) Trajtimi dhe qasja e barabartë

Partitë politike dhe kandidatët duhet të kenë qasje jo-diskriminuese, të papenguar deri te të gjitha medimet, si dhe trajtim të barabartë nga medimet në pronësi apo të kontrolluara nga shteti. Kjo mbulon të gjitha format e medimeve, duke përfshirë radion, televizionin, gazetën, revistat, dhe format e reja të komunikimit si Interneti.

Koha e mundësuar pa pagesë nga medimet e shtetit (publike) gjatë periudhave zgjedhore duhet të vihet nën formulë të përpiluar që mund të zbatohet objektivisht. Shembuj të aplikimit objektiv përfshijnë ligjet dhe rregulloret që specifikojnë: (1) përqindjen e kohës së transmetimit të shpërndarë në partitë politike dhe kandidatët në bazë të numrit të vendeve që mbajnë në parlament apo rezultateve të zgjedhjeve të fundit; ose (2) përqindja që do t'ju shpërndahet partive politike dhe kandidatëve mbi baza të barabarta, pavarësisht nga fuqia e tyre parlamentare.²⁷⁶ Është gjithashtu e dëshirueshme që koha e përgjithshme e transmetimit të shpërndahet në mënyrë të barabartë të t'ju mundësuar të gjitha partive politike dhe kandidatëve të konkurrojnë në mënyrë efektive në zgjedhje dhe që votuesit të marrin informata të mjaftueshme të sakta mbi të cilat ata do të bëjnë zgjedhjen e informuar politike.

²⁷⁶ Shih CDL Udhëzimet, 2.3. a-b. Shih edhe "Udhëzime për zgjedhjet Transmetuese në Demokracitë në Tranzicion", Neni 19: Fushata Globale për Shprehjen e Lirë (Londër: 1994).

Fusha e reklamës politike e paguar paraqet edhe çështjen e qasjes dhe trajtimit të barabartë. Kur lejohet reklama politike, duhet të ketë garanci për qasje të hapur dhe trajtim të barabartë në lidhje me aftësinë e kandidatëve të zgjedhjeve për të sponsoruar reklamën politike.²⁷⁷ Përderisa nuk ka standarde ndërkombëtare që kërkojnë dhënien e reklamës politike të paguar, në vendet ku ka një histori të sundimit të një partie dhe pronësi të shtetit të medimeve elektronike që kanë një histori të mbulimit të paekuilibruar të partisë në pushtet, reklamën politike të paguara mund të jenë mjet i rëndësishëm për partitë dhe kandidatët e tjerë të paraqesin porosinë e tyre për votuesit. Masat për të siguruar qasje jo-diskriminuese për reklama të paguara politike janë të nevojshme, si dhe masat për të vendosur lartësinë maksimale në kohën e blerë nga ndonjë parti tjetër për të siguruar një nivel më të barabartë të garës që mund të konsiderohet.

Standardi i trajtimit dhe qasjes të barabartë në medimet është dëmtuar rëndë edhe në qoftë se medimet në pronësi apo e kontrolluara nga shteti janë në favor të një partie politike apo kandidati në mbulimin e lajmeve, mbulimin politik, forumet, apo komentet e redaktorëve. Mbulimi i njëanshëm ose trajtimi i pabarabartë nga të gjitha format e medimeve shtetërore duhet të jetë i ndaluar, dhe prej autoriteteve duhet të kërkohej që të veprojnë menjëherë kur ndodh ndonjë shkelje. Procedurat e përshpejtuara të ankesës dhe mjete të veçanta duhet të sigurohen për të korrigjuar efektet e njëanshëm dhe të padrejtë të kohës të mbulimit nga medimet publike (të shtetit).²⁷⁸

Përderisa çështjet e lirisë së shtypit dhe lirive të tjera të shprehjes e bëjnë të vështirë për shtetin për të rregulluar anshmërinë në medimet private, autoritetet zgjedhore dhe autoritetet përgjegjëse për licencimin e medimeve transmetuese private kanë një bazë për të nxjerrë udhëzime për mbulimin e lajmeve të paanshme dhe të sakta në medimet private. Përveç kësaj, shoqatat

e gazetarëve, shoqatat e pronarëve të medimeve elektronike, këshillat e shtypit, dhe organizatat e ngjashme mund të inkurajohen për të nxjerrë udhëzime për raportimin e lajmeve korrekte dhe të miratojnë masa vetë rregulluese për të promovuar etikën gazetareske dhe përgjegjësitë për të ndihmuar për të siguruar zgjedhje të vërteta demokratike.

(b) Mbrojtja e lirisë së fjalës dhe të shprehurit

Një zgjedhje demokratike nuk është e mundur kur autoritetet qeveritare parandalojnë, pengojnë, ose në ndonjë mënyrë tjetër pengojnë fjalimin e fushatës ose të shprehurit. Kufizimet mbi shprehjen e lirë shkelin ligjin e të drejtave ndërkombëtare të njeriut. Për më tepër, dispozita të tilla zakonisht shkelin garancitë e lirisë së të shprehurit të theksuara në kushtetutat kombëtare.

Këto garanci, megjithatë, nuk janë të zbatueshme për ndalimin e fjalës së urrejtjes që është llogaritur se nxit një person tjetër të shkaktojë dhunë. As që ky standard ndalon kufizimet e arsyeshme për anketat për mendimet ose anketat për dalje në votim pak kohë para kohës së votimit, por para kohës së mbylljes të rezultateve të votimit.

Qasja te medimet dhe mbrojtja e lirisë së fjalës dhe të shprehjes në fushatat elektorale janë të lidhura ngushtë. Organi që ka jurisprudencën për zgjedhje demokratike është marrë më tepër me pjesën e fundit se sa me atë të parën. Megjithatë, siç tregohet nga raportet e vëzhgimit të zgjedhjeve të hartuara nga organizatat ndërkombëtare në këtë fushë, kandidatët dhe partitë politike duhet të kenë qasje të mjaftueshme, minimale në medimet, mbi një bazë korrekte dhe të barabartë, të informojnë votuesit për kandidimet dhe programet e tyre në qoftë se të shprehurit të dëshirës së votuesve e konsiderojmë me të vërtetë.

Lidhur me lirinë e shprehjes gjatë zgjedhjeve, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka bërë thirrje për qeveritë të "përcaktojnë

²⁷⁷ Shih id., 2.3. c

²⁷⁸ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5,10 dhe 11.

kufizimet” dhe të pranojnë se madje edhe fyerjet, fjalimet tronditëse dhe shqetësuese mund të kontribuojnë për pluralizëm dhe duhet zakonisht të tolerohen në një shoqëri demokratike. Kjo është veçanërisht e vërtetë gjatë fushatave elektorale dhe shprehjeve të cilat “qëllojnë” autoritetet qeveritare, zyrtarët e zgjedhur, dhe kandidatët për poste.

(c) Interpretimi gjyqësor

Çështja e fjalës dhe shprehjes së lirë në lidhje me zgjedhjet ka qenë subjekt i shqyrtimit gjyqësor, veçanërisht në lidhje me kritikën e kandidatëve. Mbrojtja e fjalës së lirë dhe shprehjes është veçanërisht e rëndësishme në kontekstin e një fushate politike. Rasti i ligjit nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut thekson këtë pikë.

Në Oberschlick kundër Austrisë,²⁷⁹ Gjykata vlerësoi se dënimi i aplikuesit për fyerjen e një politikani ka shkelur Nenin 10 të KEDNJ. Në këtë rast, Gjykata përsëriti se, objekt i paragrafit 2 të këtij neni, liria e shprehjes ishte e zbatueshme, jo vetëm për “informatën” dhe “idenë” që janë marrë në mënyrë të favorshme apo konsiderohen si të padëmshme apo si çështje indiferente, por edhe për ata që janë fyer, tronditur, apo të shqetësuar. Më tej, për kufijtë e kritikës të pranueshme, ata ishin më gjerë në lidhje me një politikan që vepron në kapacitetin e tij publik se në lidhje me një individ privat. Në përfundim, Gjykata vlerësoi se nevoja e ndërhyrje me ushtrimin e lirisë së shprehjes të aplikuesit nuk ishte treguar.

Në mënyrë të ngjashme, në Lopes Gomes Da Silva kundër Portugalisë²⁸⁰ Gjykata gjeti një shkelje të Nenit 10 të KEDNJ. Aplikuesi në këtë rast ishte drejtues i një gazete të përditshme që botoi një koment redaktorial duke kritikuar zgjedhjen e një partie politike për një kandidat të veçantë. Aplikuesi u dënua përfundimisht me akuzën për shpifje penale dhe është detyruar të paguajë gjobë, dëmet dhe shpenzimet. Ai argumentoi se dënimi i tij kishte shkelur të drejtën e tij për

lirinë e shprehjes në bazë të Nenit 10. Duke vënë në dukje se liria e shprehjes është me rëndësi të veçantë në lidhje me shtypin dhe se kufijtë e kritikës të pranueshme janë më të gjerë në lidhje me një politikan që vepron në kapacitetin e tij publik, Gjykata u shpreh se zëri personal i shprehjes politike është një nga rreziqet në jetën politike dhe debatin e lirë. Gazetarët mund të mbështeten në një shkallë të ekzagjerimit ose edhe provokimit. Pavarësisht nga fakti se dënimi i imponuar ka qenë i vogël, megjithatë aplikuesi tani kishte një dënim penal, një sanksion që nuk ishte i arsyeshëm në proporcion me qëllimin legjitim të ndjekur.

Në Bowman kundër Mbretërisë së Bashkuar,²⁸¹ Gjykata gjithashtu gjeti shkelje të nenit 10 të KEDNJ. Znj Bowman shpërndante broshura në periudhën menjëherë para zgjedhjeve parlamentare dhe ishte ngarkuar me një ligj, i cili ndalonte shpenzimin prej më shumë se 5 funta angleze nga një person i paautorizuar gjatë periudhës para zgjedhore me qëllim që të përcjellë informata te votuesit me një qëllim që të promovojë ose ndihmojë zgjedhjen e një kandidati. Zonja Bowman kërkonte shkeljen e të drejtës së saj për lirinë e shprehjes në bazë të Nenit 10. Edhe pse ligji nuk e kufizon drejtpërdrejt lirinë e shprehjes, por kufizon shpenzimet gjatë periudhës së zgjedhjeve, Gjykata vlerësoi se ndalimi arriti në një kufizim mbi lirinë e shprehjes që e preku drejtpërdrejt aplikuesin. Gjykata vlerësoi se ligji vepron si një pengesë e përgjithshme në botimin e informatave të saj me qëllim që të ndikojë mbi votuesit në favor të një kandidati të veçantë. Kështu, Gjykata arriti në përfundimin se kufizimi në fjalë nuk ishte proporcional me qëllimin e ndjekur dhe se kishte pasur shkelje të nenit 10 të KEDNJ.

Në rastin Incal kundër Turqisë,²⁸² Gjykata përsëri konsideronte fushëveprimin e nenit 10. Z. Incal u dënua sipas ligjit turk për shpërndarjen e fletushkave që përmbanin propaganda separatiste të cilat mund të nxitnin popullin për të rezistuar qeverinë dhe

²⁷⁹ ECtHR, rasti Oberschlick, op. cit.

²⁸⁰ ECtHR, rasti Lopes Gomes Da Silva, op. cit.

²⁸¹ ECtHR, rasti Bowman, op. cit.

²⁸² ECtHR, rasti Incal, op. cit.

të kryejnë vepra penale. Broshura kritikonte masat e marra nga autoritetet lokale kundër tregtisë të paligjshme në shkallë të vogël dhe kampeve galiç. Z. Incal kundërshtonte se dënimi penal ka cenuar të drejtën e tij për lirinë e shprehjes që garantohet nga Neni 10 i KEDNJ. Gjykata arriti në përfundimin se dënimi i z. Incal nuk ishte proporcional me qëllimin e ndjekur dhe për këtë arsye i panevojshëm në një shoqëri demokratike. Gjykata vlerësoi pra se në rastin përkatës kishte shkelje të Nenit 10.

(d) Publikimi i të dhënave të votimit

Një çështje e cila shpesh lind në lidhje me mediumet gjatë zgjedhjeve ka të bëjë me publikimin e të dhënave të votimit pak kohë para ose gjatë kohës së votimit. Disa kufizime mbi publikimin para-zgjedhore nuk janë të pazakonshme, edhe pse periudha e kohës para ditës së zgjedhjeve në të cilat zbatohet kufizimi i nënshtrohet ndryshimeve të konsiderueshme.²⁸³ Praktika më e mirë është se publikimi i të dhënave të tilla të votimit duhet të kufizohet vetëm gjatë periudhës menjëherë para zgjedhjeve dhe gjatë orëve të votimit, pasi që, gjatë asaj kohe, nuk do të kishte mundësi efektive që kandidatët zgjedhor që mund të ndikohen negativisht nga raporti i publikuar të sfidojnë rezultatet e votimit.

Për një kohë të shkurtër para ditës së zgjedhjeve dhe gjatë orëve të votimit, ekziston një praktikë e përbashkët - por në asnjë mënyrë universale – që të ndalohen fushatat e reklamave politike ose programeve të medimeve të tjera që drejtpërsëdrejti të diskutojnë mbi fushatat zgjedhore dhe/ ose rezultatet e mundshme të zgjedhjeve (bazuar në mendimet në vend se të dhënat e anketave të fundit). Gjatësia e periudhës së tillë të ndërprerjes, përtej orëve të votimi, është zakonisht relativisht e shkurtër - jo më shumë se një ditë. Në disa vende, konsiderimet për lirinë e shprehjes kanë shkaktuar që kjo çështje të trajtohet përmes vetë-rregullimit

vullnetar nga mediumet dhe jo me ligj ose rregullore.

H. Procesi i votimit

Sistemi zgjedhor duhet të rregullojë procesin e votimit, në veçanti me krijimin e procedurave të nevojshme për sigurimin e sekretit dhe sigurinë e votimit. Kjo kërkon që sistemi zgjedhor ti adresohet formës, botimit, shpërndarjes së sigurt të fletëvotimeve, mënyrën e votimit dhe metodën e numërimit, si edhe procedurat për raportimin e rezultateve zgjedhore. Secili prej këtyre hapave duhet të jenë transparent, duke hapur ato në shqyrtim të kandidatëve politike dhe vëzhguesve të zgjedhjeve. Rregulla të qarta duhet të themelohen për të votuar në vendvotimet (qendrat e votimit), si edhe metodat e tjera të votimit, që përfshijnë garanci për votim të fshehtë dhe që ofrojnë vëzhgim nga kandidatët politik dhe vëzhguesit. Procedurat e votimit duhet të sigurojnë që vetëm personat të cilët kanë të drejtë vote janë lejuar ta bëjnë këtë dhe që të gjithë personat që kanë të drejtë vote janë në gjendje të ushtrojnë këtë të drejtë në mënyrë efikase.

Rëndësia e procedurës së votimit tregohet nga paragrafi 7.3 i Dokumentit të Kopenhagës, i cili thotë se shtetet pjesëmarrëse do të sigurojnë që votimet janë të hedhura me votim të fshehtë ose sipas procedurës ekuivalente të votimit të lirë dhe se ata janë të numëruara dhe të raportuara me ndershmëri me rezultatet zyrtare të bëra publike.²⁸⁴ Edhe pse kjo duket vetë-shpjeguese, disa procedura teknike janë më të përshtatshme se të tjerat për plotësimin e këtij përbetimi. Siç shihet nga vëzhgimi i zgjedhjeve dhe raportet e tjera të hartuara nga organizatat ndërkombëtare aktive në këtë fushë, ka praktika që duhet të rekomandohen, si edhe të tilla që duhet të shmanget, në këtë sferë.

Një çështje lidhur me vendvotimet (qendrat e votimit) është vendndodhja e tyre dhe numri i votuesve që pritet të shërbehet. Lokacionet

²⁸³ Shih ODIHR, Anketa për Studimin e Opinioneve Elektoral

²⁸⁴ Dokumenti i Kopenhagës, 7.4.

e vendvotimeve (qendrave të votimit) duhet të jenë, aq sa është e mundur, njëlloj të përshtatshme dhe të arritshme për votuesit²⁸⁵ sa i përket kushteve gjeografike dhe objekteve ekzistuese të transportit. Vendvotimi dhe këshilli zgjedhor (dhe stafi, nëse është e zbatueshme) duhet të jenë të një madhësie të mjaftueshme për të trajtuar numrin e pritur të votuesve. Shpesh herë është rekomanduar që autoritetet zgjedhore të zbatojnë studime të kohës dhe lëvizjes për të përcaktuar kohën e nevojshme që kërkohet të prosedojë secili votues sipas rregullave të përcaktuara për identifikimin e votuesve dhe plotësimin e fletëvotimeve.

Rekrutimi i anëtarëve të këshillave zgjedhore, përbërja e këshillave zgjedhore të vendvotimeve që janë politikisht të paanshme dhe trajnimi adekuat i anëtarëve të këshillave zgjedhore janë të gjitha çështje të ndjeshme që kërkojnë kohë të mjaftueshme dhe resurse që rrjedhin përmes një procesi politik përfshirës që promovon besimin e popullatës.

Konsideratat e diskutuara më lart në nenin IV.D., Paanshmëria: Administrimi dhe Menaxhimi, janë të rëndësishme për administrimin e vendvotimeve gjithashtu.

Një tjetër çështje që lidhet me votimin në vendvotimet (qendrat e votimit) është përshtatshmëria fizike dhe shtrirja dhe organizimi i vetë vendvotimit. Vendvotimet duhet të jenë të një madhësie të mjaftueshme, mundësisht me një plan të hapur dyshemeje që rrit dukshmërinë e të gjitha pjesëve të procesit të votimit. Vendvotimet duhet të jenë të organizuara në mënyrë që të sigurojnë një rrjedhë të rregullt të votuesve për identifikimin dhe numërimin e fletëvotimeve të dhëna, ekranit ose kabinës së votimit (nga të cilat duhet të ketë një numër të mjaftueshëm), dhe në kutinë e votimit.

Forma të ndryshme të votimit të veçantë janë një shqetësim i madh. Procedurat e posaçme të votimit japin efekt më të madh për të drejtën për të votuar duke ofruar një mundësi për të votuar për ata që nuk mund të jenë në gjendje për të shkuar në vendvotim. Materiale dhe procedura të veçanta të votimit duhet të jenë dizajnuar dhe operuar në një mënyrë që siguron sigurinë e nevojshme, si dhe transparencë të mjaftueshme të procesit të votimit, kthimit të fletëvotimeve, dhe numërimit.

Ekziston shumë pak jurisprudencë mbi procedurat e votimit, pasi që ato janë kryesisht të një natyre teknike.²⁸⁶ Për të pritur është, megjithatë, që kjo çështje do të silltet në forumet gjyqësore pasi që teknologjia e votimi zhvillohet dhe mjetet elektronike të votimit janë duke u eksploruar. Një çështje kryesore që zhvillohen në fushën e votim është përdorimi i mjeteve elektronike dhe mjeteve të vjetra mekanike të votimit dhe numërimit të automatizuar. Në botën e teknologjisë të zhvilluar të votimit dhe numërimit, siguria e sistemeve elektronike është një shqetësim i madh. Një fushë tjetër brengosëse është besueshmëria e sistemeve që kërkojnë si harduerë dhe softuerë të besueshëm që duhet të jenë në gjendje të funksionojnë edhe në qoftë se hardueri ose softueri do të dështonin.

Shqetësime tjera të rëndësishme përfshijnë: sigurimin e besimit të popullatës, që është lidhur ngushtë me sigurinë dhe çështjen e besueshmërisë; dezinimin e fletëvotimit që do të shmangte konfuzionin, duke krijuar një sistem që do t'ju lejojë votuesve të konfirmojnë votat e tyre dhe/ ose të korrigojnë gabimet në votim pa e komprometuar fshehtësinë e votës së tyre; duke bërë një sistem në dispozicion në rast të dështimit të sistemit elektronik (që mund të përfshijnë aftësinë për të printuar votat mbi letrat e votimit); dhe për tu siguruar që sistemi mund të kontrollohet për të përcaktuar nëse ai është duke funksionuar si

²⁸⁵ Shih, për shembull, IPU-ja, 2 (5): "Çdo votues ka të drejtë për qasje të barabartë dhe efektive në një qendër votimi në mënyrë që të ushtrojnë të drejtën e tij ose të saj për të votuar."

²⁸⁶ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka drejtuar për pak kohë çështjen e procedurave votim brenda kontekstit të burgjeve. Në rast *Iwanczuk*, op. cit., Gjykata vlerësoi se ishte e dyshimtë nëse ushtrimin e të drejtës për të votuar në zgjedhjet parlamentare nga ana e personave të kapur në burg duhet të jenë subjekt i çfarëdo kushti të veçanta, përveç atyre që diktohen nga kushtet normale të sigurisë në burg. Në mënyrë të veçantë, Gjykata vlerësoi se nuk ishte e përshtatshme për të kërkuar një të burgosuri për tu zhvesh para një grupi të rojeve të burgut para se të jepet një fletë votimi.

duhet. Mbrojtja e fshehtësisë së votimit është me interes të veçantë për votimin elektronik dhe votimet e tjera të posaçme që bëhen në vende pa kontrollin e zyrtarëve të zgjedhjeve.

Numërimi elektronik, radhitja në tabela, dhe transmetimi i rezultateve gjithashtu paraqesin shqetësim. Është e rëndësishme që të gjitha sistemet e tilla të jenë të verifikueshëm dhe subjekt i shqyrtimit nga përfaqësuesit e kandidatëve politike dhe vëzhguesit e zgjedhjeve. Siç diskutohet pak më poshtë, është e nevojshme për tu lejuar kandidatëve politike dhe vëzhguesve për të provuar programet kompjuterike për numërimin e rezultateve dhe për të marrë masa të tjera për të siguruar besimin e publikut në teknologjinë zgjedhore që përdoret për të përcaktuar cili kandidat ka fituar zgjedhjet.

I Rezultatet: Përcaktimi, publikimi dhe zbatimi

Nëpërmjet Dokumentit të Kopenhagës, Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së u zotuan për të "siguruar që votat [janë] raportuar me ndershmëri me rezultatet zyrtare të bëra publike ..."287 Faktori kryesor në zbatimin e këtij standardi është transparenca e procesit të numërimit të votave, përcaktimi i rezultateve, shpallja dhe publikimi i rezultateve, duke respektuar më vonë edhe rezultatet.

Transparenca e procesit për përcaktimin dhe shpalljen e rezultateve varet nga një sërë masash. Ngjashëm me procesin e votimit të konsideruar më parë, praktikat më të mira të shumta janë propozuar nga grupe ndërkombëtare të interesuara në këtë temë.

Ndër masat e transparencës që rekomandohen janë:

- numërimi dhe nxjerrja e votave duhet të jetë plotësisht transparente dhe me qasje për përfaqësuesit e kandidatëve në zgjedhje, si dhe vëzhguesve të tjerë;

- Përfaqësuesve dhe, nëse është e mundur, vëzhguesve duhet t'u jepet kopje e rezultateve të hartuara në të gjitha nivelet e administratës zgjedhore;
- transportimi dhe pranimi i materialeve zgjedhore të ndjeshme duhet gjithashtu të jetë në dispozicion të përfaqësuesve dhe vëzhguesve nën masat e sigurisë të përshtatshme;
- shpallja e rezultateve duhet të jetë e shpejtë, dhe informatat që publikohen duhet të jenë të plotë (përfshirë numrin aktual të votave të hedhura, dhe jo vetëm përqindjen);
- shpallja e rezultateve duhet të përfshijë specifikime të detajuara në nivel kombëtar, rajonal (nëse është e aplikueshme), dhe nga vendvotimet (qendrat e votimit) (në qoftë se votat numërohen në këtë mënyrë), ose nga vendet apo metodat e tjera të votimit, me përjashtim në rrethana shumë të jashtëzakonshme ku identifikimi i shpërndarjes gjeografike të rezultateve të votimit mund të çojë në diskriminimin, ndëshkim, ose në veprime të tjera të rënda ndaj popullsisë lokale ose rajonale, dhe rrethanat e tilla duhet të shpjegohen dhe të jenë subjekt i shqyrtimit gjyqësor;

Fletëvotimet dhe formularët e numërimit (protokollet) duhet të ruhen në vend të sigurt, të paktën për një periudhë kohe të mjaftueshme për zgjidhjen përfundimtare të të gjitha ankesave zgjedhore.

Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së janë zotuar për të "siguruar që kandidatët që marrin numrin e nevojshëm të votave të kërkuara nga ligji janë instaluar siç duhet në detyrë dhe janë të lejuar të qëndrojnë në detyrë derisa të përfundojë afati i tyre, ose ndryshe është sjellë një fund në një mënyrë që është e rregulluar me ligj në përputhje me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese."288

Disa çështje kanë lindur pas zgjedhjeve në disa pjesë të Amerikës në lidhje me

²⁸⁷ Dokumenti i Kopenhagës, 7,4

²⁸⁸ Id, 7,9

përmbushjen e këtij zotimi themelor demokratik. Në rastet më të rënda, kandidatët individual ose madje edhe një listë e tërë e kandidatëve të propozuar nga një parti politike ju kanë qenë mohuar mandatet e tyre apo ju janë tërhequr më pas, pavarësisht nga fakti që kanë fituar zgjedhjet.

Mandatet mund t'ju refuzohen ose hiqen nga persona të cilët nuk janë të kualifikuar për të marrë ato (për shembull, për shkak të faktorëve të veçantë personale apo papajtueshmëri me përgjegjësi të tjera publike). Nëse faktorë të tillë ishin të njohur, ata duhet të kenë qenë bazë e mohimit të kualifikimit të kandidatëve, dhe jo për të mohuar mandatet. Mohimi i mandateve të zgjedhura mund të bëhet vetëm sipas ligjit, me standardet e përcaktuara dhe qartë të parashtruara paraprakisht. Refuzim i tillë nuk mund të jetë arbitrar ose diskriminuese. Përveç kësaj, sanksionet kundër kandidatëve të suksesshëm, nuk mund të merren në një mënyrë të përmbledhur ose jo-proporcionale.

Pyetje të tjera rreth respektimit të rezultateve të zgjedhjeve kanë ndodhur në situata në të cilat:

- Një parti ose organizatë tjetër nominimi është e lejuar, sipas ligjit, të zëvendësojë persona të tjerë për kandidatët që konkurrojnë për zyrën në listën e tij ose të ndryshojë radhitjen e dhënies të mandateve për kandidatët në listën e tij; ose
- Një parti ose organizatë tjetër mund të kërkojë mohimin apo tërheqjen e një mandati nga një kandidat fitues në listën e tij në qoftë se kandidati është i përjashtuar apo i ka privilegjet e tij të kufizuara nga ajo parti. Në të dyja këto raste, ka arsye serioze për shqetësim se vullneti i votuesve nuk do të respektohet. Në rastin e fundit, ka edhe çështje në lidhje me lirinë e mendimit politik të mbajtësit të mandatiit dhe aftësisë së tij/ të saj për të përfaqësuar votuesit me ndërgjegje të mirë. Gjithashtu në rastin e

dytë, veprimet kundër një kandidat nga një parti ose organizatë tjetër emërimi do kundërshtojnë zotimet në dispozitën e cituar të Dokumentit të Kopenhagës që një veprim i tillë të merret në pajtim me procedurat demokratike parlamentare dhe kushtetuese.²⁸⁹

Gjithashtu si shqetësim, por në një shkallë disi më të vogël, është situata në të cilat një parti mund të kërkojë mohimin apo largimin e një mandati nga një kandidat fitues në listën e tij mbi bazën e asaj që kandidati ka lënë vullnetarisht partinë. Në këtë rast, është e pajustificueshme për shtetet - madje edhe për ata që funksionojnë me sistemet zgjedhore të "listave të mbyllura" - të shikohen partitë apo organizatat e tjera emëruese si kontrollues të mandateve të dhënë për listat e tyre. Përveç kësaj, konstatimi se një kandidat ka lënë vullnetarisht një palë është gjëja më e mirë, qoftë, para gjykatave dhe jo para organeve zgjedhore ose organeve parlamentare, të cilat mund të kërkojnë për të marrë veprim në raste të tilla.

J. Ankesat dhe apelet

Sistemi zgjedhor duhet të sigurojë mjete dhe mekanizma juridike efikase për zbatimin e mbrojtjes së të drejtave zgjedhore.²⁹⁰ Mbrojtja e të drejtës për të votuar dhe për t'u zgjedhur është element thelbësor i një sistemi zgjedhor demokratik.

Të drejtat për të votuar dhe për t'u zgjedhur janë gjithashtu të drejtat themelore të njeriut, të cilat kërkojnë që të ketë një zgjidhje efektive për shkeljen e tyre.

Mekanizmat e përshtatshme për të mbrojtur të drejtat e votës duhet të jenë të përcaktuara para, gjatë dhe pas zgjedhjeve. Duhet të ketë procedura të përshtatshme për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve zgjedhore dhe mbrojtjen e të drejtave zgjedhore. Për shembull, në rastin Podkolzina kundër Letonisë, të diskutuar më parë, Gjykata Evropiane për të

²⁸⁹ Dokumenti i Kopenhagës, 7.9.

Drejtat e Njeriut gjeti se kandidatura e zonjës Podkolzina ishte mohuar padrejtësisht dhe se ajo nuk kishte dhënë garanci adekuate procedurale dhe substanciale ligjore për të mbrojtur të drejtën e saj për të qenë kandidat.

Instrumentet e të drejtave të njeriut që diskutohen në Seksionin III të këtij raporti të historikut tregojnë standardet minimale procedurale dhe qenësore që duhet të jenë në dispozicion për të korrigjuar shkeljen e të drejtës për të votuar.²⁹¹ Elementet kryesore janë ekzistenca e mjeteve efektive për ankesat për shkeljen dhe kërkimin e dëmshpërblimeve dhe që të ketë një proces të zgjidhjes të mosmarrëveshjeve që është mjaft transparent, në mënyrë që të gjithë pjesëmarrësit e zgjedhjeve (kandidatëve, partive, dhe votuesve) mund të kuptojnë problemet dhe zgjidhjen e tyre.

Për shtetet e OSBE-së, kërkesa që personat të kenë mundësi të ankohen dhe apelojnë kundër vendimeve është e gjerë. Dokumenti i Kopenhagës siguron që: “[S]jecili do të ketë një mjet efektiv për dëmshpërblim kundër vendimeve administrative, në mënyrë që të garantohet respektimi i të drejtave themelore dhe të sigurohet integriteti ligjor;²⁹² vendimet administrative kundër një personi duhet të jenë plotësisht të justifikuar dhe duhet si rregull të tregojnë mjetet juridike të zakonshme në dispozicion;²⁹³ [dhe] pavarësia e gjykatësve dhe funksionimit të paanshëm të shërbimit publik gjyqësor do të sigurohet.”²⁹⁴

Sa më tepër, shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së, “që dëshirojnë të sigurojnë transparencë më të madhe,” vendosën që:

“... ta pranojnë si një masë për ndërtimin e besimit praninë e vëzhguesve të dërguar nga Shtetet pjesëmarrëse dhe përfaqësues

të organizatave jo-qeveritare dhe personave të tjerë të interesuar në procedurë para gjykatave, si parashikohet në legjislacionin kombëtar dhe të drejtës ndërkombëtare, por kuptohet që procedurat mund të mbahen të mbyllura në rrethana të përcaktuara me ligj dhe në përputhje me detyrimet sipas ligjit ndërkombëtar dhe detyrimet ndërkombëtare.”²⁹⁵

Bazuar në të drejtën ndërkombëtare dhe zotimet e OSBE-së, kandidatët zgjedhor duhet të kenë mundësinë të dorëzojnë ankesa kundër marrëveshjeve zgjedhore, të cilat ndikojnë negativisht ndaj tyre dhe të drejtën për apel në gjykatë nëse është e nevojshme. Votuesit duhet të kenë të drejtë për të mbrojtur të drejtat e tyre të votës në mënyra të ngjashme. Procedura për ankesat dhe apelet, duke përfshirë brenda administratës zgjedhore dhe në gjykata, duhet të jetë transparente. Procedurat private janë të pranueshme nën rrethana të caktuara, por detyrimet e përgjithshme të transparencës zbatohen edhe për regjistrimin këtyre procedurave gjithashtu. Autoritetet duhet të publikojnë detaje të plota lidhur me trajtimin e çdo ankesë ose apeli, duke përfshirë edhe vendimin e organit të zgjidhjes së mosmarrëveshjes dhe arsyetimin e tij.

Një praktikë e mirë për zgjidhjen e ankesave dhe apeleve është të sigurojnë një proces të shpejtuar të ankesës dhe apelit, për të lejuar zgjidhjen e ankesave në një mënyrë efektive - nëse është e mundur, gjatë periudhës së zgjedhjeve.²⁹⁶ Duke shkuar përtej kërkesave dhe praktikave të përkrahura më herët, disa praktika shtesë më të mira për trajtimin e ankesave dhe apeleve zgjedhore përfshijnë si vijon:

- mundësi për prezantimin ose dorëzimin e dëshmimeve në mbështetje të ankesës;

²⁹⁰ Shih Dokumenti i Kopenhagës, 5,10 dhe 11.

²⁹¹ Shih nenet 8 dhe 10 i UDHR; Nenet 14, 15, dhe 16 të KNDPC, nenet 6, 13, dhe 17 të KEDNJ. Shih gjithashtu paragrafin e 13,9 1989 Dokumentit të OSBE-së në Vjenë, Pars. 5,9 deri 5,12 dhe 11 të Dokumentit të Kopenhagës, dhe Paris. 18 deri 21 të Dokumentit të OSBE-së 1991 në Moskë.

²⁹² Id, 5.10.

²⁹³ Id, 5.11.

²⁹⁴ Id, 5.12.

²⁹⁵ Id 12 (OSBE zëvendëson KSBE-në)

²⁹⁶ Shih CDL Udhëzimet, II, 3.3; ACEEEO, 5 (2.6); IPU, 4 (9). Shtetet e fundit: “Shtetet duhet të sigurojnë se shkelja e të drejtave të njeriut dhe ankesave në lidhje me procesin zgjedhor janë të vendosur me shpejtësi brenda periudhës kohore të procesit zgjedhor dhe në mënyrë efektive nga një autoritet i pavarur dhe i paanshëm, të tilla si një komision zgjedhor ose gjykata.” Shih gjithashtu letrën e ODIHR-it, zgjidhjen e mosmarrëveshjeve zgjedhore.

- mundësi për të marrë pjesë në dëgjim publik për ankesën nëse afati kohor për zgjidhjen e ankesave lejon, sidomos nëse procedurat janë gjyqësore ose me natyrë arbitrimi;
- të drejtën për proces korrekt për ankesën;
- të drejtën për gjykatë të paanshme që do të vendos mbi ankesën;
- të drejtën të procedurës transparente për ankesën;
- të drejtën për mjet juridik efikas;
- të drejtën të shqyrtimit në kohë të duhur; dhe
- të drejtën për ankesë në gjykatë nëse është mohuar korrigjimi.

K. Vëzhgimi i zgjedhjeve

Dokumenti i Kopenhagës i OSBE-së obligon Shtetet pjesëmarrëse të ftojnë vëzhgues nga shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së dhe nga organizatat vendore dhe ndërkombëtare, veçanërisht për të vëzhguar zgjedhjet kombëtare dhe të përpiqen të sigurojnë qasje në procedurat e zgjedhjeve në nivel kombëtar.²⁹⁷ Dokumenti gjithashtu thekson rolin e organizatave joqeveritare për të ndihmuar të sigurohet përmbushja e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut në vendet e tyre,²⁹⁸ dhe shtetet pjesëmarrëse zotohen të lejojnë dhe të inkurajojnë organizatat e tilla të formohen dhe të mbajnë kontakte me ta, dhe të pranojnë ndihmë nga grupet e ngjashme jashtë vendeve të tyre, duke përfshirë vëzhgimin e zgjedhjeve.²⁹⁹ Më pas, dokumentet e OSBE-së përmbajnë zotime shtesë lidhur me zgjerimin e rolit të ODIHR-it mbi zgjedhjet dhe vëzhgimin³⁰⁰ dhe “ndjekjen e menjëhershme të vlerësimeve dhe rekomandimeve të ODIHR-it.”³⁰¹

Me qëllim të sigurimit të transparencës së të gjitha proceseve zgjedhore, sistemi zgjedhor duhet të sigurojë në mënyrë të qartë rolin e vëzhguesit, duke përfshirë edhe vëzhguesit ndërkombëtarë, vëzhguesit e brendshëm, si dhe përfaqësues të medimeve, partive politike dhe kandidatëve, në të gjitha operacionet zgjedhore. Ligjet dhe rregulloret e zgjedhjeve duhet të sigurojnë respektimin e të gjitha aspekteve të procesit zgjedhor nga secila organizatat përkatëse vendas ose e huaj, si dhe vëzhguesit nga shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së. Paragrafi 24 i Dokumentit të Kopenhagës kërkon që të gjitha dispozitat ligjore të sigurojnë ushtrimin efektiv të të drejtave, që vlejné për vëzhgimin e zgjedhjeve. Duhet të theksohet se Dokumenti i Kopenhagës vërteton në mënyrë eksplicite vëzhgimit të zgjedhjeve nga çdo institucion privat ose organizatë “të përshtatshme”, vendase apo të huaj. Ky është një përkufizim i shtrirë për qëllim të lejimit të vëzhgimit nga organizatat joqeveritare, pa kërkesa për akreditim për të hyrë në objektet zgjedhore.

Vëzhgimi i zgjedhjeve nga organizatat vendase është një element i ushtrimit të së drejtës për të marrë pjesë në kryerjen e punëve publike nëpërmjet pjesëmarrjes në procesin e zgjedhjeve.³⁰² Deklarata e Stambollit e OSBE-së njih rolin vendimtar të organizatave joqeveritare në përforcimin e rolit të shoqërisë civile si një element thelbësor i zhvillimit demokratik.³⁰³ Vëzhgimi zgjedhor nga organizatat vendase është një element i rëndësishëm për këtë dhe ka kontribuar në përmirësimin e integritetit zgjedhor si dhe për ndërtimin e besimit publik në Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së.

Lidhur me shpërndarjen e vëzhguesve ndërkombëtar nga ODIHR-i dhe organizatat e tjera, shteti nikoqir duhet të bëjë gjithçka të mundshme për të lehtësuar hyrjen e delegacioneve dhe misioneve të vëzhgimit

²⁹⁷ Dokumenti i Kopenhagës, 8

²⁹⁸ Id., 10, shih gjithashtu Dokumenti i Stambollit, 25.

²⁹⁹ Dokumenti i Kopenhagës, 10.4 dhe 26.

³⁰⁰ Dokumenti i Budapestit Konkludimet, 1994, Vendimet Budapest, plasaritje. VIII, par. 12

³⁰¹ Deklarata e Stambollit, Karta Evropiane për Siguri, 25.

³⁰² Shih ICCPR, 25, op. cit, dhe UNHRC Përgjithshëm Komete, op. cit.

³⁰³ Dokumenti i Stambollit, 25.

të zgjedhjeve dhe duhet të bashkëpunojë për vendosjen e tyre në vend. Aktivitetet e vëzhguesve ndërkombëtarë do të jetë nën mbikëqyrjen e organizatave të tyre sponsore. Shtetet pjesëmarrëse nuk duhet të vendosin ndonjë pengesë në rrugën e vëzhguesve të tillë për të pasur qasje te secila agjenci ose nëpunës qeveritar aktivitetet e të cilëve kanë rëndësi për procesin zgjedhor, dhe Shtete pjesëmarrëse nuk duhet të pengojnë qasjen te kandidatët, partitë politike, mediumet, ose votuesit.³⁰⁴

Vëzhguesit ndërkombëtar të zgjedhjeve demonstron interes të bashkësisë ndërkombëtare në organizimin e zgjedhjeve demokratike. Ata përforcojnë besimin e zyrtarëve zgjedhor, kandidatëve politik, organizatave vendase që merren me promovimin e zgjedhjeve demokratike, dhe të votuesve. Prania e vëzhguesve ndërkombëtarë të zgjedhjeve mund të parandalojë ata të cilët mund të dëshirojnë të manipulojnë procesin zgjedhor, mund të ofrojnë rekomandime për përmirësimin e procesit, dhe mund të ndihmojnë ngritjen e sigurisë ndërkombëtare dhe të brendshme publike në proceset e vëzhguara demokratike. Vëzhguesit ndërkombëtar të zgjedhjeve gjithashtu ndihmojnë në realizimin e kontakteve të drejtpërdrejta dhe bashkëpunimit midis individëve, grupeve, organizatave mbështesin përpjekjet praktike të bashkëpunimit dhe këmbimin e informatave, ideve, dhe ekspertizës që promovojnë mbrojtjen e të drejtave të njeriut, sundimin e ligjit, dhe zhvillimin e sistemeve pluraliste demokratike politike.

L. Bashkëpunimi dhe Përmirësimi

Bashkëpunimi dhe ndihma e ndërsjellë për përmirësimin e institucioneve demokratike është gur themel i aktiviteteve të OSBE-së. Lidhur me zgjedhjet dhe pluralizmin politik, Dokumenti i Kopenhagës përmend në mënyrë

specifike, ndër çështjet e tjera, “legjislacionin zgjedhor, administrimin dhe vëzhgimin” dhe “formimin e partive politike dhe rolin e tyre në shoqëritë pluraliste” si fokuse speciale.³⁰⁵

ODIHR është agjencia kryesore brenda OSBE-së që ka mandat për të ndjekur programet dhe aktivitetet në sferat e zgjedhjeve të lira,³⁰⁶ institucioneve demokratike dhe të drejtave të njeriut.³⁰⁷ Kohët e fundit, në Deklaratën e Samitit të Stambollit, Shtetet pjesëmarrëse treguan se ata “riafirmojnë detyrimin për zbatimin e zgjedhjeve të lira dhe të ndershme në përputhje me zotimet e OSBE-së, në veçanti Dokumentit të Kopenhagës 1990. Jemi dakord të ndjekim menjëherë vlerësimet dhe rekomandimet zgjedhore të ODIHR-it.”³⁰⁸

Shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së e pranojnë se “demokracia e fuqishme varet nga ekzistenca si një pjesë integrale e jetës kombëtare të vlerave dhe praktikave demokratike, si dhe një varg të gjerë të institucioneve demokratike” dhe, mbi këtë bazë, ata kanë angazhuar veten për “të inkurajuar, për të lehtësuar dhe, sipas rastiit, për të mbështetur bashkëpunimin praktik të përpjekjeve dhe këmbimin e informatave, ideve dhe ekspertizës në mes tyre dhe me kontakte të drejtpërdrejta dhe bashkëpunimit midis individëve, grupeve dhe organizatave.”³⁰⁹

Kjo qasje e përcaktuar në Dokumentin e Kopenhagës ka sjellë përfitime të prekshme në fushën e zgjedhjeve demokratike dhe promovimin dhe ka lejuar zhvillimin e një organi të pasur të praktikës shtetërore dhe zhvillimin e mëtejshëm të normave ndërkombëtare, standardeve dhe praktikave të mira të përshkruara në këtë raport të prapavijës (historisë) dhe në Inventarin shoqëruar për Zotimet e OSBE-së dhe parimet e tjera për Zgjedhje Demokratike. Ky Raport dhe Inventari ilustrojnë forcën e gjuhës gjithëpërfshirëse të Dokumentit të

³⁰⁴ Dokumenti i Stambollit, 25.

³⁰⁵ Dokumenti i Kopenhagës, 26.

³⁰⁶ Kartën e Parisit për një Evropë të Re e OSBE-së, 1990, dokument shtesë që të japë efekt dispozitive të caktuara të përfshira në Kartën e Parisit për një Evropë të re, “rregullimet institucionale”, Pjesa G.

³⁰⁷ Dokumenti i Budapestit Konkludime, 1994, id.

³⁰⁸ Deklarata e Stambollit, 1999, Karta Evropiane për Siguri, 25.

³⁰⁹ Dokumenti i Kopenhagës, 26.

Kopenhagës, i cili ka drejtuar një praktikë në rritje dhe zhvillimin e standardeve. Raporti dhe Inventarizimi gjithashtu ilustrojnë disa zbrazëtira që janë zhvilluar në mes të dispozitave të qarta të Dokumentit të Kopenhagës dhe standardeve dhe praktikave të mira që kanë sqaruar dhe përforcuar

parimet dhe zotimet në Dokumentin e Kopenhagës për të trajtuar këto zbrazëtira. Pasi që qasja e bashkëpunimit praktik dhe këmbimit të informatave, përvojave dhe ekspertizave vazhdon, OSBE-ja do të jetë e pozicionuar për të trajtuar zhvillimet e mëtejshme në periudhën vijuese.

PJESA E KATËRT REFERENCAT

Kombet e Bashkuara

Marrëveshjet (Traktatet)

Pakti Ndërkombëtar mbi të Drejtat Civile dhe Politike të Njeriut, të nënshkruar 16 dhjetor 1966, ka hyrë në fuqi 23 mars 1976, 999 UNTS 171.

Konventa mbi të Drejtat e Fëmijës, të nënshkruar 20 nëntor 1989, hyri në fuqi 2 shtator 1990, 1577 UNTS 3.

Konventa mbi Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit kundër Grave (CEDAW), të nënshkruar 18 dhjetor 1979, ka hyrë në fuqi në 3 shtator 1981, 1249 UNTS 13.

Konventa Ndërkombëtare mbi Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor (CERD), i nënshkruar 7 mars 1966, ka hyrë në fuqi në 4 janar 1969, 660 UNTS 195.

Konventa mbi të Drejtat Politike të Grave, ("Të drejtat e grave") nënshkruan 31 mars 1953, ka hyrë në fuqi 7 korrik 1954, 193 UNTS 135.

Rezolutat e Asamblesë së Përgjithshme

Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, Rezoluta e Asamblesë të Përgjithshme 217 A (III), 10 dhjetor 1948 ("UDHR).

Deklarata mbi të Drejtat e Personave që u takojnë Pakicave Kombëtare ose Etnike, Fetare dhe Gjuhësore,

Rezoluta e Asamblesë të Përgjithshme. Nr. 47/135, 18 dhjetor 1992 ("Pakicat Deklarata e OKB-së") pjesëmarrja (e drejta për të efektshme në jetën publike).

"Respektimi i parimeve të sovranitetit kombëtar dhe jo-ndërhyrje në punët e brendshme të shteteve të tyre në proceset zgjedhore", Rezoluta e Asamblesë të Përgjithshme Nr 48/124, 20 dhjetor 1993 dhe 47/130, 18 dhjetor 1992; gjithashtu "Rritjen e efektivitetit të parimit të zgjedhjeve periodike dhe të lira," Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 46/137, 17 dhjetor 1991 ("UNGA Rezoluta"). ("[T] përpjekjet e bashkësisë ndërkombëtare për të rritur efektivitetin e parimeve të zgjedhjeve periodike dhe të vërteta nuk duhet të sjell në pyetje të drejtën sovrane e çdo shteti, në përputhje me vullnetin e popullit të saj, lirisht për të zgjedhur dhe zhvillimin e saj politik. ")

Tjetër

OKB-së Komisioni për të Drejtat e Njeriut (UNCHR ")," papajtueshmëri ndërmjet demokracisë dhe racizmi " UN Dok. E/ CN.4/2000/40 (neo-nazist dhe platforma të tjera politike deklaruar "të papajtueshme me demokracinë") ("UNCHR Rezoluta").

Komiteti për të Drejtat e Njeriut (UNHRC), Komenti i Përgjithshëm 25 mbi "E drejta për të marrë pjesë në Punët Publike, E drejta e

votimit dhe e drejtat për qasje të barabartë në Shërbimin Publik”, UN Dok. CCPR/C/21/Rev.1, shtojcën 7, 27 gusht 1996 (UNHRC Komente).

Komiteti për të Drejtat e Njeriut, Raporti mbi Kirgistanin, UN Doc CCPR/CO/69/KGZ (24 korrik 2000) (UNHRC Raporti mbi Kirgistanin “) (ndër të tjera, se rregullat e paqartë licencimit të transmetim duke rezultuar në detyrim efektiv të medimeve dhe përjashtimin nga zgjedhjet parlamentare e partive politike që nuk janë regjistruar për të paktën një vit dhe kishte deklaruar haptazi synimin për të marrë pjesë në zgjedhjet në statutet e tyre ishin shkaqet e shqetësimit).

Ignatana v Letonia, UNHRC, Komunikim Nr 884/1999 (miratuar 25 korrik 2001), UN Doc. CCPR/C/72/D/1999 (“rast UNHRC letonisht”) (kandidat parlamentare në Letoni padrejtësisht është hequr nga lista nga komisioni zgjedhor pas një inspektor i vetëm i vendosur se nuk kanë aftësi në gjuhën e shtetit edhe pse kandidati kishte një certifikatë ligjore që dëshmonte për aftësinë e saj).

OSBE

Konferenca e dytë mbi Dimensionin Njerëzor të KSBE (Kopenhagë, 5 qershor - 29 korrik 1990), Dokumenti i Mbledhjes së Kopenhagës të Konferencës për Dimensionin Njerëzor të KSBE (“Dokumentit i Kopenhagës”).

Konferenca e tretë mbi Dimensionin Njerëzor të KSBE, Dokumenti i Mbledhjes së Moskës Konferenca mbi Dimensionin Njerëzor të KSBE, 10 shtator - 15 tetor 1991 (“Moska Dokumentit”).

(Samiti i Helsinkit, 1975), Akti Final (1 gusht 1975) (“Akti Final i Helsinkit).

Deklarata e Samitit të Stambollit (19 nëntor 1999) (shih par. 25: “.. Ne vlerësojmë rolin e ODIHR-it në vendet e ndihmuar për të zhvilluar legjislacionin zgjedhor në përputhje me parimet dhe angazhimet e OSBE-së, dhe ne jemi dakord të ndjekim menjëherë

vlerësimet e ODIHR-it dhe rekomandimet zgjedhore . . . “) (“ Deklarata e Stambollit “).

Përfundimit Dokumenti i Budapest, 1994, Budapest Vendime, Kreu VIII, par. 12.

Karta e Parisit për një Evropë të Re, 1990, dokument shtesë që të japë efekte dispozitive të caktuara të përfshira në Kartën e Parisit për një Evropë të re, “rregullimet institucionale”, Pjesa G (“Karta e Parisit”).

Misioni në Bosnje dhe Hercegovinë (BdheH), i Zgjedhjeve për Ankesa të Nën-Komisionit, vendimi në çështjen nr 98-GE-81 (1998) (“BdheH rasti i medimeve”) (vendim që stacioni i radios publike drejtuar nga Partia Demokratike Serbe (SDS).

Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut

OSBE / ODIHR-it, Udhëzues për Rishikimin e një kornizë ligjore për zgjedhjet (Varshavë, mars 2001) (“ligjore Udhëzime Shqyrtimi”).

OSBE / ODIHR-it, zgjidhjen e mosmarrëveshjeve të Zgjedhjeve në zonën e OSBE: Drejt një standardi: Raportimi për kontestet zgjedhore (Varshavë, 2000) (Election Dispute Report”).

OSBE / ODIHR-it, Udhëzues për të ndihmuar Pjesëmarrjen e Pakicave Kombëtare në Procesin Zgjedhor (Varshavë, mars 2001) (“Udhëzimet e minoriteteve Zgjedhor”).

OSBE / ODIHR-it, Krahasuese Studimi i Ligjeve dhe Rregullore Kufizimi Publikimi i Zgjedhjeve Sondazhet, përgatitur nga neni 19 Fushata Globale për Shprehjen e Lirë (Londër, janar 2003) (Studimi i opinionit Zgjedhor Sondazhe “). 79

OSBE / ODIHR-it, Manual për Vëzhgimin e Zgjedhjeve, botimi i 4-të (Varshavë, prill 1999) (“Bluebook”).

OSBE / ODIHR-it, Standardet Ndërkombëtare dhe Zotimet për të drejtën për zgjedhjet demokratike: Një Udhëzues Praktik për

zgjedhjet Demokratike të praktikave më të mira, OSBE / ODIHR-it Drafti letre (Varshavë, 20 nëntor 2002)

OSBE / ODIHR, raportet përfundimtare të vëzhgimit të zgjedhjeve dhe misionet e tjera zgjedhore mund të gjenden në faqen e ODIHR-it në <http://www.osce.org> / ODIHR-it.

Këshilli i Evropës

Traktatet

Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore 1950, së bashku me protokollet e saj si e ndryshuar nga Protokollit Nr. 11 (KEDNJ), të nënshkruar 4 nëntor 1950, hyri në fuqi në 3 shtator 1953, ETS 005; Protokollit Nr 11, hyrë në fuqi 1 nëntor 1998 (ETS 155); Protokollit Nr 1, hyrë në fuqi 18 maj 1954 (ETS 009); Protokollit Nr 4, hyri në fuqi 2 maj 1968 (ETS nr 46); Protokollin nr 6, hyrë në fuqi në 1 mars 1985 (ETS nr 114) Protokollin nr 7, hyrë në fuqi 1 nëntor 1988 (ETS 117).

Konventa mbi Pjesëmarrjen e të Huajve në Jetën Publike në Nivel Lokal (Konventa “të huajve”), të nënshkruar 5 shkurt 1992, ka hyrë në fuqi 1 maj 1997, ETS 144.

Konventa Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare, (“Pakicat Konventa”), u hap për nënshkrim 1 shkurt 1995, ka hyrë në fuqi 1 shkurt 1998, ETS 157.

Karta Evropiane e Vetëqeverisjes Lokale (“Harta e Vetëqeverisjes Lokale e CoE”), u hap për nënshkrim 15 tetor 1985, hyri në fuqi në 1 shtator 1988, ETS 122.

Konventa për Mbrojtjen e Individëve në lidhje me Përpunimin Automatik të të Dhënave Personale (“Konventa e të Dhënave Personale”), u hap për nënshkrim 28 janar 1981, hyri në fuqi në 1 tetor 1985, ETS 108.

Vendimet e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut

Ahmedi dhe tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar, GJEDNJ Raportet 1998-VI.

Harkëtar v. Mbretëria e Bashkuar, GJEDNJ 1998-Raportet kufizimin në (shumë i rreptë mbi shumën e fondeve që mund të shpenzohen nga një individ për të ndikuar mbi votuesit në zgjedhjet lokale për të gjetur një shkelje të pajustificuara mbi të drejtën për shprehje).

Mathews v. Mbretëria e Bashkuar, GJEDNJ 1999-I Raportet (rezident në Mbretërinë e Bashkuar e qytetarëve në një territor në Mbretërinë e Bashkuar ka të drejtë të votojnë në zgjedhjet për Parlamentin Evropian).

Gaulieder k. Sllovakia, app. Nr 36909/97, gjykimi i 18 maj 2000 (duke konfirmuar vendimin e EComHR se humbja e mandatit nuk ishte i justifikuar në një rast në të cilin një deputet i zgjedhur ishte larguar vullnetarisht një koalicion).

Gitonas \x26 tjerë k. Greqisë, GJEDNJ Raportet 1997-IV (individë kanë “të drejtë subjektive,” për të votuar dhe për t’u zgjedhur, por ajo është subjekt i kufizimit nga shtetet për qëllime të caktuara si me përjashtim të zyrtarëve të qeverisë së mëparshme autoritar).

Hilbe v. Liechtenstein, KEDNJ Raportet 1999-VI (e drejta për të votuar dhe të qëndrojnë për zgjedhjet mund të jetë subjekt për të qëndruar).

Incal v. Turqia, Raportet 1998-IV (shumëllojshmëri e sanksioneve të rrepta kundër një anëtar i bordit të degës lokale të një partie politike aplikuar gjetur i tepruar pas një gjykatë ushtarake kapi broshura partisë, duke pretenduar se ata përbënin nxitje për të rezistencës dhe separatizmit).

Iwanczuk kundër Polonisë, aplikimi nr. 251196/94, gjykimi i 15 nëntor 2001 kërko (zhveshja e një të burgosuri kur ka kërkuar një fletë votimi për të votuar).

Labita v. Italia, ECHR 2000-IV Raportet (humbja e të drejtave të votimit në bazë të dyshuar për përfshirje në krimin e organizuar pajustificuar).

Lopes Gomes da Silva v. Portugal, KEDNJ Raportet 2000-X (dënimet për shpifje kriminale dhe vënien e gjobave financiare gjetur i pajustificuar dhe i tepruar në rastin e vërejtjeve kritike në një editorial lidhur me propozimin e një kandidati të caktuar).

Mathieu-Mohin & Clerfayt k. Belgjikës, Ser. A 113 (e drejta për të votuar në zgjedhje të drejtpërdrejta të legjislaturës vlen të organeve lokale, por vetëm kur ata janë të një natyre të vërtetë legjislativ) (Mathieu-Mohin).

Oberschlick v. Austrisë (Nr. 2), Raportet 1997-IV (dënimet të gazetarit për fyerje të mbajtur një politikan i palejueshëm).

Pierre-Blokut k. Francës, Raportet 1997-VI (imponimin e dënimet për shkelje statusore kapaku mbi mbështetjen e shpenzimeve të fushatës).

Podkolzina v. Letonia, app. Nr 46726/99, gjykim i 9 prill 2002 tërheqje (e regjistrimit kandidat nga komisioni zgjedhor i kandidatit aftësi të cilit në gjuhën shteti kishte marrë në pyetje nga një inspektor i vetëm është e pajustificueshme duke pasur parasysh faktin se kandidati ka mbajtur një certifikatë ligjore të vlefshme të aftësi të lëshuar pas disa këshilla të ekspertëve).

Stankov & Organizata e Bashkuar maqedonase Ilinden k. Bullgarisë, Aplikimi Nr 29221/95 dhe 29225/95, gjykimin e 2 tetor 2001 (përfshirimin e një grup nga procesi politik, qoftë edhe për një program që nxit separatizëm, të mos e lejuar në mungesë të bazë të mëtejshëm).

Sadak v. Turqi, aplikimi Nr 25144/94, Gjykimin i 11 të Partisë qershor 2002; Socialistet dhe të tjerë k. Turqi, Raportet 1998-III; e Bashkuara të Partisë Komuniste dhe të tjerë k. Turqi, Raportet 1998-I; Refah Partisi dhe të tjerë k. Turqi, app. Nr 00041340/98,

00041342/98, 00041343/98, 00041344/98, KEDNJ GC gjykimi i 13 shkurt 2003 (të cilat i shqetësuar nëse shteti kishte përfshirur ligjërisht disa parti politike dhe politikanë nga procesi zgjedhor, në këtë referuar kolektivisht për të si “raste politike turke”).

Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut (EComHR) përcaktimet:

Glimmerveen & Hagenbeek k. Hollandës, aplikimi nr. 8384/78 dhe 8406/78, 13 DR 187 (1979) (mbrojtja e të drejtave zgjedhore nuk mund të merret nga ata që kërkojnë të shkatërrojnë atë) (“Glimmerveen”).

Partia Liberale e v. Mbretëria e Bashkuar, aplikimi nr. 8765/79, 21 DR 211 (1980) (nuk e drejtë të qeverisë përfaqësuesi i shkelur nga sistemi zgjedhor që nuk përkthehet direkt rezultatet e votimit në mandatet e dhënë).

Palacco dhe Garofalo k. Itali, aplikimi nr. 23450/94, 15 shtator 1997 (kërkesa për vendbanim për të votuar në zgjedhjet lokale nuk mund të kalojë disa muaj) (“Palacco”).

Timke k. Gjermani, Aplikimi Nr 27311/95, 11 shtator 1995 (pesë viteve janë të pranueshme si një interval në mes të zgjedhjeve).

X. v. F.R. Gjermani, aplikimi nr. 2728/66, 25 DR 38 (1967); H. k. Holandës, aplikimi nr. 9914/82, 33 DR 242 (1983) (tërheqja e ekskluzivitet të kriminelëve të dënuar e lejueshme, me kusht që kohëzgjatja është proporcionale me veprën) (“X” dhe “H”).

X. v. F.R. Gjermani, app. Nr 4984/71, vendim të 5 tetorit 1972 (i burgosur i cili gabimisht ka mohuar të drejtën për të votuar në zgjedhje dhe gjithashtu mohoi padrejtësisht leje për të organizuar një peticion zgjedhje të ankohen megjithatë nuk ishte mohuar të drejtat e njeriut nën KEDNJ, duke përfshirë Protokollin Nr . 1, që peticionit në fjalë nuk mund të ketë ndikuar rezultati i zgjedhjeve).

X. v. Mbretëria e Bashkuar, app. Nr 7140/75, vendim i 6 tetor 1976 (ECHR Prot. Nr 1, Neni. 3 në lidhje me shprehjen e lirë të vullnetit të

votuesve nuk kërkon miratimin e një sistemi proporcional të përfaqësimit; referimi për të “shprehjes së lirë” është për qëllim të zbatohet për lirinë e votimit jo, përfaqësimin e rezultateve të zgjedhjeve).

X. v. Mbretëria e Bashkuar, app. Nr 7566/76, vendim i 11 dhjetor 1976, 9 DR 121 (qëndrimin të kërkuara për të votuar në zgjedhjet kombëtare të gjetur të justifikueshme në drejtim të disa faktorëve, duke përfshirë më pak ndërhyrje të drejtpërdrejtë në çështjet publike, vështirësia e fushatës jashtë vendit, nevoja për të parandaluar mashtrimin, dhe Lidhje e taksimit dhe përfaqësimit) (“Vendimi selia”).

X. v. Austria, Yearbook 8 të KEDNJ (1965), pp. 168-174 (thënie se votimi i detyrueshëm nuk shkelin normën e shprehjes së lirë të vullnetit të votuesve në një rast që është deklaruar i papranueshëm për arsye procedurale).

Libri vjetor i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut: Rasti greke, Vol. 12 (1969) (mungesa e ligjit zgjedhor për dy vjet pas pushtimit ushtarak të parandaluar përmbushjen e të drejtave zgjedhore të garantuara nga KEDNJ Prot. 1, Neni. 3) (“rasti EComHR greke”); marrëveshjes së, KE-së, Këshilli i Ministrave, Rezoluta DH 70 (1) (15 prill 1970), par. 12).

Komisioni Evropian për Demokraci nëpërmjet Ligjit (CDL, apo Komisioni i Venecias), Kodi i Praktikave të Mira në Çështjet Zgjedhore, Udhëzimet dhe Raporti shpjegues, të miratuar 18-19 tetor 2002 (“Udhëzimet CDL”).

Tjetër

Manual për Vëzhguesit e Zgjedhjeve (1996) (“CoE Observer Handbook”) Botimi i CoE.

Asambleja Parlamentare, Rekomandimi 1595 (2003), “Kodi i Praktikave të Mira në Çështjet Zgjedhore”, miratuar 30 janar 2003

(CDL rekomanduar që Kodi i Praktikave të Mira duhet të transformohet në një Konventë Evropiane, gjithashtu duke marrë parasysh punën e ACEEEO dhe OSBE).

Dokumente tjera

Bashkësia e Shteteve të Pavarura (CIS), Konventa për Standardet e zgjedhjeve demokratike, zgjedhjeve të Drejta dhe të Lira në Shtetet e-Pjesëmarrësit e Komonuelthit, nënshkruar në 7 tetor 2002, jo ende në fuqi (tre ratifikimet e nevojshme) (përkthim jozyrtar) (“CIS Zgjedhor Konventa”).

Shoqata e Evropës Lindore Zyrtarët e zgjedhjeve, Draft Konventa mbi Standardet e zgjedhjeve, të drejtave dhe lirive të Zgjedhjeve, të miratuar 26-28 shtator të vitit 2002, dorëzuar për shqyrtim të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës (CoE), CoE Dok. 9.646, 20 dhjetor 2002.

Unioni Ndër-parlamentar (IPU), Inter-Parlamentar të Këshillit, Deklarata e Kriteret për zgjedhje të lira e Panairit, miratuar 26 mars 1994 (IPU).

Eriksson A. (ed.), Komisioni Evropian, Manual për misionet e Bashkimit Evropian i Vëzhgimit të Zgjedhjeve (Bruksel, 2002) (“KE Observer Handbook”).

G. Goodwin-Gill, Zgjedhjet e lira dhe të drejtë të Drejtën Ndërkombëtare dhe praktika, Unioni Ndër-parlamentar (Gjenevë, 1994).

V. Hinz dhe M. Suksi, Elemente të Zgjedhjeve: Në Standardet Ndërkombëtare të pjesëmarrjes në zgjedhje (Turku / Abo, 2002).

S. Coliver dhe P. Merloe, Udhëzuesit për Zgjedhjen e transmetimit në Demokracitë në Tranzicion, Neni 19, Global Fushata për Lirinë e Shprehjes (Londër, 1994).

RRETH OSBE/ODIHR-it

Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (ODIHR) është institucioni kryesor i OSBE-së për të ndihmuar Shtetet pjesëmarrëse “për të siguruar respektimin e plotë të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, për të respektuar sundimin e ligjit, për të promovuar parimet e demokracisë dhe (...) për të ndërtuar, përfunduar dhe mbrojtur institucionet demokratike, si dhe për nxitjen e tolerancës në të gjithë shoqëritë” (Dokumenti i Helsinkit 1992).

ODIHR-it, me seli në Varshavë, Poloni, u krijua si Zyra për Zgjedhje të Lira në Samitin e Parisit 1990 dhe ka filluar veprimtarinë në maj të vitit 1991. Një vit më vonë, emri i Zyrës u ndryshua për të pasqyruar një mandat të zgjeruar për të përfshirë të drejtat e njeriut dhe demokratizimin. Sot ai punëson personel mbi 100 veta.

ODIHR është agjencia udhëheqëse në Evropë në fushën e vëzhgimit të zgjedhjeve. Ai bashkërendon dhe organizon dërgimin e disa misionëve të vëzhgimit me mijëra vëzhgues secilin vit për të vlerësuar nëse zgjedhjet në zonën e OSBE-së janë në përputhje me legjislacionin kombëtar dhe standardet ndërkombëtare. Metodologjia e tij unike ofron një depërtim në thellësi në të gjitha elementet e një procesi zgjedhor. Nëpërmjet projekteve të asistencës, ODIHR-i ndihmon shtetet pjesëmarrëse të përmirësojnë kuadrin zgjedhor.

Aktivitetet e Zyrës për demokratizim përfshijnë sferat tematike të mëposhtme: shtetin juridik, shoqërinë civile, si dhe lirinë e lëvizjes, barazinë gjinore dhe trafikimin e qenieve njerëzore. ODIHR-i zbaton më shumë se 100 programe të asistencës në shënjestër çdo vit, duke u munduar të lehtësojë dhe përmirësojë gjendjen në përputhje me zotimet e OSBE-së dhe të zhvillojë strukturat demokratike.

ODIHR mbështet mbrojtjen e të drejtave të njeriut nëpërmjet projekteve të asistencës teknike dhe trajnimit për çështje të dimensionit njerëzor. Ai zhvillon hulumtime dhe përgatit raporte mbi tema të ndryshme të të drejtave të njeriut. Përveç kësaj, Zyra organizon disa takime çdo vit për të shqyrtuar zbatimin e angazhimeve të OSBE-së të dimensionit njerëzor nga shtetet pjesëmarrëse. Në veprimtaritë e saj kundër-terrorizmit, ODIHR punon për ndërtimin e vetëdijes për çështjet e dimensionit njerëzor dhe kryen projekte që rrënjësisht t’ju drejtohet faktorëve për rrezikun prej terrorizmit.

ODIHR-i ofron këshilla shteteve pjesëmarrëse mbi politikat e tyre romë edhe Sinti. Ai promovon ndërtimin e kapaciteteve dhe rrjeteve midis komuniteteve romë dhe Sinti dhe inkurajon pjesëmarrjen e Romëve dhe Sinti në organet përfaqësuese të miratimit të politikave. Zyra gjithashtu vepron si një zyrë qendrore për këmbimin e informatave mbi çështjet romë dhe Sinti midis aktorëve kombëtarë dhe ndërkombëtarë.

Të gjitha aktivitetet e ODIHR-it janë kryer në bashkëpunim të ngushtë me institucionet e OSBE-së dhe operacionet në terren, si dhe me organizatat e tjera ndërkombëtare.

Më shumë informacion të vlefshme në faqen e ODIHR-it (<http://www.osce.org/odhr>), i cili gjithashtu përmban një bibliotekë të përgjithshme të raporteve dhe dokumenteve të tjera, duke përfshirë të gjitha raportet e mëparshme zgjedhore dhe analizon ligjin zgjedhor të botuar nga ODIHR-it. Përveç kësaj, (<http://www.legislationline.org>) përfshin më plotë bazën e të dhënave mbi legjislacionin zgjedhor dhe raste gjyqësore nga 44 shtetet pjesëmarrëse në rajonin e OSBE-së.

